

**İLİM VE BİLGİNİN ÖNEMİNİ ANLATAN BİR
MESNEVİ**

BÂYEZÎD

**DÂSİTÂN-I MÜŞKÛLÂT-I
DUHTER-İ PÂDİŞÂH**

(İNCELEME-METİN-DİZİNLİ SÖZLÜK)

Dr. Maşallah KIZILTAŞ

Paradigma Akademi

İLİM VE BİLGİNİN ÖNEMİNİ ANLATAN BİR MESNEVİ
BÂYEZİD
DÂSİTÂN-I MÜŞKÛLÂT-I DUHTER-İ
PÂDİŞÂH

(İNCELEME-METİN-DİZİNLI SÖZLÛK)

Dr. Maşallah KIZILTAŞ

ISBN: 978-605-72190-0-8

Paradigma Akademi

Yayımları Sertifika No: 69606

Paradigma Akademi Basın Yayın Dağıtım

Fetvane Sokak No: 29/A

ÇANAKKALE

e-mail: fahrigoker@gmail.com

Yayın Sorumlusu

Nevin SUR

Dizgi&Kapak

Himmet AKSOY

Matbaa

Meydan Baskı Fotokopi

Sertifika No: 70835

Kitaptaki bilgilerin her türlü sorumluluğu yazarlarına aittir.

Bu Kitap T.C. Kültür Bakanlığından alınan bandrol ve
ISBN ile satılmaktadır. Bandrolsüz kitap almayınız.

Şubat 2023

Paradigma Akademi

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	ix
ÖN SÖZ	xi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

DÂSİTÂN-I MÜŞKÛLÂT-I DUHTER-İ PÂDİŞÂH'IN MÜELLİFİ VE TANITILMASI

1.1. ESERİN MÜELLİFİ BÂYEZÎD	7
1.1.1. Şiirlerinde “Bâyezîd” İsmi Kullanan Şairler	8
1.1.1.1. Şeyh Bâyezîd / Bâyezîd-i Rûmî.....	8
1.1.2. Asıl İsmi Bâyezîd Olan ve Şiirlerinde Başka Mahlas Kullanan Şairler.....	10
1.1.2.1. II. Bâyezîd	10
1.1.2.2. Şehzâde Bâyezîd.....	10
1.1.2.3. Cemâlî.....	11
1.1.3. Eserin Müellifinin Kim Olabileceğine Dair Değerlendirme	12
1.2. DÂSİTÂN-I MÜŞKÛLÂT-I DUHTER-İ PÂDİŞÂH'IN TANITILMASI	16
1.2.1. Bâyezîd’in Dâsitân-ı Müşkûlât-ı Duhter-i Pâdişâh Adlı Mesnevisi	16
1.2.2. Dâsitân-ı Müşkûlât-ı Duhter-i Pâdişâh’ın Kaynağı	16
1.2.3. Eserin Bulunduğu Yazma Eserin Özellikleri	18

İKİNCİ BÖLÜM
DÂSİTÂN-I MÜŞKÛLÂT-I DUHTER-İ PÂDİŞÂH'IN
İNCELENMESİ

2.1. ŞEKİL ÖZELLİKLERİ	21
2.1.1. Mesnevinin Nazım Şekli ve Tertibi.....	21
2.1.1.1. Nazım Şekli	21
2.1.1.2. Mesnevinin Tertibi	21
a. Giriş Bölümü	22
b. Konunun İşlendiği Bölüm	22
c. Bitiş Bölümü	22
2.1.2. Vezin	23
2.1.2.1. İmale.....	23
2.1.2.2. Med (İmale-i Memdûde)	23
2.1.2.3. Ulama (Vasl)	23
2.1.2.4. Zihâf	24
2.1.3. Kafiye ve Redif	25
2.1.3.1. Kafiye	25
a. Mücerred Kafiye	26
b. Mürdef Kafiye	26
c. Müesses Kafiye.....	26
2.1.3.2. Redif	26
2.2. MUHTEVA ÖZELLİKLERİ	28
2.2.1. Hikâyenin Anlatıcısı, Konusu, Olay Örgüsü, Özeti	28
2.2.1.1. Anlatıcı	28
2.2.1.2. Konu	28
2.2.1.3. Olay Örgüsü	29
2.2.1.4. Özet	30
2.2.2. Kişiler	34
2.2.2.1. Hikâyenin Şahıs Kadrosu	34
a. Oğlan, Yiğit	35

b. Padişahın Kızı (Beyin Kızı).....	36
c. Oğlanın Yolculukta Uğradığı Genç (Yiğit)	36
ç. Kızın Babası (Bey, Sultan, Padişah).....	37
d. Oğlanın Anne ve Babası	38
e. Karı (Yaşlı Kadın)	39
f. Oğlancık.....	40
g. Kızın Dâyesi	40
2.2.2.2. Şahıs Kadrosu Dışındaki Kişiler	40
a. Peygamberler	41
b. Diğer Kişiler	41
2.2.3. Zaman.....	41
2.2.4. Mekân.....	43
2.2.5. Motifler.....	44
2.2.5.1. Yolculuğa Çıkma İsteği.....	44
2.2.5.2. Rüzgârla İssız Ovaya Düşme.....	44
2.2.5.3. Kitaptan Bilgi Öğrenme	45
2.2.5.4. Kılık Değiştirme	46
2.2.5.5. Bir Yerde Eşya Unutma veya Kaybetme.....	46
2.2.6. Kızın Oğlana Sorduğu Sorular ve Soruların Tasnifi	47
2.2.6.1. Din ve Ahlaka Dair Sorular	47
a. Peygamberler, Peygamberlerin Hayatı ve Kıssaları İle İlgili Olanlar	47
b. Dine Dair Sorular.....	54
c. Ahlaka Dair Sorular	56
2.2.6.2. Tarihte Yaşamış Kişiler ve Diğer Durumlarla İlgili Sorular	61
2.2.6.3. Yaşama ve Sosyal Hayata Dair Sorular.....	61
2.2.6.4. Çeşitli Bilim Sahaları İle Alakalı Sorular.....	64
2.2.7. Muhtevada Dikkat Çeken Diğer Unsurlar	65
2.2.7.1. Günlük Yaşantıda Kullanılan Eşya ve Malzemeler..	65

a. Kâğıt ve Yazı	65
b. Giyim-Kuşam ve Takı	65
c. Diğer Eşyalar	66
2.2.7.2. Dil ve Millet İsimleri	66
2.2.7.3. Din	67
a. Allah	67
b. Peygamberler	67
c. Kur'an	68
d. Melekler	68
e. İbadet	68
2.2.7.4. Yaşantılar, Gelenekler ve Davranışlar	69
a. Misafir etme	69
b. İzin Alma	69
c. Saray yaşamı	70
2.2.7.5. Tabiat	70
a. Hayvanlar	70
b. Astronomik Unsurlar	71
c. Yiyecekler	72
d. Muhayyel Varlıklar	72
2.3. DİL ve ÜSLUP ÖZELLİKLERİ	73
2.3.1. Metinde Yer Alan Bazı Kelimeler	78
2.3.2. Arapça İbareler	80
2.3.3. Deyimler	80

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DÂSİTÂN-I MÜŞKÜLÂT-I DUHTER-İ PÂDİŞÂH'IN TRANSKRİPSİYONLU METNİ

3.1. METNİN TESİSİNDE İZLENEN YOL	87
3.2. TRASKRİPSİYON İŞARETLERİ	88
3.3. TRANSKRİPSİYONLU METİN	89

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
DİZİNLİ SÖZLÜK

4.1. DİZİNLİ SÖZLÜK.....	133
SONUÇ.....	189
KAYNAKÇA	193
TIPKIBASIM	199

KISALTMALAR

bkz.	: bakınız
C.	: Cilt
DBY	: Dün Bugün Yarın
Hz.	: Hazret-i
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
no.	: numara
öl.	: ölüm
s.	: sayfa
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
TDK	: Türk Dil Kurumu
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
ty.	: tarih yok
vd.	: ve diğerleri
vr.	: Varak
Yay.	: Yayınları

ÖN SÖZ

İlmî araştırma yapılırken bazen hedeflenenin dışında başka bilgilere ulaşılabilir ve yeni malumatlar elde edilebilir. Bu çalışma da böyle bir ilmî faaliyet sonucunda ortaya çıktı. Hz. Ali cenknâmesi ile ilgili araştırma yaparken bir yazma eser içinde mesnevi nazım şekliyle kaleme alınmış bu eser karşımıza çıktı. Doğrusunu söylemek gerekirse, eser üzerine çalışma yapma konusunda başta tereddüt ettik. Lakin eseri inceleyip eserin olay örgüsü içerisinde yer alan soru-cevap kısmını görünce eser üzerine çalışma yapmaya karar verdik ve neticede bu çalışma ortaya çıktı.

Eser kütüphane kayıtlarında yer almamaktadır. Muhtemelen “10 Hk 1199” arşiv no.lu yazma eseri kataloglayanlar, 88 ile 107. varaklar arasında yer alan eseri fark edememişlerdir. Eserin transkripsiyonlu metnini oluştururken eserin sonuna doğru varakların karıştığını tespit ettik. Eserin kopan bazı varaklarının esere rastgele yerleştirildiğini, bu şekilde mikrofilme alınan sayfaların karışık bir hal aldığını fark ettik. Bütünlüğü bozulan eserin düzeltilmesi için kütüphane yetkilileriyle temas kurduk ve eserdeki karışıklığı, uzun uğraşlar sonucunda kopan sayfaları doğru yere monte ederek düzelttik.

Çalışmanın konusu, *Binbir Gece Masalları* içerisinde yer alan *Şehzade Elmas'ın Harika Öyküsü* adlı masala konu ve bazı motifler cihetiyle benzediğini ve 14 veya 15. yüzyılda yazıldığını düşündüğümüz *Dâsitân-ı Müşkûlât-ı Duhter-i Pâdişâh* isimli eserdir. Bâyezîd isimli bir şair tarafından kaleme alınan ve halk tipi mesnevi özellikleri gösteren eser, mesnevi nazım şekliyle yazılmıştır; 505 beyittir; aruzun “fâ`ilâtün fâ`ilâtün fâ`ilün” kalıbıyla kaleme alınmıştır. Hikâyenin konusu, ilim sahibi bir gencin ilmi sayesinde padişahın kızına sahip olup onunla evlenmesidir. Bu evlilik, kızın sorduğu sorulara oğlanın verdiği doğru cevaplarla gerçekleşmiştir. Hikâye her ne kadar aşk hikâyesi gibi gözükse de hikâyenin temelini,

kızın oğlana sorduğu sorular oluşturmaktadır. Oğlanın kıza kavuşması ilim yoluyla olmuş, genç adam padişahın kızını bilgi ve ilmiyle elde etmiştir. Bir anlamda eserin şairi, böyle bir kurguyla ilim ve bilginin insanı mutluluğa ulaştıracağını anlatmaya çalışmıştır. Eserin ismindeki “zorluklar, müşküller, engeller” anlamına gelen “müşkülât” kelimesi; padişahın kızının, oğlan karşısındaki zor durumunu ifade etmektedir. Zira oğlan, kimsenin sorularına cevap veremeyeceği iddiasında olan kızın sorduğu bütün sorulara cevap vermiştir. Daha önce birçok kişi kıza sahip olmak için uğraşmış ama hiç kimse soruları bilip kızını elde etmeye muvaffak olamamıştır. Oğlan ise sorulara cevap vermiş ve kız hikâyesinin sonunda oğlanla evlenmek zorunda kalmıştır.

Çalışmada, giriş bölümünde mesnevi nazım şekli ile ilgili bilgiler sunulduktan sonra, birinci bölümde *Dâsitân-ı Müşkûlât-ı Duhter-i Pâdişâh*’ın müellifinin kim olduğuna dair tartışma yapılmış, ikinci bölümde eser biçim ve içerik yönünden incelenmiş, üçüncü bölümde eserin şu ana kadar ulaşılan tek nüshası üzerinden transkripsiyonlu metni oluşturulmuş, dördüncü bölümde ise söz varlığı açısından önem arz eden eserin dizinli sözlüğü tanzim edilmiştir. Çalışmanın sonuna eserin orijinal metni de eklenmiştir.

Dâsitân-ı Müşkûlât-ı Duhter-i Pâdişâh’ın transkripsiyonlu metni oluşturulurken, eserin tek nüshası olması hasebiyle anlam ve vezin bakımından daha sağlam bir metin ortaya koymak adına, bazı mısralara metin tamiri metoduyla müdahale edilmiş ve yapılan müdahaleler, köşeli parantezle [] veya dipnot şeklinde belirtilmiştir. Transkripsiyonlu metinde bütün beyitler numaralandırılmış ve nüshanın sayfa numaraları da beyitlerin sol tarafında gösterilmiştir. Ayrıca, metindeki kafîye ve vezin bozukluğu olan mısraların bilgisi de dipnot olarak verilmiştir.

Hikâyesinin yazma eserdeki başlığı “Haza Dâsitân-ı Müşkûlât-ı Pâdişâh-ı Duhter Kızı” şeklindedir. Hikâyesinin başka bir yerinde eserin ismine dair farklı bir bilgiye rastlanmamıştır. Bu ifade anlamsal olarak bozuk olduğundan eserin ismi “Dâsitân-ı Müşkûlât-ı Duhter-i Pâdişâh” olarak yeniden belirlenmiştir. İbare uzun olduğundan

çalışmada “Dâsitân-ı Müşkûlât-ı Duhter-i Pâdişâh” yerine bazen “eser” veya “hikâye” sözcükleri de kullanılmıştır.

Çalışmayı yaparken gözümüzden kaçan hataların olması muhtemeldir, bunların hoşgörü ile karşılanmasını ümit ediyorum. Birçok çalışmamda olduğu gibi bu çalışmaya da değerli hocam Prof. Dr. Abdullah AYDIN önemli katkılar sunmuştur. Kendisine her zaman minnet duyacağım. Ayrıca, eseri yayımlayan Paradigma Akademi Yayınevi’ne, kendilerine vakit ayıramadığım halde bu durumu müsamaha ile karşılayan eşim ve çocuklarım Reyyan ile Ömer’e teşekkür ederim.

Dr. Maşallah KIZILTAŞ

Bitlis / 2023

GİRİŞ

Klasik İslam edebiyatına eski Arap şiirinin kaynaklık ettiği ürünlerden olan kaside ve gazelden sonra bu edebiyata İran şiirinin verdiği iki önemli nazım şeklinden biri rubai diğeri ise mesnevidir (Banarlı, 1998, s. 195). Mesnevi kelimesi, sözlükte “ikişer ikişer” manasına gelen “mesna” sözcüğünün nispet eki almış şeklidir (Çiçekler, 2004, s. 320). Arapça “s, y, n” üçlü kökünden türemiş olan (Ünver, 2011, s. 430), İranlıların “mesnevi” olarak isimlendirdikleri kavrama Araplar “müzdevice” demişlerdir. Başka bir ifadeyle Arapça birer kelime olan “mesnevi” ve “müzdeviç” tabirleri eş anlamlı sözcüklerdir (Kartal, 2018, s. 31). Köken olarak Arapça olan “mesnevi” sözcüğü Fars dilinde kullanılmış, yayılmış ve Farsçadan Türkçeye geçmiştir (Çelebioğlu, 2018, s. 19). Mesnevi tabirinin Arapça kökenli olması tesadüf değildir. Zira Arapça, İslamî edebiyatlarda uzun zaman bilim ve terim dili olmuştur (Banarlı, 1998, s. 195).

Her ne kadar “mesnevi” bugünkü manasıyla edebiyat terimi ve nazım şekli olarak başlangıçta Fars edebiyatında ortaya çıkmış ve buradan Türk edebiyatına geçmiş olsa da yukarıda da zikredildiği gibi Arap edebiyatındaki “müzdevice” ve “urcûze”ler bu tarzın ilkel örnekleri olarak kabul edilebilir (Çiçekler, 2004, s. 320). Hatta Araplar tarafından bu tarz şiirler için kaside tabirinin kullanıldığı da vâkidir (Çelebioğlu, 2018, s. 20). Fars şiirinin kaside ve gazelle birlikte üç temel nazım şeklinden biri olan mesnevi (Çiçekler, 2004, s. 320), aynı vezinde ve her beyti kendi arasında kafiyeli (aa, bb, cc, dd...) olan nazım şeklinin adıdır (Kartal, 2018, s. 89).

Mesnevi terimi ve nazım şeklinin Türk edebiyatında kullanılmasına yukarıda da ifade edildiği gibi İran edebiyatı kaynaklık etmiştir. İran edebiyatında önceleri destanî konuların işlenmesinde kullanılan mesnevi nazım şeklinin ilk mühim örneği, büyük destan şairi Firdevsî'nin *Şeh-nâme*'sidir. Gazneliler döneminde teşekkül eden

eser, mesnevi nazım şeklinin sadece İran edebiyatında değil, Türk edebiyatı ve diğer Şark edebiyatlarında da tanınmasını sağlamıştır (Banarlı, 1998, s. 196) (Ünver, 2011, s. 430). İran’da *Şeh-nâme* ile ilk olgun eserini veren mesnevi geleneği, Türk edebiyatını da derinden etkilemiştir. Özellikle *Gül ü Hüsrev*, *Esrar-nâme*, *Mantuku’t-Tayr*, *Pend-nâme*, *Bülbül-nâme*, *Cümcüme-nâme* gibi eserlerle Attâr (1119?-1193?); *Mahzenü’l-esrâr*, *Husrev ü Şîrîn*, *Leylî vü Mecnûn*, *Heft-peyker*, *İskender-nâme* eserleriyle hamse sahibi olan Nizâmî (1150?-1214?);¹ *Bostan* adlı eseriyle Sa’dî (1213?-1292); *Matla’ul-envâr*, *Şîrîn u Husrev*, *Mecnûn u Leylî*, *Heşt-behişt*, *Âyine-i İskender* isimli eserleri ile hamse sahibi Emîr Husrev (öl. 1325); *Ravzatü’l-envâr*, *Hümây u Hümâyûn*, *Kemâl-nâme*, *Gül ü Nevrûz*, *Cevher-nâme*, *Sâm-nâme* adlı eserlerle Hâcû-yı Kirmânî (öl. 1327); *Tuhfetü’l-ahrâr*, *Sübhâtü’l-ebrâr*, *Yûsuf u Züleyhâ*, *Leylî vü Mecnûn*, *Hired-nâme-i İskenderî* isimli eserleriyle Molla Câmî (öl. 1492) Türk şairlerini önemli ölçüde etkileyen İranlı şairlerdir (Ünver, 2011, s. 430-431). Yeri gelmişken bu konuda bir parantez açmak gerekmektedir. Türk asıllı olmasına rağmen eserini Farsça kaleme alan Mevlana Celaleddin-i Rûmî de Anadolu’da *Mesnevi* diye meşhur olan *Mesnevi-i Manevi* adlı eseriyle Türk edebiyatını önemli ölçüde etkilemiştir. Bu etki öyle bir hal almıştır ki, mesnevi denince Anadolu halkının aklına Mevlana Celaleddin-i Rûmî’nin *Mesnevi-i Manevi*’si gelmiş ve eser nazım şeklinin önüne geçmiştir. (Kartal, 2018, s. 89) (Çelebioğlu, 2018, s. 19). *Mesnevi-i Manevi* gerek içerik gerekse şekil yönünden Türk şairlerine oldukça tesir etmiş ve eserin sonraki yüzyıllarda da birçok şerhi yapılmıştır.

Türk edebiyatında ilk mesnevi, 11. yüzyılda Yusuf Has Hâcib’in Doğu Türkçesi ile kaleme aldığı *Kutadgu Bilig*’dir. Bu önemli eser, 6645 beyittir ve aruzun “feûlün feûlün feûlün feûl” kalıbıyla yazılmıştır (Kartal, 2018, s. 262). Anadolu sahasında ise 13. yüzyılda mesneviler yazılmakla birlikte, Doğu edebiyatlarında mesnevi denince akla gelen manzum roman tarzının ilk mühim şairleri

¹Aslen Türk olduğu halde eserlerini Farsça kaleme alan Genceli Nizâmî manzum roman tarzının kurucusu sayılabilir. İlk hamsenin de sahibi olan şair gerek Türk gerekse İranlı şairleri oldukça etkilemiştir. Nizâmî’nin hamsesi gibi beş mesneviden oluşan bir külliyyat meydana getirmek, müşterek İslam edebiyatı şairleri için ulaşılması gereken nihai hedef olmuştur (Banarlı, 1998, s. 197).

14. yüzyılda yetişmiştir. Bunların başında *İskendernâme* ve *Cemşid ü Hurşid* mesnevileriyle Ahmedî gelmektedir (Banarlı, 1998, s. 197). *Yusuf u Zelihâ*'sı ile Şeyyâd Hamza, *Mantıku't-tayr*'ı ile Gülşehrî, *Garipnâme*'si ile Âşık Paşa, *Süheyl ü Nev-bahâr*'ı ile Hoca Mes'ûd, *Hurşid ü Ferâhşâd*'ı ile Şeyhoğlu Mustafa, *Yusuf u Züleyha*'sı ile Erzurumlu Darîr 14. asırda yazdıkları mesnevilerle sonraki yıllarda Türk mesnevi edebiyatını derinden etkilemişlerdir.

Mesnevi nazım şeklinin en önemli özelliği her beytin kendi arasında kafiyeli olmasıdır. Bu durum, müellife önemli ölçüde özgürlük tanımış; uzun soluklu ve bir konuyu ayrıntılı şekilde ele alan manzum eserlerin yazılmasına olanak sağlamıştır. Türk edebiyatında mesneviler muhtelif konularda kaleme alınmıştır. Şairler konuları seçerken okuyucunun belli zevklerine hitap etmeyi hedeflemiştir. Konusunu menkıbelerden ve tarihten alan mesneviler daha çok okuyucunun kahramanlık duygusuna hitap etmektedir; Hz. Muhammed ve Hz. Ali'nin savaşlarını anlatan eserler, "Battalnâmeler", "İskendernâmeler" veya belli bir dönemin tarihi olaylarını, seferlerini anlatan mesneviler bu kategoride değerlendirilebilir. "Husrev u Şîrîn", "Cemşid ü Hurşid" gibi eserler sanat yönü ön planda olan, okuyucunun edebi zevkine hitap eden, ana çizgisi aşk ve macera olan mesnevilerdir. Şairlerin gördükleri yerleri, yaşadıkları olayları, düğünleri, yörelerin belirli özelliklerini ele alan mesneviler yerli konuları işlediğinden mesnevi edebiyatının en orijinal örnekleridir; şehrengizler, sûrnâmeler, sergüzeştler bu gruba giren başlıca eserlerdir. Dinî, tasavvufî, ahlakî ve ansiklopedik bilgi ihtiva eden mesneviler ise okuyucuyu eğitmeyi ve okuyucuya bilgi vermeyi amaçlamaktadır (Ünver, 2011, s. 438-443).

Özellikle geçiş dönemi diyebileceğimiz 13, 14 ve hatta 15. yüzyıl itibarıyla teşekkül eden eserlerin en karakteristik yönü; okuyucuyu bilgilendirme, eğitme amacı gütmeleri ve dinî içerikli olmalarıdır. (Aslan, 2006, s. 190). Nizâmî tarzı denilen (Banarlı, 1998, s. 197) klasik mesnevi formu Türk edebiyatına henüz tam anlamıyla yerleşmeden önce yazılan ilk mesnevilerin, toplumu çeşitli yönlerden bilgilendirmek, eğitmek amacıyla yazıldığı görülmektedir (Eryılmaz, 2017, s. 2). Zira İslamla yeni tanışmış olan halk kitlelerini İslam dininin ilke ve öğretilerine ısındırmak, dini yaymak için motive etmek

söz konusu eserlerin müelliflerinin başlıca amacıdır. Bu tarz eserlerin esas hedefinin bilgi verme ve halkı eğitmek olması, eserlerin tasannudan uzak, sade, anlaşılır bir dille kaleme alınmasına vesile olmuştur. Divan şiirinin halka inmiş bir kolu sayılabilecek bu eserler, aruz vezni ve mesnevi şekliyle yazılmıştır (Kocatürk, 1964, s. 143). Âmil Çelebioğlu bu eserlere “halk tipi mesnevi” ismini koymuş ve bu dönemde yani 14. yüzyılda yazılan mesnevileri, halk tipi ve edebî ve ilmî mahiyetteki mesneviler olmak üzere iki gruba ayırmıştır (Çelebioğlu, 2018, s. 43). Halk tipi mesneviler, beyit sayısının az olması; tek bir vezin kullanılması; kafiye, vezin, üslup ve imla bakımından bazı aksaklıklar ihtiva etmesi (Çelebioğlu, 2018, s. 43) bakımından ilmî ve edebî mahiyetteki mesnevilerden ayrılmaktadır (Kartal, 2018, s. 277). Halk tipi mesneviler tertip itibariyle de değişik bir durum arz eder. Bu tarz mesnevilerin muhtemelen beyit sayısının az olmasından da kaynaklı, tertipleri oldukça basittir. Giriş bölümünde küçük bir tevhit ve münacat benzeri kısım vardır. Bu kısmın sonunda salavât ve sonra asıl konuya geçiş beyti gelmektedir. Giriş bölümü çok uzun sürmez. Bu tarz mesnevilerde sebep-i telif, padişah methi gibi kısımlar bulunmamaktadır (Çelebioğlu, 2018, s. 43). Daha çok epik ve didaktik dinî eser (Kocatürk, 1964, s. 143) hüviyeti taşıyan bu mesnevilerde sık sık salavât istekleri, “dinle, işitgil, ey hoca, kulak tut” (Kartal, 1998, s. 276) gibi konuşma dilinin ön planda olduğu hitaplar görülmektedir (Çelebioğlu, 1998, s. 43-44).

14 veya 15. yüzyılda kaleme alındığını düşündüğümüz, çalışmamızın konusu olan *Dâsitân-ı Müşkûlât-ı Duhter-i Pâdişâh* isimli mesnevinin de “halk tipi mesnevi” özelliklerini haiz olduğu söylenebilir. Didaktik dinî mahiyetiyle ön planda olan eser, her ne kadar oğlan ve kızın aşkı etrafında şekillense de müellifin asıl amacı, okuyucuya/dinleyiciye ilmin ve ilimle uğraşmanın, sadece ahiret için değil dünya hayatı için de önemli olduğu mesajını vermektir. Çünkü oğlan padişahın kızını sahip olduğu bilgi birikimiyle elde etmiştir. Kızın oğlana sorduğu sorular ve oğlanın buna mukabil verdiği cevaplarla, şairin okuyucuyu eğitime misyonu üstlendiği barizdir. Sorulan sorularla İslam dininde bugün de tartışılan bazı konular ele alınmış, okuyucuya/dinleyiciye bazı ahlak kuralları hatırlatılmıştır. Eserin dili oldukça sade, tertibi ise basittir; hikâyede vezin, kafiye,

üslup ve imla aksaklıkları görülmektedir; eserin beyit sayısı fazla değildir; “dinle, işit, dinle imdi” gibi konuşma dili hususiyeti arz eden ifadelere eserde rastlanmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

DÂSİTÂN-I MÜŞKÜLÂT-I DUHTER-İ PÂDİŞÂH'IN MÜELLİFİ VE TANITILMASI

1.1. ESERİN MÜELLİFİ BÂYEZÎD

Dâsitân-ı Müşkülât-ı Duhter-i Pâdişâh'ın müellifiyle ilgili malumata 499. beyitte rastlanmaktadır. Bu beyit dışında eserin başka bir yerinde herhangi bir bilgi mevcut değildir. Beyte göre hikâyenin şairi “Bâyezîd” mahlaslı/isimli bir şairdir:

*Hem bu sözi diñleyenler iy yara
Du 'â ideler **Bâyezîd** fakîre* (499)

Edebiyatımızda divan sahibi olmayıp mesnevisiyle ön plana çıkan bazı şairlerin asıl isimlerini mahlas niyetiyle mesnevilerde zikrettiği görülebilmektedir. İstisnalar olsa da şairlerin nisbet “î”si kullanarak “Fuzulî, Hayalî” örneğinde olduğu gibi kendilerine asıl isimleri dışında bir mahlas oluşturdukları bilinmektedir. Divanı olmayıp sadece mesnevi telif eden bazı şairlerin ise mahlas oluşturmadıkları, asıl ismini eserin sonuna doğru mahlas niyetiyle zikrettiği müşahede edilmektedir. Örneğin, Süleyman Çelebi *Vesiletü'n-Necât*'ta asıl ismi olan “Süleyman”ı mahlas maksadı güderek zikretmiştir:

*Verdiğin in'âmları tam eylegil
Rahmetin in'âmını âm eylegil*

*Hem **Süleymân** kula in'âm rahmet et
Yoldaşın îmân ve yerin cennet et*

(Pekolcay, 2010, s. 105-106)

Dâsitân-ı Müşkûlât-ı Duhter-i Pâdişâh hikâyesinin sonuna doğru zikredilen “Bâyezîd” ismi de Süleyman Çelebi örneğinde olduğu gibi eserin müellifinin asıl ismi olabilir. Bu bahiste kafalarda soru işareti kalmaması için şiirlerinde “Bâyezîd” mahlasını kullanan ve asıl ismi “Bâyezîd” olan şairler ayrı başlıklar altında ele alınmış, akabinde ise *Dâsitân-ı Müşkûlât-ı Duhter-i Pâdişâh* adlı mesnevinin müellifinin kim olabileceğine dair değerlendirme yapılmıştır:

1.1.1. Şiirlerinde “Bâyezîd” İsmi Kullanan Şairler

Yapılan araştırmalar neticesinde şiirlerinde Bâyezîd ismini mahlas niyetiyle kullanan bir şaire rastlanmıştır:

1.1.1.1. Şeyh Bâyezîd / Bâyezîd-i Rûmî

Zahirî ve bâtinî ilimlerin kendisinde temerküz ettiği sanatçıya Latîfî, “Tarîk-i takvâda Bâyezîd-i sânidir.” diyerek onun züht ve takva cihetiyle Bâyezîd-i Bistâmî’ye yakın olduğunu vurgulamıştır (Canım, 2000: 136). Babasının ismi bazı kaynaklarda Abdullah bazılarında ise Yusuf olarak geçmektedir. Ancak kendisine ait *Secencelü’l-Ervâh* ve *Tûr-ı Sînâ* adlı eserlerde geçen “Dervîş Bâyezîd b. Yûsuf er-Rûmî” ifadesi, babasının isminin Yusuf olma ihtimalini güçlendirmektedir (Güleç, 2020, s. 7). Doğum tarihi belirsiz olan sanatçı “Bâyezîd-i Rûmî” ve “Dervîş Bâyezîd” diye anılmıştır. Çelebi Halife adıyla meşhur olan mürşidi Cemâl-i Halvetî’nin işaretini üzerine Edirne’ye yerleşmiştir. Kendisi için Kıyık Mezarlığı yanında bir tekke yaptırılmıştır. Vefatına kadar Edirne’de yaşamış olan şairin ölüm tarihi hakkında kaynaklarda değişik rivayetler verilmekle birlikte,² *Sırr-ı Cânân* adlı eserini 1516 yılında yazdığını ifade ettiğinden yola çıkılacak olursa vefat tarihinin bu tarihten sonra olduğu söylenebilir (Türer, 1992, s. 242). Bursalı Tahir’e göre sanatçı Edirne’de vefat edip Kıyık kabristanında defnedilmiştir (Yavuz ve Özen, ty., s. 57).

Bursalı Tahir, sanatçının halifelerinden “Muhyî” isminde birinin 1540 yılında yazdığı *Devairü’l-Maârif* isminde bir eseri gördüğünü ifade etmiştir (Yavuz ve Özen, ty., s. 57). Sadettin Nüzhet

² *Osmanlı Müellifleri*’nde vefat tarihi 1494 senesi olarak verilmiş (Yavuz ve Özen, ty., s. 57), *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi* ise vefat tarihini kesin bir yargı vermeden 1510 ile 1514 arası olarak belirtmiştir (1977, s. 357).

Ergun eserin bir nüshasının “Daire-i Cihannüma” adıyla Üniversite kütüphanesinde³ olduğunu belirtmiştir (Ergun, ty., 749). Bu eserde Muhyî’nin, mürşidi Bâyezîd hakkında bazı bilgiler verdiği görülmektedir (Ergun, ty., 749).

Latîfî, *Tezkire*’inde sanatçının iki eserinden bahsetmiştir. Muhyiddin Arabî’nin *Fûsûs* adlı eserine *Sırr-ı Cân* adlı manzum bir haşiye yazdığını ifade ettikten sonra Sadrettin Konevi’nin *Nusûs*’ını da mensur olarak şerh ettiğini söylemiştir (Canım, 2000: 136). Bursalı Tahir ise sanatçının *Şerh-i Fususü’l-Hikem*, *Şerh-i Nusus*, *Tefsirü’l-Fatiha el-Müsemma bisicli-cil’l’Ervah*, *Turû Sinâ*, *Beyan ’ül-Esrar li’l’Ahrar fi bivâdi’l-Meliki’l-Cebbari’l-Gaffar* ile *Sırr-ı Cânân* adlı eserlerinin olduğunu ifade etmiştir (Yavuz ve Özen, ty., s. 57).

Bâyezîd-i Rûmî’nin *Sırr-ı Cânân* adlı eseri, İbnü’l Arabî’nin *Fusûsü’l-hikem*’ine yazdığı şerhin manzum bir haşiyesidir. Bir dostunun Türkçe eser yazmasını teklif etmesi üzerine kaleme almıştır. Şiir tekniği, vezin ve kafiye açısından aksayan yönleri olsa da (Türer, 1992, s. 242) arkaik kelimeler, deyim ve atasözleri, kullanılan sade üslup ve tasavvufî muhtevası cihetiyle eserin önem arz ettiği söylenebilir (Meyveci, 1998, s. VIII). Eser üzerine Asuman Meyveci yüksek lisans çalışması yapmıştır (1998). Sanatçının diğer eseri ise *Secencelü’l-ervâh*’dır. Fatiha suresinin mensur Arapça tefsiri olan eserin yazma nüshası Süleymaniye Kütüphanesi’ndedir⁴ (Türer, 1992, s. 242). Eserle ilgili Kerim Özmen yüksek lisans çalışması yapmıştır (2003). *Tûr-ı Sînâ*, *Şerhu’n-nusûs* elimizde olan diğer eserleridir (Güleç, 2010, s. 24, 26).

Bunların dışında, kaynaklarda *Hâşiyetü Envâri’t-tenzîl*, *Şerhu’l-Meşnevî*, *Risâletü’l-vücûd*, *Meh* (Güleç, 2010, s. 27-28), *Beyânü’l-esrâr* adlı eserlerinden bahsedilmiştir, lakin mezkûr eserler günümüze ulaşmamıştır (Türer, 1992, s. 242). Ayrıca, *Mecâlis* (Güleç, 2010, s. 30) ve *Risâle-i Âdâb-ı Sülûk* (Güleç, 2010, s. 46) adlı eserler kesin olmamakla birlikte Bâyezîd-i Rûmî’ye nispet edilmektedir.

³ (Ünv. K. Yazma eserler No: 1553)

⁴ Hâlet Efendi ilâvesi, nr. 3/1, vr. 3b-39a.

1.1.2. Asıl İsmi Bâyezîd Olan ve Şiirlerinde Başka Mahlas Kullanan Şairler

Asıl ismi “Bâyezîd” olan ama şiirlerinde başka mahlas kullanan üç şair vardır:

1.1.2.1. II. Bâyezîd

Sekizinci Osmanlı padişahıdır. Fatih Sultan Mehmed’in oğlu, Yavuz Sultan Selim’in babası, Kanuni Sultan Süleyman’ın dedesidir. Doğum tarihi ile ilgili kaynaklarda ittifak yoktur. 3 Aralık 1447 tarihinde doğduğu tahmin edilmektedir. Yedi yaşında Amasya’ya sancakbeyi olarak gönderilmiş ve orada şair ve âlimlere hamilik yapmıştır. Babası Fatih Sultan Mehmed’in vefatı üzerine 1481’de İstanbul’a gitmiş ve Şehzade Cem ile girdiği taht mücadelesinden sonra aynı yıl tahta çıkmıştır. Sultan Bâyezîd şiirlerinde “Adlî” mahlasını kullanmıştır. Tezkireler genel itibarıyla II. Bâyezîd’in şairliğini övmüşlerdir. Tek eseri şu ana kadar tespit edilmiş beş nüshası olan *Dîvân*’ıdır.⁵ *Dîvân* Yavuz Bayram tarafından yayımlanmıştır (2018).

1.1.2.2. Şehzâde Bâyezîd

Kanunî Sultan Süleyman’ın şehzadelerindendir. 1526/1527 yılında İstanbul’da doğmuştur. Babaları Kanuni Sultan Süleyman hayattayken kardeşi Selim ile iktidar mücadelesine girişmiştir. Bu mücadele, Şehzade Mustafa’nın öldürülmesinden sonra Kanuni’nin iktidarına olan hoşnutsuzluğun artması sonrası daha da alevlenmiştir. Nitekim birer ordu ile Konya yakınlarında karşı karşıya gelen Bâyezîd ve Selim iki gün savaşmış ve sonunda savaşı Selim kazanmıştır. Yenilgi sonrası İran’a sığınan Bâyezîd, daha sonra İran tarafından Selim’in çavuşbaşısı Ali Ağa’ya teslim edilmiştir. Akabinde kendisi ve dört oğlu öldürülmüştür.

Bâyezîd diğer Osmanlı şehzadeleri gibi iyi eğitim almış bir şehzadeydi. Âlim ve şairleri himayesine alır, onlarla sohbet ederdi. “Şâhî” mahlasıyla şiirler yazan şehzade şiirlerini sade bir üslupla

⁵<http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/adli-sultan-bayezidi-veli-bin-fatih> (erişim tarihi: 20.10.2022)

kaleme almıştır. Deyimleri şiirlerinde çokça kullanmıştır. Bâyezîd güçlü bir şair olmasa da şiirlerini samimi bir edayla örmüştür. Şiirlerinde emeline nail olamayan bir idealistin elemeleri hissedilir.⁶

Şehzade Bâyezîd'in *Dîvân*'ı ve *Farsça Dîvânçe*'si vardır. *Dîvân*'ı Filiz Kılıç (2018), *Dîvânçe*'si ise Mustafa Çiçekler tarafından yayımlanmıştır (1998).

1.1.2.3. Cemâlî

Asıl ismi Bâyezîd (Derdiyok, 1988, s. 9) olan diğer şair ise 15. yüzyılın büyük şairi Şeyhî'nin kız kardeşinin oğlu olan Cemâlî'dir. Şiirlerinde "Cemâlî" mahlasını kullanan şairin 1410/1412 yıllarında doğduğu tahmin edilmektedir. Eserlerinden Arapça ve Farsçayı çok iyi bildiği, üç dilde ustaca oyunlar yapabilecek derecede eğitilmiş olduğu görülmektedir. Tezkirelerde sadece *Hüma vü Hümâyûn*⁷ adlı mesnevisinden bahis olsa da başka eserleri de günümüze kadar ulaşmıştır: *Zeyl-i Hüsrev ü Şîrîn*, Şeyhî'nin *Hüsrev-i Şîrîn*'ine yazılmış olan 109 beyitlik zeyldir. *Hümâ vü Hümâyûn*, Arap Hanı Menûşeng'in oğlu Hümâ ile Çin Fağfuru'nun kızı Hümâyûn arasındaki aşkı anlatan bir mesnevidir. *Dîvân*'ı üzerine İ. Çetin Derdiyok tarafından yüksek lisans çalışması yapılmıştır (1988). Ayrıca; *Er-Risaletü'l-Acîbe fi's-Sanayi' ve'l-Bedâyi'*, *Miftahü'l-Ferec*, *Der-Beyân-ı Meşakkat-i Sefer vü Zarûret ü Mülâzemet* adında eserleri de mevcuttur.

Tezkirelerde Cemâlî'nin iyi bir şair olduğuna fakat bu şairliğin iyiliği derecesinde şöhrete ulaşamadığına dair bilgiler mevcuttur. Cemâlî dille oynamaktan zevk alan bir şairdir. Sade sayılabilecek bir dile ve kuvvetli bir tekniğe sahiptir. Cemâlî ustaca söz oyunları yapabilen güçlü bir şair olmakla birlikte Şeyhî, Necâtî ve Ahmed Paşa gibi büyük şairlerin gölgesinde kalmıştır.⁸

⁶<http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/sahi-sehzade-bayezid> (erişim tarihi: 22. 10. 2022).

⁷Eser üzerine İnciser Ilıca mezuniyet tezi (1961), Osman Horata doktora tezi çalışması yapmıştır (1990).

⁸ <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/cemali-bayezid> (erişim tarihi: 23. 10. 2022).

1.1.3. Eserin Müellifinin Kim Olabileceğine Dair Değerlendirme

Asıl ismi Bâyezîd ve hanedan mensubu olan iki şairin sadece divanları vardır. Mesnevi kaleme almamışlardır. Şiirlerinde II. Bâyezîd “Adlî”, Şehzade Bâyezîd ise “Şâhî” mahlasını kullanmıştır. Şehzade Bâyezîd’in şiirlerinde Bâyezîd ismini kullanmaması⁹ ve 1526-1527 yılında doğmuş olması, *Dâsitân-ı Müşkûlât-ı Duhter-i Pâdişâh*’ın ona ait olma ihtimalini oldukça zayıflatmaktadır. Zira eserin 14 veya 15. yüzyılda yazılmış olma ihtimalininin daha yüksek olduğunu düşünmekteyiz. Dolayısıyla eserin Şehzade Bâyezîd’e ait olma durumu oldukça zor gözükmektedir. II. Bâyezîd’in yaşadığı yıllar¹⁰ eserin yazılmış olma ihtimali olan yıllarla paralellik arz etmektedir. Lakin “Bâyezîd” ismini şiirlerinde kullanmaması¹¹ ve mesnevi yazmamış olması, eserin ona ait olma ihtimalini de bize göre güçleştirmektedir.

Asıl ismi Bâyezîd olan Cemâlî mahlaslı şair, 1410/1412 yılında doğmuştur. Şairin yaşadığı yıllar ile hikâyenin yazılmış olma ihtimali olan yıllar örtüşmektedir. Cemâlî’nin, tezkirelerde çokça bahsedilen *Hümâ vü Hümâyûn* adlı mesnevisinin olduğu yukarıda söylenmişti. *Dâsitân-ı Müşkûlât-ı Duhter-i Pâdişâh* ile *Hümâ vü Hümâyûn*’a Eski Anadolu Türkçesi dil unsurları hâkimdir. Ancak *Dâsitân-ı Müşkûlât-ı Duhter-i Pâdişâh*’da arkaik sözcüklerin daha fazla olmasına karşılık *Hümâ vü Hümâyûn*’da Farsça terkiplerin daha çok olduğu görülmektedir. *Dâsitân-ı Müşkûlât-ı Duhter-i Pâdişâh*, *Hümâ vü Hümâyûn*’a göre daha sade bir dille kaleme alınmıştır. Şair gerek *Hümâ vü Hümâyûn*’da gerekse *Dîvân*’ında “Cemâlî” mahlasını kullanmıştır.

Cemâlî bendenüñ çokdur günâhı
Gider lutf eyleyüp cürmin İlâhî (Horata, 1990, s. 664)

Ki gül-zâr içre serv olmuş hırâmân
Cemâlî cilvesinden şâd olur cân (Horata, 1990, s. 654)

⁹ *Büse-i la'lüne Şâhî n'ola cân virür ise
Hastedür derdine dermân temennâ ideyor* (46. gazel) (Kılıç, 1998)

¹⁰ Doğumu 1447.

¹¹ *'Adlî'ye terahhum demidür eylesen iy dost
Cân geldi lebe şimdi zarûrî seferi var* (Bayram, 2018, s. 58)

*Cevrün ne kadar varise var it ki **Cemâlî**
Yâr olalı 'ışkunla rıza virdi kazâya (Derdiyok, 1988, s. 185)*

*Yâr dimiş ki **Cemâlî** işüğümde ola hor
Bes anundur bu zemân 'izzetile câh henüz (Derdiyok, 1988, s. 199)*

Cemâlî'nin, ilk eseri olan *Zeyl-i Hüsrev ü Şîrîn*'nde ise asıl adı olan Bâyezîd'i mahlas niyetiyle kullanmış olduğu görülmektedir. Bu durum; müellifin mezkûr zeyli yazdığı vakit, Cemâlî mahlasını henüz almadığını ve bu sırada yeni yeni şiir yazmaya başlayan genç bir şair olduğunu göstermektedir (Horata, 1991, s. 65):

*Çi-ger bu **Bâyezîd** ol şâha kuldur
Velî dâ 'ilğa lâyık degüldür (Derdiyok, 1988, s. 11)*

Zeyl ü Hüsrev ü Şîrîn'in dili sadedir. Eser aşağıdaki beyitle başlamıştır:

*Gelün iy bilü câmn nûş idenler
Bu hikmet sözlerini gûş idenler (Horata, 1991, s. 66)¹²*

Aşağıdaki beyitlerde ise Şeyhî'nin ölümü ve feleğin vefasızlığından bahsedilmiştir:

*Hemân-dem irdi fermân-ı İlâhî
Kazâ-yı Hakk u emr-i pâdişâhî
Geç ahir bu hevâ ile hevesden
Uçur cân mürgini hakî kafesden
Bu söz irdi çü gaybî tercemândan
Revân eyledi rûhı Şeyhî cândan*

*Bu fânî evden ırdı rahtını ol
Bekâ tamunda urdı tahtını ol (Horata, 1991, s. 66)*

Zeyl-i Hüsrev ü Şîrîn adlı esere ait yukarıdaki beyitlerle *Dâsitân-ı Müşkûlât-ı Duhter-i Pâdişâh* arasında arkaik kelimeler başta

¹²Beyitlerin geçtiği birincil kaynak, Faruk Kadri Timurtaş'ın *Şeyhî'nin Hüsrev ü Şîrîn'i* adlı eseridir. Kaynağa ulaşamadığından Osman Horata'nın makalesi vasıtasıyla buraya alınmıştır.

olmak üzere kullanılan diğer kelimeler ve üslup hususunda benzerlikler olduğu görülmektedir.

Bâyezîd-i Rûmî'nin ise doğum tarihi belirsizdir. Vefat tarihi 1516'dan sonra olarak kabul edilmiştir. Zira elimize ulaşan tek eseri olan *Sırr-ı Cânân*'ı 1516 yılında yazmıştır. Şairin 15. yüzyılın ikinci yarısından sonra doğmuş olma ihtimali yüksektir. Dolayısıyla sanatçının yaşadığı yıllar, *Dâsitân-ı Müşkûlât-ı Duhter-i Pâdişâh*'ın yazıldığını düşündüğümüz yıllara tekabül etmektedir. Aşağıda Bâyezîd-i Rûmî'nin eseri olan *Sırr-ı Cânân* ile *Dâsitân-ı Müşkûlât-ı Duhter-i Pâdişâh*'ın çeşitli yönlerden mukayesesi yapılmıştır.

Sanatçı *Sırr-ı Cânân* adlı mesnevisinde asıl ismi olan Bâyezîd'i mahlas olarak kullanmıştır. *Dâsitân-ı Müşkûlât-ı Duhter-i Pâdişâh*'da da "Bâyezîd" ismi 499. beyitte zikredilmiştir:

Be ile elifle yâ ile Zeyd
*Ziyâde **Bâyezîd**'i eyledi şayd* (5052)

*Gör imdi **Bâyezîd**'i nice buldı*
Kitâbet içre nice mahv oldı (5054)
(Meyveci, 1998, s. 392)

Hem bu sözi diñleyenler iy yara
*Du 'â ideler **Bâyezîd** fakîre* (499)

Bâyezîd-i Rûmî'nin vezin ve kafiye konusunda aksayan yönlerinden kaynaklar bahsetmektedir (Türer, 1992, s. 242) (Meyveci, 1998, s. XIV). Aynı durumun *Dâsitân-ı Müşkûlât-ı Duhter-i Pâdişâh*'da da olduğu görülmektedir. Eserin birçok beytinde kafiye ve vezin kusurları söz konusudur. Bâyezîd-i Rûmî'nin *Sırr-ı Cânân*'ında birçok atasözü ve deyim kullanılmıştır (Meyveci, 1998, s. XXII). *Dâsitân-ı Müşkûlât-ı Duhter-i Pâdişâh* ise deyimlerin çokluğu ile dikkati çekmektedir.¹³ *Sırr-ı Cânân* da (Meyveci, 1998, XXI) *Dâsitân-ı Müşkûlât-ı Duhter-i Pâdişâh* gibi Eski Anadolu Türkçesi dil hususiyetlerini bünyesinde barındırmaktadır. Arkaik kelimeler bakımından (Meyveci, 1998, s. (XXVI) iki eserde de ortak kelimelerin kullanıldığı görülmektedir. Ayrıca, iki eserin de dinî hüviyeti vardır.

¹³ Bkz.: Deyimler bahsi s. 89.

Sonuç itibariyle; zaten yukarıda hanedan mensubu iki şairin eserin sahibi olma ihtimalinin zor olacağı konusunda malumat sunulmuştu, geriye Cemâlî mahlaslı şair ile Bâyezîd-i Rûmî ihtimali kalmaktadır. Bâyezîd-i Rûmî'nin yaşadığı dönemin *Dâsitân-ı Müşkülât-ı Duhter-i Pâdişâh*'ın yazıldığını düşündüğümüz yıllarla örtüşmesi, *Sırr-ı Cânân*'da ve *Dâsitân-ı Müşkülât-ı Duhter-i Pâdişâh*'da “Bâyezîd” isminin mahlas olarak kullanılmış olması ve iki eserin yukarıda bahsedilen başta üslup olmak üzere diğer benzerlikleri *Dâsitân-ı Müşkülât-ı Duhter-i Pâdişâh* adlı eserin Bâyezîd-i Rûmî'ye ait olabileceği ihtimalini bize göre güçlü kılmaktadır. Yalnız Cemâlî'nin ilk eseri olan *Zeyl-i Hüsrev ü Şîrîn*'nde “Bâyezîd” isminin mahlas niyetiyle kullanılmış olması, eserin müellifinin Cemâlî olma ihtimali noktasında kuvvetli bir şüphe uyandırmaktadır. Belki de *Dâsitân-ı Müşkülât-ı Duhter-i Pâdişâh*, Cemâlî'nin asıl ismi “Bâyezîd”i mahlas niyetiyle kullandığı *Zeyl-i Hüsrev ü Şîrîn*'den daha önce kaleme aldığı ilk eseridir. Bu ihtimaller nedeniyle ihtiyatlı davranmak gerekmektedir. Zira eser, mezkûr iki şaire veya daha önce yaşayan ve kaynaklarda rastlanmayan başka bir “Bâyezîd” mahlaslı/isimli şaire ait olabilir.

1.2. DÂSİTÂN-I MÜŞKÛLÂT-I DUHTER-İ PÂDİŞÂH'IN TANITILMASI

1.2.1. Bâyezîd'in Dâsitân-ı Müşkûlât-ı Duhter-i Pâdişâh Adlı Mesnevisi

Eserin başına beyitler başlamadan önce kırmızı mürekkeple “Haza Dâsitân-ı Müşkûlât-ı Pâdişâh-ı Duhter Kızı” başlığı konulmuştur. Bu başlıktan başka eserin başka bir yerinde eserin ismine dair bir ibare veya bilgiye rastlanmamıştır. Başlık, anlamsal olarak bozuktur. Bu nedenle eserin içereği de dikkate alınarak eserin ismi *Dâsitân-ı Müşkûlât-ı Duhter-i Pâdişâh* olarak yeniden belirlenmiştir.

Eser mesnevi nazım şekliyle kaleme alınmıştır, 505 beyittir. Eski Anadolu Türkçesi dil hususiyetlerini barındıran hikâyenin telif tarihi belirsizdir, telif tarihi 14 ile 15. yüzyıl olabilir. Hikâye, padişahın kızı ile ilim sahibi bir gencin ilmî mücadelesini anlatmaktadır. Kız, kendisiyle evlenmek isteyenin kendisinin soracağı sorulara cevap vermesi gerektiğini, sorulara cevap veremeyenlerin başlarını kestireceğini ilan eder ve dediğini yapar. Birçok kişinin başını kestirip kale burçlarına astırır. Bunu duyan oğlan başının kesilmesi pahasına kızla müsabakaya girer. Kızın sorularının hepsine cevap veren oğlan, sonunda kızı elde eder. Eser, ilimle uğraşmanın hem uhrevî hem dünyevî olarak amacına ulaşacağı mesajını vererek ilmin önemini nazarlara sunmaktadır. İkinci bölümde eserin ayrıntılı olarak tahlili yapıldığından bu bahiste sadece eserin münderiç olduğu yazma eserin tanıtımı yapılacaktır.

1.2.2. Dâsitân-ı Müşkûlât-ı Duhter-i Pâdişâh'ın Kaynağı

Yaptığımız araştırmalar neticesinde, *Dâsitân-ı Müşkûlât-ı Duhter-i Pâdişâh* ile *Binbir Gece Masalları* içerisinde yer alan *Şehzade Elmas'ın Harika Öyküsü* adlı masal arasında konu ve bazı motifler açısından benzerlikler olduğu tespit edilmiştir. Bilindiği üzere, *Binbir Gece Masalları* Arapça asıl adı “Elf leyle ve leyle” olan bir masal külliyyatıdır. Bir ana hikâyenin içerisinde bulunan birçok ikincil hikâyeden oluşmuştur. Ana hikâyedeki olay örgüsü kadınların

sadakatsizliği üzerine kuruludur. Semerkant Hükümdarı Şahzaman ve Sasani Hükümdarı Şehriyar kardeşlerdir. İkisi de karılarının kendilerini aldattığını öğrenir ve ikisi de karılarını öldürtür. Sasani Hükümdarı Şehriyar karısını öldürdükten sonra kadınlardan intikam alma düşüncesiyle her gün bir genç kızla evlenir ve sabah da boynunu vurdurtur. Üç yıl sonra şehirde evlenecek genç kız kalmaz. Padişaha kız bulmakla görevli olan vezir, padişahın evleneceği genç kız bulmakta zorlanmaktadır. Vezirin iki kızı vardır. Büyük kızı Şehrazad kendini feda ederek padişahla evlenmeyi kabul eder, lakin kız kardeşi Dînârzâd ile bir plan hazırlar. Çünkü kadınları bu beladan kurtarmak istemektedir. Plana göre, Şehrâzâd ilk geceden başlayarak masal anlatacak ve sabaha kadar devam eden masalı en heyecanlı yerinde kesecektir. Plan uygulanır ve masal en heyecanlı yerinde kesilerek masalın devamı sonraki geceye bırakılır. Merak duyan padişah, masalın sonunu öğrenmek için idamı hep erteler. Şehrezad böylece padişahı bin bir gece oyalar. Sonra da padişah yumuşar ve Şehrezâd'ı öldürmekten vazgeçer (Ulutürk, 1992, s. 180).

Binbir Gece Masalları'nda 264 masal bulunmaktadır. *Dâsitân-ı Müşkülât-ı Duhter-i Pâdişâh*'a konu ve bazı motifler cihetiyle benzeyen masal, *Şehzade Elmas'ın Harika Öyküsü* adlı masaldır. Masalda, adı Elmas olan genç de hikâyedeki oğlan gibi kent yaşamından uzaklaşmak isteğini dile getirir. Babasının izninden sonra yola çıkan Elmas, yolda Çin-i Maçin'de Şah Kamus İbn-i Temmuz'un "Mühre" adlı güzel bir kızının olduğunu, bu kızla evlenmek isteyen kızın soracağı "Çam kozalağı ile servi kozalağı arasında nasıl bir ilişki vardır?" sorusuna cevap vermesi gerektiğini ve cevap veremeyenlerin başlarının kesilip sarayın en yüksek yerine asılacağını öğrenir. İçinde kopan fırtınalara engel olamayan Elmas, hayatını kaybetme pahasına sorunun cevabını bulmak ve Mühre ile evlenmek için harekete geçer. Elmas başına gelen birçok olaydan sonra sorunun cevabını bulup kızla evlenir (B.G.M, 1993, s. 7-73).

Görüldüğü üzere, *Şehzade Elmas'ın Harika Öyküsü* ile *Dâsitân-ı Müşkülât-ı Duhter-i Pâdişâh* arasında konu ve bazı motifler cihetiyle benzerlikler bulunmaktadır. Bize göre, *Dâsitân-ı Müşkülât-ı Duhter-i Pâdişâh* adlı mesneviye *Binbir Gece Masalları* içerisinde yer alan *Şehzade Elmas'ın Harika Öyküsü* adlı masalın kaynaklık etmiş olması

kuvvetle muhtemeldir. Mesnevinin müellifinin, masaldaki temel vakayı hikâyeye uyarladığı görülmektedir. Masalda Mühre eş adaylarına sadece bir soru sorarken mesnevîde kız oğlana birçok soru sormuştur. Mesnevî soru yönüyle epeyce zenginleştirilmiştir. Mesnevîyi asıl önemli kılan bu cihettir. Ayrıca, mesnevinin yazarının hikâyeye İslamî bir çehre kazandırdığı da müşahede edilmektedir.

1.2.3. Eserin Bulunduğu Yazma Eserin Özellikleri

Eserin şu ana kadar tek nüshasına ulaşılmıştır. Nüsha 10 Hk 1199 arşiv no.lu yazma eserin 88 ile 107. varakları arasındadır. Kayıtlara göre yazma eser, Balıkesir İl Halk Kütüphanesi koleksiyonudur ama eser Balıkesir Mutasarrıf Ömer Ali Bey Yazma Eser Kütüphanesi'ne devredildiğinden şu anda bu kütüphanededir. Yazma eserde sırasıyla *Destan-ı Seyyid Battal Gazi*, *Dâsitân-ı Hazret-i Ali* ve *Risale-i Mev'ize* adlı eserler vardır. Çalışmamızın konusu olan *Dâsitân-ı Müşkülât-ı Duhter-i Pâdişâh* adlı eser kütüphane kayıtlarında mevcut değildir. Muhtemelen eseri kataloglayanlar yazma eserde “Haza Dâsitân-ı Hazret-i Alî'nin Gelin Olduğudur” başlıklı eserden sonra gelen *Dâsitân-ı Müşkülât-ı Duhter-i Pâdişâh*'ı fark edememişlerdir.

Yazma esere fizikî olarak ulaşılammıştır. Bu nedenle eserin fizikî yapısı hakkında net bilgiler sunmak biraz zor gözükmektedir. *Dâsitân-ı Müşkülât-ı Duhter-i Pâdişâh* harekeli nesih hattıyla kaleme alınmıştır. Eserin başlığı ve sayfa kenarlarındaki cetveller kırmızı renktedir. Her sayfada 13 satır yer almaktadır. Toplam 20 varaktır. Yazma eserin orijinalinde sayfa numarası yoktur. Sayfalara sonradan günümüz rakamlarıyla numara eklenmiştir. Bazı sayfalarda nem lekeleri ve mürekkep birikmeleri mevcuttur. Eserin istinsah tarihi ve müstensihî ile ilgili malumata rastlanmamıştır. Eser “Hazâ Dâsitân-ı Müşkülât-ı Pâdişâh-ı Duhter Kızı” başlığından sonra,

Evvel Allâh adını söyleyelim

Gece gündüz anı zikr eyleyelim

beytiyle başlamış,

Bunu her kim okuyup diñler yazar

Rûzî kıl yâ Rab cennetde dîzâr

beytiyle sona ermiştir.

Eserin çeviri yazısı “yazmalar. gov. tr” adlı web sitesindeki mikrofilme göre yapılmıştır. Eser üzerinde çalışırken Eserin mikrofilmde sayfaların karıştığı tarafımızdan fark edilmiştir. Yazma eserin bulunduğu kütüphane yetkililerinin de yardımıyla eserin birkaç sayfasının koptuğu, rastgele esere yerleştirildiği ve eserin mikrofilminin bu karışık haliyle çekilmiş olduğu tespit edildi. Uzun uğraşlar sonucunda kopan sayfaların doğru yere yerleştirilmesi ve yeniden kütüphane yetkilileri tarafından fotoğraflarının çekilip tarafımıza gönderilmesi sonucunda, sağlıklı bir çalışmanın ortaya çıktığını yeri gelmişken belirtmekte fayda vardır.

İKİNCİ BÖLÜM

DÂSİTÂN-I MÜŞKÛLÂT-I DUHTER-İ PÂDİŞÂH'IN İNCELENMESİ

2.1. ŞEKİL ÖZELLİKLERİ

2.1.1. Mesnevinin Nazım Şekli ve Tertibi

2.1.1.1. Nazım Şekli

Hikâye mesnevi nazım şekliyle kaleme alınmıştır. Mesnevi kelimesinin asıl anlamı ikili, ikişer ikişer demektir. Edebiyat terimi olarak da aynı vezinde ve her beyti diğer beyitlerden bağımsız olarak kendi arasında kafiyeli bir nazım biçimidir. Mesnevi nazım şekliyle daha çok uzun hacimli ve konulu hikâyeler kaleme alınmıştır (Saraç 2019: s. 393). *Dâsitân-ı Müşkûlât-ı Duhter-i Pâdişâh* toplamda 505 beyittir ve bir olay örgüsü etrafında şekillenmiştir.

2.1.1.2. Mesnevinin Tertibi

Dâsitân-ı Müşkûlât-ı Duhter-i Pâdişâh, diğer halk tipi mesneviler gibi basit bir tertip düzenine sahiptir. Tevhidî bir girişten sonra hemen konuya başlanmıştır (Çelebioğlu, 2018, s. 43). Hikâyenin bölümlerinin başlangıcındaki kalıpsal beyitler, geçiş döneminde kaleme alınan halk tipi mesnevilerdeki beyitlere benzemektedir. Hikâyeyi tertip itibariyle üçe ayırabiliriz:

a. Giriş Bölümü

Hikâyenin giriş bölümü 5 beyitten oluşmaktadır. İlk dört beyit tevhit mahiyetindedir. Bu beyitlerde Allah övülmüş ve kutsanmıştır. 5. beyitte mesnevinin konusuyla ilgili şair bir ipucu verir ve 6. beyitte asıl konuya giriş yapar:

*‘İlmi olmayan olur şöyle zelîl
Halkın içinde olur hor u haķır* (5)

b. Konunun İşlendiği Bölüm

Altıncı beyitle şair asıl konuyu anlatmaya başlamıştır. Asıl konunun işlendiği bölüm 493 beyittir. Asıl konuya giriş beyti şöyledir:

*İşit imdi bir hikâyet söyleyem
Olmış işleri rivâyet eyleyem* (6)

c. Bitiş Bölümü

Dâsitân-ı Müşkûlât-ı Duhter-i Pâdişâh’ın bitiş kısmı yedi beyittir ve bu kısım 499. beyitle başlamıştır. Bu beyitte şair mahlasını/ismini söylemiştir:

*Hem bu sözi diñleyenler iy yara
Du ‘â ideler **Bāyezīd** fakīre* (499)

Sonraki beyitlerde dua edilmiş ve Hz. Muhammed’e salavat getirilmesi salık verilmiştir. Bitiş bölümünde de halk tipi mesnevilerdeki gibi klişe ifadeler yer almıştır:

*Oķuyanı diñleyeni yazanı
Raħmetiñle yarlıgāğıl yā Ğanī
Ol Resūl ‘aşķına ĥatm olsun kelām
Vir şalavāt Muştāfā’ya ve’s-selām
Bunu her kim oķuyup diñler yazar
Rūzī kıl yā Rab cennetde dīzār* (503-505)

2.1.2. Vezin

Mesneviler daha çok kısa vezinlerle yazılırlar (İpekten, 2016: 61). *Dâsitân-ı Müşkülât-ı Duhter-i Pâdişâh* da Türk edebiyatında yazılan birçok mesnevi gibi kısa oluşu sebebiyle remel bahrinin “fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilün” kalıbıyla yazılmıştır (İpekten, 2016: 231). Metinde mısraları aruza tatbik etmek amacıyla çeşitli aruz uygulamaları yapılmıştır:

2.1.2.1. İmale

Kapalı hece gereken yerlerde açık heceyi biraz uzatarak okumaktır (Dilçin, 2016: 13). Türkçe kelimelerde uzun ünlü bulanmaması ilk dönem eserlerinde şairleri imale yapmaya zorlamıştır (Saraç, 2019: 525). Bu durum, dil ve üslup bakımından Eski Anadolu Türkçesi dönemi özelliği gösteren *Dâsitân-ı Müşkülât-ı Duhter-i Pâdişâh*’da da söz konusudur. Hikâyede hemen hemen her mısrada birden çok imaleye rastlanmaktadır. Aşağıda eserin ilk beyti yer almaktadır. Beyitte altı kez imale yapılmıştır:

Evvel Allâh adını söyleyelim
Gece gündüz anı zikr eyleyelim (1)

2.1.2.2. Med (İmale-i Memdûde)

Med, birleşik hecelerin kendi değerlerinden biraz daha fazla uzun okunmasıdır. Birleşik hece; iki ünsüz (mest, aşk) veya bir uzun ünlüden sonra gelen bir veya iki ünsüz ile biten hecelerdir (yâr, döst) (Saraç, 2019: 526). Metinde yaklaşık 10 kez med yapılmıştır:

Hayzdan ne cenâbetden arınur
Gevdesinde hayz kamı görünür (376)

Ol kız eydür Nûh’uñ evvel adı ne
Şoñra niçün Nûh oldı ol yine (268)

2.1.2.3. Ulama (Vasl)

Sonu ünsüzle biten bir kelimeyi, ondan sonra gelen sözcüğün ünlü harfine bağlamaya “ulama” denir (Dilçin, 2016: 12). Metinde oldukça fazla sayıda ulama yapılmıştır:

Oğlan eydür ne sözüñ var söylegil

Ne dir iseñ anı ma'lûm eylegil

Yigid eydür işbu başlar ne durur

Şuçı nedür bunları kim öldürür (87-88)

2.1.2.4. Zihâf

Uzun okunması gereken hecelerin kısa okunmasına zihâf denir (İpekten, 2016: 157). Metinde, aslında bir kusur olan zihafa çokça rastlanmaktadır.

Çanda olsa mahrûm itmez ol Ğanî

Her kişi kim şıdķıla añsa anı (3)

İndi oğlan ol dem atından yire

Didi buña eyleyeyin bir çäre (62)

Şairin, bu kadar fazla sayıda zihaf uygulaması yapmış olmasına rağmen bazı zihafı Türkçede yaygın olarak kullanılan yabancı kelimelerde yaptığı ve kelimeyi Türkçe telaffuzuyla ele aldığı hissedilmektedir:

Sultân eydür girmegil sen kanıña

Hub yigidsin nice kıyduñ cānına (131)

Åh n'idem ki ol yârimden ayıryam

Şağ degilem derde düşmiş şayryam (54)

Şoñra yavrusı çıkubuyur ise

Helâl olur anı her kim yir ise (188)

Bazı zihafı ise kelime sonunda bulunan ye ve vav med harflerini, imlâ harfi gibi okumak suretiyle yapılmıştır. Bu tür zihafı da bir dereceye kadar doğal karşılanmaktadır (Saraç, 2019: 531).

Zārîyle eydür ey yüce Ğanî

Her kazâdan şaklağıl bu oğlanı (211)

Edigine dizginin ulaşdurur

Ya nî kim şuya anı irişdürür (63)

Bazı mısraları vezne uydurmak için birden fazla Türkçe kelimenin birleştirildiği görölmektedir:

Allāh'a şıgınuban girdi yola
İşit imdi hāli anuñ nic'ola (32)

Bir nice gün yoldaş olup gitdiler
İşit imdi şoñra anlar n'itdiler (35)

Anadolu'da kaleme alınan ilk dönem metinlerinde, özellikle olay anlatımının ön planda olduğu, estetikten çok öğreticilik cihetin ağır bastığı *Dâsitân-ı Müşkülât-ı Duhter-i Pâdişâh* gibi halk tipi mesnevilerinde veznin ahenk unsuru olarak görülmemesi sebebiyle (Kayaokay 2021, s. 39) aruzun tam anlamıyla uygulanmadığı görülmektedir. Bu durum sadece gayesi estetik ve sanat olmayan halk tipi mesnevilere özgü değildir. Sanat yönü bulunan aynı devir edebî mesnevilerde de aruzun tamamen başarılı olarak uygulandığı söylenemez (Çelebioğlu, 2018, s. 43). Türkçe kelimelerin fazlalığı, aruza olan yabancıklık ve estetikten çok öğreticilik yönün ağır bastığı eserlerin kaleme alınması nedeniyle aruz, şiirimize sağlam bir şekilde uygulanamamıştır (Çetin, 1997: s. 97-98). Aruzun Türk şiiriyle hemhal olması sonraki yıllarda gerçekleşecektir. Zihafıların fazlalığından da anlaşılacağı üzere ilk dönem halk tipi mesnevilerin çoğunda olduğu gibi *Dâsitân-ı Müşkülât-ı Duhter-i Pâdişâh'a* da aruzun iyi tatbik edilemediği görülmektedir. Bazı mısralardaki vezin bozuklukları, “metin tamiri” yoluyla tarafımızdan müdahale edilip düzeltilmesine rağmen yine de metinde yaklaşık 71 mısradaki vezin aksaklığına rastlanmıştır:

Hem çetük dağı erkân bilmez idi
Nefse uyardı öñüp almaz idi
Devlüngeç de Ka'be'ye varur idi
Hācıları urup öldürür idi (409-410)

2.1.3. Kafiye ve Redif

2.1.3.1. Kafiye

Metinde tekrarlanan harflere göre üç tür kafiye kullanılmıştır:

a. Mücerred Kafiye

Yalnız revî harfiyle yapılan kafiyedir (Saraç, 2019: 588). *Dâsitân-ı Müşkûlât-ı Duhter-i Pâdişâh*'ın birçok beytinde bu kafiye türü kullanılmıştır:

Diñle imdi sen bu olan işleri
Nicesi kesildi âdem başları (10)

Şöyle kim her 'ilmi ol bilmiş idi
Şanasıñ kim Dānyāl olmuş idi (14)

Bir zamān varıp temāşā kılayım
Şağ esen Allāh şalarsa geleyim (18)

b. Mürdef Kafiye

Ridf harfinin bulunduğu kafiyeye denir (Saraç, 2019: 588). Metinde mücerred kafiyeden sonra en çok kullanılan kafiye türüdür:

*Bir nice su 'āline virdi cev**āb***
*Ol yigid hem sözüni gördi şav**āb*** (38)

*Atı dañı şusuz oldı key zeb**ün***
*Çaldı yazınıñ içinde ser-nig**ün*** (58)

*Hem katı 'ākıl [u] kāmilmış i y**ār***
*Çamu 'āleme toľuban āşik**ār*** (70)

c. Müesses Kafiye

Tesis harfinin bulunduğu kafiyedir (Saraç, 2019: 589). Metinde bir beyitte rastlanmıştır:

*Hak meger anda 'in**āyet** eyleye*
*Dañı Muhammed şef**ā**'at eyleye* (501)

2.1.3.2. Redif

Redif, revîden sonra gelen anlam ve fonksiyon bakımından aynı ek, kelime yahut kelime topluluklarıdır (Saraç, 2019: 576). Hikâyede birçok beyitte redif kullanılmıştır. Redifin ek şeklinde kullanımı, kelime olarak kullanımına oranla çok daha fazladır:

*Bunları götürdi yerden kuş **gibi**
Şanasın kim gördi bunlar düş **gibi*** (51)

*Hak Te 'ālā rızkını kıt **eyledi**
Şüretin dönderiben it **eyledi*** (385)

Metinde, vezin gibi kafiyenin de sağlıklı bir şekilde uygulandığını söylemek zordur. Zira bazı beyitlerde kafiye bozukluğu göze çarpmaktadır:

*'İlmi olmayan olur şöyle **zelīl**
Halkın içinde olur hor u **hakīr*** (5)

*Oğlan eydür kırtur ol ādem degil
Ya 'kūb oğlanları bühtān itdiler* (168)

*Ol kız eydür kim nedür evvel **helāl**
Ortası yimek **harām** ol āhīri* (185)

Birçok beyitte, sadece redif kullanılarak ahenk oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu tarz kafiyesiz beyitler de metinde oldukça fazladır:

*Ķul olan Mevlāsını a**ñmak gerek**
Her dem a**ña tevekkül kıl**mak gerek***** (2)

*Hemān an**ñ da bir oğlı var **idi****
Gece gündüz 'ilm ile me**şgūl **idi***** (13)

*İ**şit imdi ol hikāye ney**im**iş******
Ol yörede bir ulu **şār var **im**iş******* (68)

*Sul**tān eydür ma**q**şūdu**ñ nedür **digil********
Her ne ise bize ma 'lūm eyle**gil***** (128)

2.2. MUHTEVA ÖZELLİKLERİ

2.2.1. Hikâyenin Anlatıcısı, Konusu, Olay Örgüsü, Özeti

2.2.1.1. Anlatıcı

Dâsîtân-ı Müşkûlât-ı Duhter-i Pâdişâh hâkim (ilahî) bakış açısıyla anlatılmıştır. Anlatıcı olaylara hâkimdir. Kahramanların iç dünyasıyla ilgili bilgilerin okuyucuya sunulduğu görülmektedir:

*Göñline düşdi anuñ ğurbet sefer
İli iklîmi gezüp görmek diler* (16)

2.2.1.2. Konu

Hikâyenin konusu, ilim sahibi bir gencin ilmi sayesinde padişahın kızına sahip olup onunla evlenmesidir. Bu evlilik, kızın oğlana sorduğu sorulara oğlanın verdiği doğru cevaplar sonucunda gerçekleşmiştir. Hikâye her ne kadar aşk hikâyesi gibi gözükse de hikâyenin esasını kızın oğlana sorduğu sorular oluşturmaktadır. Hikâyede oğlanın kıza kavuşması ilim yoluyla olmuş ve genç adam padişahın kızını ilmiyle elde etmiştir. Eserin müellifi, ilim ve bilginin insanı hem dünyada hem de ahirette mutluluğa ulaştıracağını anlatmaya çalışmıştır. Eserin ismindeki “zorluklar, müşküller, engeller” anlamına gelen “müşkülât” kelimesi; padişahın kızının, oğlan karşısındaki zor durumu ifade etmektedir. Zira oğlan, kimsenin sorularına cevap veremeyeceği iddiasında olan kızın sorduğu bütün sorulara cevap vermiştir. Daha önce birçok kişi kıza sahip olmak için uğraşmış ama hiç kimse soruları bilip kıızı elde etmeye muvaffak olamamıştır. Oğlan ise sorulara cevap vermiş ve kız hikâyenin sonunda oğlanla evlenmek zorunda kalmıştır.

Metnin başında hikâyenin konusu ile ilgili bilgi verilmiş; ilim ehli olmanın, doğruluk ile Allah’a tevekkül etmenin önemi dile getirilmiş ve bir nevi hikâyenin konusu okuyucuya bildirilmiştir:

*İlm ucından gör neler gelir kıla
Kim ki Allâh’a şığına şıdkıla* (7)

*Her işini oñarur Allâh anuñ
Her ne dürlü kaçā gelse inanuñ* (8)

Hikâyenin sonunda yine aynı minvalde beyitler vardır. İlmin önemini nazarlara sunan şair, ilimle insanın dünyevî de olsa her maksada erişeceğini ifade etmektedir:

*‘İlm ucından gör neler geldi kıla
Her kim Allah’a şığına şıdkıla*

*Pes kişiniñ kim kaçan ‘ilmi ola
Her ne maşşüdi olursa hep bula* (497-498)

2.2.1.3. Olay Örgüsü

*İlim sahibi bir hocanın oğlunun zihninde ansızın gurbete çıkma, bazı yerleri görme fikri oluşması.

*Oğlanın yola çıkması, yolda bir yiğide (genç) uğraması, oğlanın yiğidi üstat kabul etmesi ve yiğidin kitabını oğlana vermesi.

*Oğlan (kahraman) ve gencin (yiğit) ansızın uykularının gelmesi, uyku esnasında çıkan rüzgârdan savrulmaları ve oğlanın kendini ıssız bir ova içinde bulması.

*Ovada oğlanın yiğidin kendisine verdiği kitabı okuması ve kitaptaki hikâyenin dikkatini çekmesi.

*Oğlanın (kahraman) kitapta bahsedilen padişah kızını bulmaya niyet etmesi ve yola çıkması.

*Oğlanın kızla karşılaşması, kızın sorular sorması ve oğlanın hepsini cevaplaması.

*Oğlanın kıza soru sorması, kızın bilememesi.

*Kızın, oğlanın kimin oğlu olduğunu öğrenmeyi niyet etmesi; eğer züğürt biriyse öldürmek, padişah oğluysa onunla evlenmek amacıyla kılık değiştirip dayesi ile yola çıkması.

*Kız ve dayenin oğlanın olduğu yere varması, oğlanın kızı görmesi ve kıza ilgi duyması.

*Kızın kimliğini gizleyerek oğlanın sorduğu sorunun cevabını ve kimin oğlu olduğunu oğlandan öğrenmesi.

*Oğlanın kızla yatmayı istemesi, kızın oğlanı kandırıp evden kaçması ve kaçarken yüzüğünü düşürmesi.

*Oğlanın tekrar saraya kızın yanına varması, kızın ona sorduğu soruya cevap vermek istediğini söylemesi ve oğlanın bu cevabı dün vermesi gerektiğini, sürenin geçtiğini söylemesi.

*Kızın isteği ile kızın babasının yani padişahın duruma el koyması.

*Oğlanın durumu padişaha anlatması ve evde bulduğu yüzüğü padişaha sunması.

*Yüzüğün kızın yüzüğü olduğunun anlaşılması, padişahın olan biteni anlaması ve iki genci evlendirmesi.

2.2.1.4. Özet

Hali vakti yerinde ulu bir hocanın, gece gündüz ilim ile meşgul olan bir oğlu vardır ve bu genç birçok ilim sahasında bilgi sahibidir. Bir gün odasında otururken oğlanın gönlünde ansızın gurbete gitme ve bazı yerleri görme isteği belirir. Atasına (baba) konuyu açar, atası kendisini burada tek başına bırakıp gitmemesini söyler. Oğlan ise, “Allah’a sığınıp Allah’ın takdirinin nasıl olacağını görelim.” diyerek gitme isteğinde ısrarcı olur. Oğlanın ısrarı sonuç verir ve aile oğullarına izin verir, genç dualarla yola çıkar. Bir zaman yol alır, yolda bir yiğidi ziyaret eder, daha sonra yiğidi de yanına alarak yolculuğa devam eder. Yolculuk süresince oğlan ve yiğit birbirleriyle ilmî sohbetler yaparlar. Yiğit, oğlana sorular sorar ve aldığı cevaplar karşısında oğlanın bilgili bir kişi olduğunu anlar. Oğlan yiğidin ayağına kapanıp kendisini üstat kabul ettiğini, ilim öğrenmek için gece gündüz kendisiyle olacağını, neyi var ise yoluna feda edeceğini ifade eder. Yiğit kitabını çıkarıp oğlana verir. Akabinde yola devam edip bir yere ulaşırlar. Orada atlarından inerler, otururlar. Ansızın uykuları gelir ve uyurlar. Kuvvetli bir rüzgâr çıkar, bunları kuş gibi uçurur, savurur. Oğlan kendini ıssız bir ova içinde bulur ve ansızın başına gelen şeye anlam veremez. Ah eder, arkadaşından ayrı düşmenin verdiği sıkıntı içerisinde kalmasına rağmen kendini toparlar ve Allah’ın takdirine sığınır. Etrafına bakar, çevrede kimsenin olmadığını görür. Susar, susuzluktan gözü kararır, atı dahi susamıştır. Oğlan etrafına bakınmaya devam ederken ilerde bir yere kuşların konduğunu fark eder. Oraya doğru gider ve oranın bir su pınarı olduğunu görür.

Atından iner, pınara çizmesini daldırarak çizmenin suyla dolmasını sağlar ve çizmeyi yukarı çeker. Çizmesinin yardımıyla pınardan çektiği sudan kana kana içer ve atına da verir. Rahatlayan oğlan biraz orada kalır ve yiğidin kendisine verdiği kitabı eline alır. Kitabı okurken kitabın içinde bir hikâye dikkatini çeker, hikâyeye göre o yerde görkemli bir şehir ve o şehrin beyinin güzel bir kızı vardır. Bu kız çok akıllı ve kemal ehlidir. Bu yönü herkes tarafından bilinir, hatta birçok kişi onunla evlenmek ister. Kızla evlenmek isteyenlerin kızı ilim ile yenmesi lazımdır. Eğer kız yenersen yenilenin başı kesilir ve burçlara asılır. Kıza kavuşmak isteyenlerin canını ortaya koyması gerekmektedir. Oğlan bu durumu öğrenince o beyin kızını bulmaya niyet eder ve atına binip yola çıkar. Hiç durmadan yol gittikten sonra şehre girer, burçlarda asılı başlar görür, içine korku düşer ve bu kişilerin niçin öldürüldüklerini öğrenmek ister. Burçları gezerken bir oğlancık görür ve tedbir almak gayesiyle olan biteni ondan öğrenmek ister. Oğlancığa burçlardaki kesik başların ne olduğunu sorar. Oğlancık, burçlardaki başların şehrin beyinin ilim sahibi, güzel kızını isteyenlerin başları olduğunu söyler. Birçok mal-mülk teklif edilmesine rağmen kızın bunları kabul etmediğini ifade eden oğlancık, kızın kendisini ilim ve hüner yoluyla yenilenle evlenmek istediğini, yenemeyenin başını kestirdiğini söyleyerek oğlanın sorusunu cevaplar. Oğlancık şimdiye kadar bu kızın yenilenin çıkmadığını söyler. Bunu işiten oğlan Allah'a dua ederek atına biner ve yola koyulur. Şehre ulaşır, bir evin önünde ihtiyar bir kadın görür. İhtiyar kadından, kendisini misafir etmesini ister. Oğlan kadının evinde gece misafir olur. Oğlan, evde ihtiyar kadına kızın niçin insanların kafasını kestiğini sorar. Kadın, beyin inatçı ama yüzü güzel bir kızının olduğunu ve kızın söz dinlemeyip gençleri öldürdüğünü ifade eder. Oğlan yaşlı kadına, kendisinin de onun yanına varmasıyla ilgili ne düşündüğünü sorar. Kadın; bunu yapmaması gerektiğini, kızın acımasız olduğunu, çok delikanlı katlettiğini ve bu sevdadan vazgeçmesi gerektiğini söyler. Oğlan yaşlı kadının söylediklerini önce kabullenir, fakat daha fazla dayanamaz ve padişahın kapısına gider. Nöbetçilere, sultanı görüp ona bir şeyler söylemek istediğini söyler. Nöbetçiler durumu sultana bildirir, sultan oğlanı huzuruna getirmelerini emreder. Sultan, oğlana ne istediğini sorar; oğlan, kızını yenip alıp gitme isteğini sultana iletir ve sultandan izin ister. Sultan,

güzel bir genç olduğunu ve kızının kendisini yendiğinde öldüreceğini söyleyerek isteğinden vazgeçmesi tavsiyesinde bulunur. Oğlan, kanını ona helal ettiğini söyleyerek isteğinde ısrar eder. Bunun üzerine, sultan hadimlere oğlanı kızına götürmeleri emrini verir. Hadimler oğlanı duhterin (kız) sarayına götürür. Kıza haber verilir; kız tahtına oturur; ayakta duran oğlana oturmasını, oğlan ise kıza kitabını getirmesini söyler. Kız kitabın gerekmediğini sadece soracağı sorulara cevap vermesini, oğlan ise kızdan soru sormasını ister. Kız sorularına kimsenin dayanamayacağını ifade eder. Oğlan ise bu yola baş koyduğunu, her şeyi Allah'ın bileceğini söyler ve kız soru sormaya başlar. Kızın sorularını oğlan tereddüt etmeden cevaplar. Soruların sonunda kız soru sormayı bitirir; ardından oğlana, bugün ölümden kurtulduğunu, yarın görüşeceklerini ve sonunun kötü olacağını ima eden sözler söyler ve oğlanın sorulara verdiği cevaplara şaşırır. Nöbetçiler de şaşkınlık içerisinde, zira bu odaya girip de çıkan şimdiye kadar olmamıştır. Oğlan yine yaşlı kadının evine varır. Yaşlı kadın, gittiğinden beri gözünün yaşının dinmediğini, her tarafta kendisini aradıklarını ama bulamadıklarını ağlayarak ifade eder. Oğlan, kızın sorduğu her soruya cevap verdiğini, onunla yarın için tekrar bahse girdiğini ve yarın yine oraya gideceğini söyler. Yaşlı kadın bu durumdan mutlu olur. Oğlan o gece orada kalır. Sabah kalkar, yaşlı kadından destur ister ve yola koyulur. Kızın kapısının önüne yine varır. Nöbetçiler kıza haber verir, izin verilir ve oğlan içeri girer, kız tekrar ona soru sormaya başlar. Sorulan soruları oğlan yine bilir. Kız, oğlana gecenin yakın olduğunu söyler. Oğlan gider, kız ise oğlanla girdiği yarışı kaybettiğinden ve onu yenemediğinden muzdardır. Oğlan yine yaşlı kadının evine gider, kadın onu görünce sevinir. Yaşlı kadın, kıza yine yenip yenemediğini oğlana sorar, oğlan yendiğini söyler. Kız ise psikolojik olarak kötü durumdadır. Oğlanı yenememenin üzüntüsünü yaşar ve o gece uyuyamaz. Sabah olunca oğlan yine kızın sarayına varır ve kızın izniyle içeri girer. Tahtına geçen kız yine soru sormaya başlar. Sorulan sorulara oğlan yine cevaplarını sıralar. Kız kendisine zaten kıyamayacağını selamet bir şekilde gitmesini söyler. Bir daha buralara gelmemesini, gelirse kendisinin başını keseceğini ifade eder. Oğlan kızın bu sözlerinin sebebini sorar, sorusu varsa sormasını cevap veremezse kendisine her türlü şeyi yapabileceğini, bu nedenle buradan gitmeyeceğini söyler.

Kız ise öyle ise sana zor bir soru sorayım da ne halin varsa gör, minvalinde bir söz eder. Eğer sorusunu bilirse kendisine itaat edeceğini söyler. Oğlan ise sorusunu sormasını, kuru dava eylememesini, kendisinin Allah'a sığındığını başını ve canını terk ettiğini, kendisini korkutmaya çalışmasının yersiz olduğunu vurgular. Kız ise oğlanın sözlerine sinirlenir ve “sana gösteririm” diyerek sorusunu sorar. Soru şudur: Dünyada kaç kişinin sureti yani görünüşü değişmiştir? Bu soruya çok uzun şekilde cevap veren oğlan, kıza başka sorusunun olup olmadığını sorar; kız ise artık soracak sorusunun olmadığını söyleyerek oğlanın ilmî yönünü över. Oğlan ise galip geldiğini söyler ve kendisine bir soru sormak istediğini kıza bildirir. Kız sormasını ister. Oğlan soruyu sorar, soru şudur: “Atasını at binen ne zaman ki attan iner bu sefer anasını elbise edip giyer?” Soruyu kız bilemez. Sonrasında kız düşünür ve bu kişinin yani oğlanın kimin oğlu olduğunu araştırmak ister. Kızın amacı, oğlanın sorduğu sorunun cevabını öğrenmek ve eğer oğlan züğürt birinin oğlu ise onu öldürmek, padişah oğlu ise onunla evlenmektir. Planını dayesine söyler ve planı uygulamak amacıyla kılık değiştirip yanlarına yiyecek alarak dayesiyle beraber yola koyulurlar. Biraz yol gittikten sonra daye ve kız, oğlanın odasına varırlar; yiyecekleri oraya sererler; kız oğlanın karşısında yüzünü açar. Oğlan kızın gerçek kimliğini anlayamaz, kızın güzelliğinden oldukça etkilenir. Kız kendisinin uzaktan geldiğini, asil bir aileden olduğunu söyler. Gece yarısına kadar yiyip içip sohbet ederler. Oğlan kıza yakın ilgi duyar, kız ise oğlana kendisinden bir isteği olduğunu söyleyip sultan kıza sorduğu sorunun cevabının ne olduğunu öğrenmek ister. Oğlan sorunun cevabının şehvet olduğunu; şehvetin babada at bindiğini, ana rahmine düşünce de elbiseye (ete kemiğe) büründüğünü söyler. Kız kimin oğlu olduğunu da sorunca; oğlan babasının büyük bir hoca olduğunu, kendisinin gece gündüz ilimle uğraştığını, ansızın gönlüne yolculuğa çıkma isteği düştüğünü ifade eder. Oğlan sözlerine, seni gördüğüm anda sana âşık oldum, gel seninle sarmaş dolaş olup yatalım, diye devam ederek kıza ilan-ı aşk eder. Kız da bu duruma olumlu cevap verir ve oğlanı soyup yatağa uzatır. Kız yatağa uzanmadan önce plan yapar ve oğlana dışarıda bir işi olduğunu, sonrasında hemen geleceğini söyleyerek oğlanı oyalar. Sonrasında oradan kaçır ve izini kaybettirir. Oğlan ise gözü yolda bekler. Kız aceleden yüzüğünü orada

düşürür ve sarayına geri döner. Oğlan döşeği toplarken yüzüğü görür ve Allah'a şükreder, yine kıza varır. Kız, sorduğu soruya cevap verip daha sonra kendisini katından kovmak istediğini oğlana söyler. Oğlan cevabı dün vermesi gerektiğini, bu müşkül duruma neyin sebep olduğunu sorar. Kız ise bu durumu ancak babasının halledeceğini ifade ederek padişahın yanına gider. Padişah oğlanı da çağırır ve durumlarını anlatmalarını ister. Kız söz alıp meseleyi babasına izaha başlar. Oğlana çok soru sorduğunu ve soruların hepsine oğlanın cevap verdiğini söyleyen kız, oğlanın kendisine sorduğu soruya ise kendisinin cevap verdiğini ve bu nedenle onu öldürmek istediğini ifade eder. Bunu duyan sultan, elini bağlatıp kendisini öldüreceğini oğlana söyler. Oğlan ise huzuruna geldiğini ve durumunu arz etmek için söz hakkı vermesini padişahın ister. Padişah ne sözü varsa söylemesini ister. Oğlan olayları padişaha anlatır ve ispat için evde bulduğu yüzüğü gösterir. Orada bulunan hizmetçi ve saray çalışanları, yüzüğün kızın yüzüğü olduğunu anlarlar. Sultan sonunda durumu kabullenip oğlan ve kızı düğün yaparak evlendirir. Vezirlerine, oğlanın artık beyleri olduğunu ve ona saygı göstermelerini söyler. Bir süre sonra, oğlan annesiyle babasını merak eder ve durumunu belirten bir mektup yazarak anne babasına gönderir. Oğlanın anne ve babası, mektubun kendilerine ulaşmasının ardından oğullarının sağ ve sağlıklı olduğunu öğrenir, oldukça sevinir ve ona gitmeye karar verirler. Akabinde birbirlerine kavuşur ve mutlu olurlar.

2.2.2. Kişiler

Kişiler bahsi iki kısımda incelenmiştir. İlk olarak hikâyenin şahıs kadrosu, sonrasında ise hikâyede bahsi geçen diğer kişiler ele alınmıştır:

2.2.2.1. Hikâyenin Şahıs Kadrosu

Dâsitân-ı Müşkûlât-ı Duhter-i Pâdişâh mesnevisi, her ne kadar ilmin önemini okuyuculara kavratmaya çalışsa da hikâyeye bir aşk hikâyesi bağlamında da bakılabilir. Zira eserin olay örgüsü, iki genç insanın yaşadığı olayların sonunda kavuşmaları üzerine bina edilmiştir. Oğlan padişahın kızına ilmi sayesinde ulaşır. Hikâyenin diğer dikkat çekici ciheti, kahramanlarının isimlerinin olmayışıdır.

Şair kahramanlara isim koymamıştır. Hikâyenin başkahramanı olan padişahın kızı ve genç oğlanın dahi ismi yoktur.¹⁴ Metinde çoğu zaman bu kahramanlardan “kız”, “oğlan”, “yiğit” olarak bahsedilir:

*Bu yigid hem baña şordı bir su 'âl
Bilür isem itmeyiser kıl ü kâl* (474)

*Ol kız eydür çok su 'âl şordum buña
Cümlesinüñ cevâbın virdi baña* (473)

*Oğlan eydür çünki geldüm kapuña
Bir sözüm var söyleyeyin tapuña* (478)

Oğlan ve kızın dışındaki şahısların hikâyede çok fazla rolleri bulunmamaktadır. Bu kişiler “ikinci derece kişiler” (Ünver, 2011, s. 455) kategorisinde değerlendirilebilir.

a. Oğlan, Yiğit

Hikâyenin erkek kahramanıdır. Şair kahraman için bir isim belirtmemiştir. Kahramandan hikâye boyunca “oğlan veya “yiğit” diye bahsedilmiştir. Daha çok “oğlan” ifadesi tercih edilmiştir. Gece gündüz ilimle uğraşan oğlan, ilmin her sahası ile ilgili bilgiye vakıftır. Şair onu, kendisine Allah tarafından her türlü akıl ve bilgi bağışlanan Yahudi peygamberi Dânyâl'a (Harman, 1993: s. 480) benzetmiştir:

*Hemân anıñ da bir oğlı var idi
Gece gündüz ilm ile meşgül idi
Şöyle kim her 'ilmi ol bilmiş idi
Şanasıñ kim Dânyâl olmuş idi* (13-14)

Ansızın gönlüne sefere gitme, yeni yerler görme isteği düşen oğlan, hikâyedeki olayların başlatıcısı olur:

*Göñline düşdi anıñ ğurbet sefer
İli iklîmi gezüp görmek diler* (16)

¹⁴Bize göre bu durumun sebebi, hikâyenin dinî/didaktik gayeyle kaleme alınmış olmasıdır. Diğer halk tipi mesneviler gibi bu eserde de estetik kaygıdan ziyade verilecek mesaj ön plandadır. Muhtemelen okuyucuların/dinleyicilerin zihinlerini meşgul etmemek, okuyucuları/dinleyicileri ayrıntıyla uğraştırmamak ve sadece hikâyedeki bilgi ve mesaja odaklandırmak amacıyla hikâyenin şahıs kadrosunda yer alan hiçbir kahramana herhangi bir isim verilmemiş, genel ifadeler kullanılmıştır. Belki de hikâyede betimlemelere az rastlanması da bundan dolayıdır.

b. Padişahın Kızı (Beyin Kızı)

Hikâyenin kadın kahramanıdır. Padişah kızıdır. Akıllı, zeki, olgun ve güzel bir kızdır. Birçok kişi mal-mülk vererek onu istemesine rağmen o, kim beni isterse canını ortaya koymalıdır, ilim ile beni yenmelidir, der:

*Meger ol şâr beginiñ hem bir kıızı
Var imiş illâ gâyet görklü yüzi*

*Hem katı 'âkıll [u] kâmilmiş i yâr
Kamu 'âleme toluban âşikâr*

*Bunca kişiler anı diler imiş
Alayın deyübeni söyler imiş*

*Atasına bunca mâl virmek ile
Çâre yokdur ahî yalvarmağıla*

*Eydür imiş kim dilerse ol beni
Ortaya komağ gerek başı cânı*

*Kim ki beni 'ilm ile yeñer ise
Ortaya gelsin eger kim er ise* (69-74)

c. Oğlanın Yolculukta Uğradığı Genç (Yiğit)

Oğlanın annesi ve babasıyla vedalaşıp yolculuğa başladıktan sonra yolda uğradığı gençtir. Oğlanla genç, bir süre birlikte yolculuk yapar ve yol boyunca birbirleriyle ilmî sohbetler ederler. Genç, oğlana sorular sorar. Oğlan hepsini cevaplar. Oğlan bu gencin ilim sahibi biri olduğunu anlar ve onu üstat kabul eder. Onunla zaman geçirip bir şeyler öğrenmek niyetindedir. Genç ise hikâyedeki olayların devamı için önemli bir yere sahip olan kitabını oğlana verir. Zira kitapta padişahın kızı ile ilgili bilgiler yer almaktadır. Yolculukta uyuyakalan oğlan ve yiğidi rüzgâr savurur; bir ovada gözünü açan oğlan, yiğidin izini kaybeder:

*Gider iken uğradı bir yigide
Diñle imdi anuñ ile ne ide*

*Bir nice gün yoldaş olup gıtdiler
İşit imdi soñra anlar n'itdiler*

*Yoldaş olup çün muşāhib oldılar
Birbirinüñ ahvālinden bildiler*

*‘İlm içinden birbirine söz açar
Yigid oğlana su ‘āl ider nā-çār*

*Bir nice su ‘āline virdi cevāb
Ol yigid hem sözüni gördi şavāb*

*Bildi oğlan bu yigit kāmil durur
Ayağına düşüben yüzün sürir*

*Didi oğlan yigide kim iy civān
Ben seni üstād idünürem hemān*

*Gece gündüz senüñ ile oluram
Tā ki ‘ilmiñ var ise öğrenirem* (34-41)

*Yigid ol dem kitābını çıkarur
Şunuban oğlan eline hem virir* (45)

*Ƙudret ile geldi bir yıl añsuzın
Nice oldu diñle bunlaruñ sözün*

*Bunları götürdi yerden kuş gibi
Şanasın kim gördi bunlar düş gibi*

*Atıyla donıyla götürür
Yalıñuz bir yazı içinde durur*

*Nice olduğunu hergiz bilmedi
Oğlanuñ şabrı qarārı qalmadı*

*Āh n’idem ki ol yārimden ayırıyam
Şağ degilem derde düşmiş şayrıyam* (50-54)

ç. Kızın Babası (Bey, Sultan, Padişah)

Hikâyenin kadın kahramanının babasıdır. Padişah, sultan bazen de bey olarak isimlendirilmiştir. Diğer kahramanlar gibi onun da asıl ismi belirtilmemiştir. Eserde kızın babasıyla ilgili ayrıntılı bilgi yoktur:

*Meger ol şār beginiñ hem bir kıızı
Var imiş illā gāyet görklü yüzi* (69)

*Sürdi vardı pâdişâh kapusına
Pes diler kim yüz ura tapusına*

*Gördiler kapucular görklü yigit
Didiler maşûdîni bize eyit*

*Yigid eydür sultâni kaçan görem
Tâ ki sözüüm var ise aña direm*

(122-124)

d. Oğlanın Anne ve Babası

Oğlanın anne ve babası, hikâyenin başında oğlanın gurbete çıkması için izin verici konumdadır. Oğlan ikisinin izninin aldıktan sonra sefere çıkar. Hikâyenin sonunda padişahın şehrinde kızla evlenen oğlan, bir süre sonra ana ve babasını özler. Bir kâğıda durumu izah eden şeyler yazar ve bir hizmetçi vasıtasıyla mektubu anne babasına gönderir. Mektubu alan anne ve baba bir süre sona oğlanın yanına gelir ve mutlu olurlar:

*Bir zamândan şöñra ol bî-ihtiyâr
Atasıyla anasın añdı i yâr*

*Yazuban bir kâğıda virdi kula
Hem bunuñ kandalığın anlar bile*

*Vardı ol kul kâğıdı virdi i yâr
Bildiler kim sağ esendür âşikâr*

*İşidüp anlar dahı şâz oldılar
‘Âkıbet ‘azm idüp aña geldiler*

*Çünkü hasret birbirini gördiler
Şâz olup murâdlarına erdiler*

(492-496)

Hikâyenin başında oğlanın babasıyla ilgili bilgiler yer almıştır. Devrinin önemli bir bilgini ve mal-mülk sahibi olduğu ifade edilmiştir:

*İleri geçmiş zamânda bir hoca
Var idi meger işit hâli nice*

*Mâli ve esbâbı gâyet çoğıdı
Andan ulu hoca anda yoğıdı*

*Hemān anıñ da bir oğlı var idi
Gece gündüz 'ilm ile meşg'ül idi* (11-13)

e. Karı (Yaşlı Kadın)

Oğlanın Şehre varınca evinde misafir olduğu yaşı kadındır. Oğlan, kızın bulunduğu Şehre ulaşıtığında bir eve rastlar, evin önünde yaşı bir kadın vardır. Oğlan kadından kendisini misafir etmesini ister. Kadın kabul eder ve oğlan geceyi orada geçirir. Oğlan kadından kız hakkında bilgi almayı da ihmal etmez:

*Sürdi atın yürüdi Şehre girür
Gördi ev önünde bir karı turur
Yigid eydür karıya ol dem yine
Sen beni konuk idingil yā ana* (102-103)

*Didi ana ol kızuñ nedür işi
Neden ötri kesiben aşar başı*

*Karı eydür zinhār oğul Şormağıl
Key Őaķınđıl ol yaña sen varmağıl* (108-109)

Oğlan, kızla yaptığı ilk soru-cevap müsabakasından sonra kızın sarayından çıkar yine yaşı kadının evine gelir. Kadın burada “ana” olarak anılmıştır. Yaşı kadının “ana” olarak nitelendirilmesi ilk bakışta kafa karışıklığı oluşturmaktadır. Kahramanın sanki anasının evine geldiği düşünceyi oluşturmaktadır. Dikkatli incelendiğinde anası olarak bahsedilen kişi yaşı kadındır. Yukarıda da zikredilen 103. beyitte oğlanın, “ana”yı bir saygı ifadesi olarak kullandığı görülmektedir. Oğlan, kızla olan müsabakalardan sonra hep yaşı kadının evine gelir ve orada kalır:

*Ol yigid kim vardı çün odasına
Hālini bir bir didi anasına*

*Bakdı gördi kim kavī zārī kıllur
Ya 'nī kim oğlancığına yaķılur*

*Karı gördi oğlanı eydür cānım
Sen gidelden yaşıım aķar bil benim* (199-201)

*Ol oğlan da vardı karı evine
Göre karı dahı anı sevine
Girdi oğlan içerü karı görür
Şükür idüben yüzün yire sürür* (250-251)

f. Oğlancık

Oğlanın, kızın bulunduğu şehre varınca burçların yanında gördüğü çocuktur. Oğlan, burçlarda asılı başların sebebini oğlancığa sorar. Oğlancık da durumu anlatır:

*Burcı teferrüç iderken ol i yâr
Kim bir oğlancık görüldi âşikâr* (84)

g. Kızın Dâyesi

Pâdişahın kızının dâyesidir. Dâye; “dadı, bir veya birkaç çocuğa bakmakla görevli kadın” demektir (Parlatır, 2011, s. 323). Kız oğlanla ilgili kurduğu planı dâyesine anlatır. Daha sonra kız ve dâyesi, kılık değiştirip oğlanın odasına giderler:

*Aşşam oldı tırdı ol kız kendüzi
Dâyesine söyledi pes bu sözi
Didi dâye tır senüñle gidelüm
Varup ol oğlanı teftiş idelüm
Ol sâ ‘atde bir ayruk tona girür
Hemân ol dem dâyesine buyurur* (432-434)

2.2.2.2. Şahıs Kadrosu Dışındaki Kişiler

Hikâyenin büyük bölümünü kızın oğlana sorduğu sorular oluşturmaktadır. Bu sorular vesilesiyle hikâyede birçok peygamberden bahsedilmiştir. Aşağıda bu bu peygamberler ve diğer kişilere değinilmiştir:

a. Peygamberler

Hikâyede ismi zikredilen peygamberler şunlardır: Hz. Âdem, Hz. Sâlih, Hz. İsmail, Hz. Yakub, Hz. Yusuf, Hz. Mûsâ, Hz. Eyüb, Hz. Nûh, Hz. İbrahim, Hz. Hud, Hz. Şuayb, Hz. Davud, Hz. İdris.

Kaynaklara göre Yahudi peygamberi olan ve Allah tarafından kendisine her türlü akıl ve bilgi bağışlanan Dânyâl (Harman, 1993: s. 480) ile hikâyenin erkek kahramanı “oğlan” arasında ilim yönüyle benzetme ilgisi kurulmuştur:

Şöyle kim her ‘ilmi ol bilmiş idi
Şanasıñ kim Dânyâl olmuş idi (14)

b. Diğer Kişiler

Peygamberler dışında Hz. Havva ile Hz. Âdem’in çocukları Hâbil ve Kâbil’den de bahis vardır. Bu kişilere de kızın oğlana sorduğu sorular vesilesiyle değinilmiştir.

2.2.3. Zaman

Hikâyenin vaka zamanı belirsizdir. Vaka zamanı olayların geçtiği zaman dilimidir (Çetin, 2006, s. 131). Hikâyenin vaka zamanının, şairin yaşadığı zaman diliminden [anlatma zamanı (Şengül, 2011, s. 432)] daha eski bir zaman dilimine konumlandırılabilceği şu beyitten anlaşılabilir:

İleri geçmiş zamānda bir hoca
Var idi meger işit hāli nice (11)

Beyitteki ifadeden anlaşılacağı üzere, vaka zamanı belirsizdir. “İleri geçmiş zaman” ifadesi, vaka zamanını ifade etmektedir. İfade “eski zaman” anlamındadır. Dolayısıyla bu zaman dilimi belirsizdir, eski zamanlardan herhangi bir zaman dilimidir.

Hikâyede zaman gerçekçi ve kronolojik bir sıra takip eder. Örneğin, yolculuk akılla izah edilebilecek bir süre almıştır. Kahraman makul bir zamandan sonra kızın sarayına ulaşmıştır. Gece yaşlı kadının evinde kalan oğlan, sabah kalkmıştır. Günün başlangıcı ve bitişini ifade eden sabah ve gece/akşam ifadeleri, zamanın gerçekçi

şekilde ele alındığı fikrini güçlendirmektedir. Hikâyede gündüz, gece, sabah, akşam gibi zaman ifade eden kelimeler kullanılmıştır:

*Kim niķâb ile durur gündüz gece
Bilür iseñ eydivir hâli nice* (172)

*Ol ķarıcık işidiben şaz olur
Henüz ol yigit gece anda kalur*

*Çün şabaķ oldu öri durdı yine
Ķarıcığa yigid eydür yâ ana* (207-208)

*Aķşam oldu tırdı ol kız kendüzi
Dâyesine söyledi pes bu sözi* (432)

Hikâyede kızın oğlana sorduğu sorulardan birinde gün, ay, yıl, gece ve gündüzün tanımı yapılmıştır. Bir yıl ağaca, ağacın on iki budağı aya, her budaktaki otuz yaprak güne, yaprağın kara olan iç kısmı geceye, beyaz olan dış yüzü ise gündüze benzetilmiştir. Bazı beyitlerde yıl kavramı ayrıca geçmektedir:

*Ol kız eydür ne ağaçdur bil aķı
Hemân on ikidir aniñ budağı*

*Her budakda hem otuz yaprak olur
‘Āķıl olanlar anı tezcek bilür*

*Hem görünür yaprağın içi ķara
Taş yüzü hem aķ durur bil iy yara*

*Oğlan eydür ol ağaç bir yıl durur
On iki budakları hem ay durur*

*Ol otuz yaprakları hem gün durur
Ķara ile aķ gece gündüz durur* (217-221)

*Ol kız eydür Ādem uçmakda tıurur
Havvâyıla ne ķadar yıl oturur*

*Dünyâyaya gelincegez çünkim bular
Ne ķadar yıl yine ‘ömür sürdiler* (240-241)

Eserde haftanın günlerinden biri olan “şenbe” kelimesi de geçmektedir. Kelime Farsça kökenlidir, “cumartesi” (Şükûn, 1996, s.

1331) gününü ifade etmektedir. Hikâyeye göre Yahudiler, cumartesi günü avlanma yasağına uymadıkları ve sürekli yalan söyledikleri için maymuna dönmüşlerdir:

*Kim cühûdlar Hâk sözün işitmedi
Şenbe gün av avlamak terk itmedi*

*Varuban bular av avlarlar idi
Dâ'imâ hem yalan söylerler idi*

*Ol sebebden Hâk Te'âlâ bunları
Maymun itdi cümle ol mel'unları* (327-329)

2.2.4. Mekân

Dâsîtan-ı Müşkülât-ı Duhter-i Pâdişâh'da olayların geçtiği mekânlarla ilgili ayrıntı, yok denecek kadar azdır. Şair sadece mekânları değil diğer unsurları (kişi vs.) da ayrıntılı şekilde betimlememiştir. Zira öğretici bir mahiyete sahip olduğundan hikâyeye, kızın oğlana sorduğu sorular üzerine bina edilmiştir. Dolayısıyla sorular dışındaki anlatım, edebi tasvirlerden yoksundur. Eserde mekân olarak kızın ikamet ettiği saray ve yaşlı kadının evinden söz edilmiştir. Bunlar iç mekâna örnektir. Dış mekân olarak da “ova, sahra, ıssız kır” anlamındaki (Dilçin, 2013, s. 252) “yazı” zikredilmiştir. Oğlan ve yolda karşılaştığı yiğidi rüzgâr uykularında savurmuş ve oğlan kendini bir ova içinde bulmuştur:

*Atıyla donıyla götürür
Yalıñuz bir yazı içinde durur* (52)

*Ol yiğidi aluban hem gitdiler
Duhterüñ sarâyına iletdiler*

*Haber oldı ol kıza çıkdı revân
Geçdi tahtına oturdu şazımân* (139-140)

Eserde kale burçlarından da söz edilmiştir. Kız, sorduğu sorulara cevap veremeyen kişileri kale burçlarına astırmıştır:

*Kudret ile bir gün ol şehre irer
Burçlarında aşılı başlar görür* (81)

Kızın babasının padişahı/beyi olduğu şehrin bahsi geçse de şehirle ilgili ayrıntı yoktur, sadece şehrin ulu bir yer olduğu bilgisi verilmiştir:

*İşit imdi ol hikāye neyimiş
Ol yörede bir ulu şār var imiş* (68)

*İşbu şehriñ beginiñ bir kıızı var
İlmi var hem dahı görklü yüzi var* (90)

2.2.5. Motifler

Her sanat eserinin kurgusunu sağlayan ve onu adeta ören motifler vardır (Aykanat, 2012, s. 885). *Dâsitân-ı Müşkülât-ı Duhter-i Pâdişâh*'da da bu tarz motifler mevcuttur. Bazı motifler vakanın ilerleyişine doğrudan etki etmiştir:

2.2.5.1. Yolculuğa Çıkma İsteği

Hikâyede vakaya ilk hareketi veren motiftir. Hikâyenin erkek kahramanın gönlüne aniden sefere çıkma isteği düşmüştür. Bunun üzerine kahraman sefere çıkmış ve olaylar gelişmeye başlamıştır:

*Bir gün añsuzın meger kim ol civān
Otururken ħalvetinde nāgehān
Göñline düşdi aniñ ħurbet sefer
İli iklīmi gezüp görmek diler* (15-16)

2.2.5.2. Rüzgârla Issız Ovaya Düşme

Hikâyenin erkek kahramanı oğlan, yolculuk esnasında bir gençle karşılaşır. Kendisi gibi ilim sahibi olan gençle oğlan uyurlar. Aniden rüzgâr çıkar ve oğlan kendini ıssız bir ovada bulur. Oğlan ve genç ayrı düşerler:

*Otururken añsuzın uyku gelür
İşit imdi bunlarıñ ħāli n'olur
Çünkü uyku geldi bunlar yatdılar
Kıldıkları tedbiri unutdılar
Kudret ile geldi bir yıl añsuzın
Nice oldu diñle bunlarıñ sözün*

*Bunları götürdi yerden kuş gibi
Şanasın kim gördi bunlar düş gibi*

*Atıyla donuyla götürür
Yalıñuz bir yazı içinde durur*

*Nice olduğunu hergiz bilmedi
Oğlanuñ şabrı qararı kalmadı*

*Åh n'idem ki ol yārimden ayıryam
Şağ degilem derde düşmiş şayryyam* (48-54)

2.2.5.3. Kitaptan Bilgi Öğrenme

Yolculuk esnasında erkek kahramanın karşılaştığı genç, ona bir kitap verir. Bu kitap, hikâyedeki olayların seyrini değiştirmiştir. Zira oğlan, bulunduğu memleketin beyinin güzel kızının, kendisini ilimde yenene varacağını kitaptan öğrenince hemen kızın bulunduğu saraya varmak için harekete geçer:

*Rāhat olup hem biraz anda kalur
Ol kitābı dañı eline alur*

*Oķuruken ol kitāb içre meger
Oğlan anda bir hikāyete irer*

*İşit imdi ol hikāye neyimiş
Ol yörede bir ulu şār var imiş*

*Meger ol şār beginiñ hem bir kıızı
Var imiş illā ğāyet görklü yüzi*

*Hem katı 'āķıl [u] kāmilmış i yār
Ķamu 'āleme toluban āşikār* (66-70)

*Kim ki beni 'ilm ile yeñer ise
Ortaya gelsin eger kim er ise*

*Ben yeñersem başını aniñ kesem
İledüben anı burçlara aşam* (74-75)

2.2.5.4. Kılık Değişirme

Aşk ve macera mesnevilerinde, kahramanların kılık değiştirerek amaçlarına ulaştıkları görülmektedir (Ünver, 2011, s. 456). Hikâyede de kız, oğlanın kendisine sorduğu sorunun cevabını ve oğlanın gerçek kimliğini öğrenmek için kılık değiştirir. Neticede, oğlanın sorduğu sorunun cevabını ve oğlanın kim olduğunu öğrenir. Böylece amacına ulaşır:

*Didi dāye tūr senüñle gidelüm
Varup ol oğlanı teftiş idelüm*

*Ol sâ`atde bir ayruķ tona girür
Hemān ol dem dāyesine buyurur*

*Dürlü ni`met alup yola girdiler
Oğlan odasına [ol dem] vardılar* (433-435)

2.2.5.5. Bir Yerde Eşya Unutma veya Kaybetme

Hikâyenin önemli motiflerindedir. Olay örgüsünün son merhalesine, kızın oğlanın odasında yüzüğünü düşürmesiyle geçilmiştir. Oğlan, kızının odasına geldiğini sembolik bir üslupla padişaha anlatmış ve anlattıklarını kızının odada düşürdüğü yüzüğü göstererek ispat etmiştir:

*Oğlan eydür çün sarāydan uça kuş
Nāgehān baña gelüben ola tış*

*Ol kuşı ben çok teferrüç eyledüm
Yimege dahı anı kaşd eyledüm*

*Ĝāfil oldum yine uçdı gitdi kuş
Gıtdügi anıñ baña gelmedi hoş*

*Çünkü gördüm tañla oldı iy begüm
Buldum anda kalmış anıñ bir yükin*

*Sulţān eydür görelüm bir ol yüki
Yigid ol dem şunuvirdi yüzügi*

*Hep hādimler görüp anı bildiler
Bu kızuñ yüzügidür bu didiler* (480-485)

2.2.6. Kızın Oğlana Sorduğu Sorular ve Soruların Tasnifi

Her ne kadar vaka, oğlanın kızı elde etmesi üzerine bina edilip hikâyeye bir aşk hikâyesi havası verilse de hikâyenin asıl üzerinde durduğu nokta, “ilim” mefhumudur. Şair, ilimle dünyada her şeyin elde edilebileceği hususunu gözler önüne sermeye çalışmıştır. Hikâyenin ana kahramanlarından oğlan, padişahın kızına ve dolayısıyla mutluluğa ilmiyle ulaşmıştır. Şair, oğlanın kıza kavuşmasını ve mutluluğunu, kızın oğlana sorduğu soruların neticesine bağlamıştır. Sorulara cevap veren oğlan, kıza kavuşmuştur. Bu bahiste, oğlanın kıza sorduğu soruların tasnifi yapılmıştır. Soruların bazıları oldukça dikkat çekicidir:

2.2.6.1. Din ve Ahlaka Dair Sorular

a. Peygamberler, Peygamberlerin Hayatı ve Kıssaları İle İlgili Olanlar

“Silahsız, eli ayağı olmadan devamlı savaşıyor nedir?” sorusu “balık” olarak cevaplandırıldıktan sonra gelen kırk gün balığın karnında kalıp ibadet edenin kim olduğu sorusu, Hz. Yunus olarak yanıtlanmıştır. Sorudan önce bazı büyük balıkların varlığından bahsedilmiş ve bu balıkların denizde dağ gibi olduğu, hatta bir gemiyi bile yutabileceği ifade edilmiştir:

*Balıklar var denizde bir tağ gibi
Gemiyi dahı yudarlar yağ gibi* (157)

*Kırk gün anda ol 'ibâdet eyledi
Mevlâsını zıkr ü tesbîh eyledi*

*Oğlan eydür Yünus dem ü zıkr iden
Loğma buldum deyü balıklar yudan*

*Hak Te 'âlâ emriyile kırk gün ol
Balığüñ karnında Haqq'a buldı yol* (159-161)

“Yiyip içen yani canlı olup buna mukabil bir anadan doğmayan kimlerdir?” sorusu oğlan tarafından “Hz. Âdem, Hz. Havva, Hz. Salih’in devesi, Hz. İsmail’in koçu” şeklinde cevaplanmıştır. Bilindiği

üzere Hz. Âdem ve Hz. Havva, ilk insanlar olmaları hasebiyle herhangi bir anadan doğmamıştır. Hz. İsmail'in koçu, Hz. İbrahim oğlu Hz. İsmail'i kurban edeceği sırada, Hz. İbrahim ve Hz. İsmail'in tabi olduğu imtihanda başarılı olduğu ortaya çıkınca gökyüzünden kurban olarak Allah tarafından gönderilmiştir (Harman, 2001, s. 78). Hz. Salih'in devesi ise Semud kavminin “Kayadan dışı bir deve çıkarırsan senin peygamberliğini doğrularız, sana iman ederiz.” sözü üzerine Hz. Salih'in Allah'a ettiği dua sonrası, gebe bir kadının hareketi gibi hareket edip titreyen ve ikiye ayrılan kayadan çıkar (Köksal, 2021, s. 1/127-128):

*Ol kız eydür yidiler hem içdiler
Anadan toğmadılar hem geçdiler* (162)

*Âdem ata Havvâ anadur biri
Dünyâda yürüdiler bunlar diri*

*Biri dahı devesidür Şâlih'üñ
Birisi hem çoçudur İsmâ'il'üñ*

*Kim bular hergiz anadan doğmadı
Hağ Te 'âlâ kudretinden eyledi* (164-166)

“Kime bühtan ettiler?” sorusu “kurt “olarak cevaplandırılmıştır. Zira kardeşleri Hz. Yusuf'u kuyuya atmışlar ama babalarına onu kurt yedi yalanını söylemişlerdir. Soruya verilen cevaba göre iftiraya uğrayanın “kurt” olduğu sonucu çıkmaktadır:

*Kız eyitdi kime bühtân itdiler
Adı ne hem ferişte eyitdiler*

*Oğlan eydür kırtur ol âdem degil
Ya 'küb oğlanları bühtân itdiler*

*Yüsuf'ı hem bu yiyüpdür didiler
Varup atalarına söylediler* (167-169)

Şair, Allah'ın kurda konuşma yetisi verdiğini aşağıdaki beyitte ifade etmiştir. Bu da muhtemelen Hz. Yakup'un, oğlu Yusuf hakkında kurtlarla konuşması mucizesiyle ilgilidir (Uzun, 2013, s. 276):

*Hağ Te 'âlâ kurda dil virdi 'ayân
Kendüzi toğrı çıkar bellü beyân* (170)

Kız, oğlana “Güneşin bir kez değdiği yer neredesidir?” diye daha çok bilmeceye benzeyen bir soru daha sormuştur. Bu soruya oğlan, “Hz. Musa asası ile denize vurmuş ve güneş o yere bir kere dokunmuş bir daha dokunamamış.” cevabını vermiştir. İsrailoğulları, Firavun ve ordularından Hz. Musa’nın asasıyla denizi yarması sonucu kurtulmuştur. Açılan on iki yoldan on iki kavim geçip kurtulmuştur (Köksal, 2021, s. 2/61). Soruda bir bilmece gibi bu olay sorulmaktadır. Zira açılan yollara sadece bir kez güneş değmiş, sonra o yollar tekrar suyla kapanmış ve bir daha o yerlere güneş ışığı değmemiştir:

*Ol kız eydür bir kezin güneş deger
Nedür ol kim dahı doğanmaz meger*

*Kim niķāb ile durur gündüz gece
Bilür iseñ eydivir ħāli nice*

*Oğlan eydür ‘aşâyula bir kezin
Vurdı Musā deñizi tutdı sözün*

*Şöyle kim güneş tokundı ol yire
Ceħd iderse tokunmaz ayruķ yire* (171-174)

Aşağıdaki beyitlerde yer alan soruda ise yine Hz. Musa’nın asası konu edilmiştir. Soru şöyledir:

*Ol kız eydür ne ādem ne perīdür
Gören şanur şanasın ki diridür*

*Ol yir içre deprenür hem dem-be-dem
Ölüdür görse bilür anı ādem* (175-176)

Soruda ve soruya verilen cevapta Hz. Musa’nın asasının özellikleri de sıralanmıştır. Buna göre, asa ne insan ne cindir, asanın ölü mü diri mi olduğu belirsizdir, Hz. Musa’ya karşı kim olumsuz davranışlar sergilerse asa ejderha olup gelen herkesi yutmaktadır:

*Her kaçan kim cāzılıklar kılsalar
Mūsā’niñ üstine kāfir gelseler*

*‘Aşâyı yire bırağur bir kezin
Oluban ezderħā açar ol ağzın*

*Ol gelenleriñ kamusun hep yudar
Yine 'aşâdur Mûsâ alup gider* (178-180)

Kendisine ne insan ne de peri denen ve bir şeylerden sakınan şey nedir, şeklindeki soruya “karınca” cevabı verilmiştir. Muhtemelen bu soruda, Hz. Süleyman’ın ordusundaki cin ile insana atıf vardır. Zira Hz. Süleyman hem peygamber hem de kraldı. Ordusunda cin de insan da mevcuttu (Altuntaş ve Şahin, 2010: 377) (Neml/17). Ayrıca; Kur’an’daki kayda göre, Hz. Süleyman’ın ordusunun karınca vadisine geldiği anda bir karınca “Ey karıncalar! Yuvalarınıza girin, Süleyman ve ordusu farkına varmadan sizi ezmesinler.” demiştir (Altuntaş ve Şahin, 2010: 377) (Neml/18):

*Ol kız eydür nedür ol kim şakınur
Adı ne âdem ne perî oqınur*
*Oğlan eydür karıncadur çâresin
Şakınuban gözedür her birisin* (181-182)

“Ölmeden, mezara girmeden azap gören kimdir?” sorusu Hz. Eyüp diye cevaplanmıştır. Hikâyeye göre mezara girmeden Hz. Eyüp’ün bedenini kurtlar yemiştir:

*Ol kız eydür ol ki ola ölmedin
Bunda 'azâb göre sine girmedin*
*Oğlan eydür Eyüb durur ölmedin
Yidi kırtlar tenin sine girmedin* (183-184)

Kız, oğlana “Şehre on iki kişi girip sonra da altı yüz bin kişi olanlar kimdi?” diye bir soru sormuştur. Oğlan soruya, Hz. Yakub’un şehre on iki kişi girdiği ama sonra Hz. Yusuf ile beraber çıkarken altı yüz bin kişiye ulaştıkları cevabını vermiştir. Bu sorudaki şehirden kasıt muhtemelen Mısır’dır. Zira Hz. Yakub Mısır’a gitmiştir. Hz. Yakub’un on iki oğlu vardı (Köksal, 2021, s. 1/264). Dolayısıyla şehre giren on iki kişi Hz. Yakub’un oğulları olmalıdır. Taberi’ye göre ise Hz. Yakub, Mısır’a yetmiş akrabası ile girmiştir (Taberi, 1967, s. 1/364).

*Ol kız eydür şehre evvel girdiler
On ikidür hem buları gördiler*

*Sonra çıkıcağ bular hem ey kişi
Altı yüz biñ idi bile yoldaşı*

*Oğlan eydür Ya ‘küb şehre girdiler
On ikidür hem buları gördiler*

*Şoñra Yūsuf ile bile çıkdılar
Altı yüz biñ er idi anda bular* (189-192)

“Hz. Âdem’in cennetten çıkarılmasına neden olan yemişin adı nedir?” sorusu “buğday” olarak cevaplandırılırken buğdayın sîmurgun yumurtasına benzediği, kardan daha beyaz ve tadının latif olduğu ifade edilmiştir. Bazı İslami kaynaklarda, bu ağacın hayrı ve şerri bilme ağacı veya üzüm asması, buğday, incir vb. bitki türlerinden biri olduğu gibi rivayetler yer almıştır (Bolay, 1988, s. 362). Oğlan da bu rivayetlere muvafık olarak soruya buğday cevabını vermiştir:

*Ol kız eydür Âdem uçmağda idi
Ol ağaçdan aluban çünki yidi*

*Çıkarur uçmağ içinden ol Ğanī
Yimişi nedür bilürseñ di anı*

*Oğlan eydür ol ağaç bitmiş idi
Hikmetinden Allāh emr itmiş idi*

*Yemişi buğday idi dadı şeker
Simurğun yumurtasıncaydı meger*

*Ƙardan ol ağıdı hem dadı lañf
Her yemişde olmaya andan şerif* (235-239)

Hz. Âdem ile Havva’nın ne kadar cennette kaldığı ve dünyada ne kadar ömür sürdükleri soruları kız tarafından oğlana sorulmuştur. Oğlan, Hz. Âdem ile Hz. Havva’nın cennette 960 yıl, dünyada ise bin yıl yaşadıklarını söylemiştir:¹⁵

*Ol kız eydür Âdem uçmağda turur
Havvâyıla ne kadar yıl oturur*

*Dünyāya gelincegez çünkim bular
Ne kadar yıl yine ‘ömür sürdiler*

¹⁵ Kaynaklarda da bu şekilde rivayetler vardır (Köksal, 2021, s. 1/60).

*Oğlan eydür biñ yıldan kırk yıl tamām
Eksik oldı uçmak içre ve 's-selām*

*Yine dünyāya gelincegez bular
Gine biñ yıl virdi 'ömür Kırdigār* (240-243)

“Hz. Âdem’in cennetten çıktıktan sonra akılı başına ne kadar sürede gelir?” sorusu ise “yüz yılda akılı başına gelir, yüz yıl daha ağlar aklını bulur” şeklinde cevaplanmıştır:

*Ol kız eydür çünkü Âdem ayrulur
Ne kadarda 'aklı başına gelür*

*Oğlan eydür uşşı yüz yılda gelür
Dağı yüz yıl ağlar u 'aklın bulur* (244-245)

Hikâyede “Hz. Nuh’un ilk adı nedir ve sonra niye ona Nuh denmiştir?” sorusuna şöyle cevap verilmiştir: Hz. Nuh’un ilk adı “Memek”tir. Ümmeti için ağlayıp inlediği için sonra adı “Nuh” olmuştur. Kaynaklarda kavmi için üzöldüğünden “Nûh” adını aldığı bilgisi mevcutken (Harman, 2007, s. 226), ilk isminin “Memek” olduğuna dair malumata rastlanmamıştır. Kaynaklarda gerçek isminin Yeşkûr, Abdulgaffar, Sâkin olduğu ifade edilmiştir.¹⁶ Babasının ismi ise Lemek, Lemk (Köksal, 2021, s. 88) veya Lamek’tir (Harman, 2007, s. 224). Hz. Nûh’un babasının ismiyle hikâyede ilk ismi olduğu iddia edilen “Memek” sözcüğü arasındaki ses benzerliği oldukça dikkat çekicidir:

*Ol kız eydür Nûh 'uñ evvel adı ne
Şoñra niçün Nûh oldı ol yine*

*Oğlan eydür ilk adı Memek durur
Ümmetine kaқыyup zārī kıtur*

*Nevhā kılubanı eyledi zārī
Anuñ için adı Nûh oldı giri* (268-270)

Hikâyeye göre Süryanice konuşan dört peygamber vardır: Hz. Hud, Hz. Salih, Hz. Şuayb, Hz. İsmail.

¹⁶<https://www.islamveihsan.com/hz-nuhun-a-s-gercek-ismi.html> (erişim tarihi: 18. 11. 2022)

*Süryānīce daḥı hem bil kaç Resūl
Söyleyüpdür sen anı key bellü bil*

*Birisi Hūd biri Şāliḥ iy aḥı
Biri Şu ‘ayb biri İsmā ‘ıl daḥı* (283-284)

“Sözünden ilk dönen peygamber hangisidir?” sorusu “Hz. Âdem” olarak cevaplandırılmıştır. Hikâyeye göre Hz. Âdem ömrünün kırk yılını Hz. Davud’a vermiştir, daha sonra sözünden dönerek ömrünü vermeye kıyamamıştır:¹⁷

*Ol kız eydür kim ola kim ilkin ol
Kendi sözinden dönüpdür ol Resūl*

*Oğlan eydür Âdem ilkin dönüben
Hem kitābda eyledür aña inan*

*‘Ömrinüñ kırk yaşını virmiş idi
Dāvūd’uñ yaşını az görmiş idi*

*Soñra kıyamadı anı virmege
Kendü diledi ol ‘ömri sürmege* (285-288)

“Atası olup dünyada yaşamayan peygamber kimdir?” sorusuna oğlan, Hz. İdris cevabını vermiştir. Hikâyeye göre Hz. İdris cennette yaşamaktadır.¹⁸ Diğer soruda ise atası ve anası olmayan ve dünyada diri kalmayanlar sorulmuştur. Sorunun cevabı Hz. Âdem ile Hz. Havva’dır. Zira Hz. Âdem ile Hz. Havva’nın, ilk insanlar olmaları hasebiyle anne ve babaları yoktur:

*Ol kız eydür atası var bir Resūl
Olmayupdur daḥı şimdi diri ol*

¹⁷Tevrat’a göre Hz. Âdem 930 yıl yaşamıştır. Hz. Âdem ölmeden önce oğlu Şit’e son vasiyetini yapar ve bir cuma günü vefat eder. Rivayete göre Allah, Hz. Âdem’e ileride türeyecek bütün soyunu göstermiş, Hz. Âdem, Hz. Davud’un ömrünün altmış yıl olduğunu görünce kendi bin yıllık ömrünün kırk yılını ona vermiştir. Ancak eceli geldiği zaman bu vaadinden dönmek isteyince Allah onun ömrünü 1000 yıla, Hz. Davud’un ömrünü de 100 yıla tamamlamıştır (Bolay, 1988, s. 363).

¹⁸Kur’an-ı Kerim’de yer alan “Biz onu yüce bir mekâna yükselttik.” (Meryem 19/57) ifadesinin neye delalet ettiği hususunda farklı yorumlar yapılmıştır. Bazıları bunun Hz. İdris’in ruhunun kabzedildiği dördüncü veya altıncı kat sema olduğunu, bazıları bununla cennetin kastedildiğini, kimileri de ona peygamberlik verilmesinin ima edildiğini söylemişlerdir (Harman, 2000, s. 479). Oğlanın soruya verdiği cevapta, rivayetlere muvafık olarak Hz. İdris’in cennette olduğu ifade edilmiştir.

*Kimdür atası anası olmaya
Kimdür ol dünyâda diri kalmaya*

*Oğlan eydür İdrîs 'iñ atası var
Şimdi uçmağda diridir âşikâr*

*Âdem ata Havvâ ana iy ağı
Atası anası yok oldu dağı* (293-296)

b. Dine Dair Sorular

“Öncesinde helal, ortasında ise yemenin haram olduğu şey nedir?” sorusu yumurta olarak cevaplanmıştır. Hikâyeye göre, yumurtayı önce yemekte bir beis yoktur; ama dölleniş yumurtayı yemek haramdır. Yumurtanın içinden çıkanı ise yemek helaldir:

*Ol kız eydür kim nedür evvel helâl
Ortası yimek harâm ol âhiri*

*Oğlan eydür yumurta evvel yimek
Ol helâldür aña ne hâcet dimek*

*Çana dönicek harâmdur bilesin
Yimeyüben anı hâzer kılasın*

*Soñra yavrusı çıkubuyur ise
Helâl olur anı her kim yir ise* (185-188)

“Allah’ın vahy kıldığı nedir?” sorusu “arı” olarak cevaplanmıştır:

*Ol kız eydür Hâk vahy kıldı aña
Ferişte mi ya âdem eyit baña*

*Oğlan eydür arıdur vahy kıldığı
Oldur ağı her çiçek bal aldığı* (225-226)

Şeytanın ilk ve şimdiki adının ve makamının ne olduğu sorusuna oğlan, şeytanın ilk adının “Haris” ve makamının arş olduğunu, sonra ise lanetlenerek “Azazil” adını aldığını ve adi bir mertebeye indiğini söyleyerek yanıt vermiştir. Sahabe ve tabiinden gelen rivayetler arasında İblis’in asıl isminin “Haris” olduğu, cennette bekçilik yaptığı, dünya semasında görevli meleklerin reisi olduğu,

sonradan kibrinden dolayı Allah'a itaatsizlik ettiğinden tart edildiği şekilde bilgiler mevcuttur. (Öztürk, 2005, s. 54):

Ol kız eydür İblis 'üñ ilk adı ne

Şimdiki adın bilürseñ di yine

Dağı evvelki maķāmın söylegil

Şimdikini dağı ma 'lüm eylegil

Oğlan eydür İblis 'üñ ilk adı hem

Hārış idi yeri ol 'arşda müdām

Şoñra la 'net oldı 'Azāzil adı

Hak Te 'ālā amı sıflıde kodi (231-234)

“Kur'an'da zikredilen kuşların isimleri nedir?” sorusu “arı, sinek, çekirge, karga, yarasa, hüdühüd, güvercin” şeklinde cevaplanmıştır:

Ol kız eydür Kur'an içre yazılan

Kuşlaruñ adı nedür eyle 'ayān

Oğlan eydür Kur'an'da kuşdur yedi

Kuş gibi uçan biri aru didi

Hem birisi dağı siñekdür i yār

Birisi dağı çekirge āşikār

Biri gargadur birisi yarasa

Ancılayın Tañrı 'ya kul yarasa

Biri hüdühüddür o kuşuñ bilesin

Biri gögercin durur ağlayasın (261-265)

Esere göre ilk kâfir olan şeytandır:

Ol kız eydür kimdür ilk kâfir olan

'Aşī olup dīnsiz imānsız kalan

Oğlan eydür İblis 'dür 'āşī olan

Evvel ilkin oldur imānsız kalan (266-267)

“Gürleyip şakıyan bulutları toplayıp birbirine çakan nedir?” sorusunun cevabı “melek”tir:

*Ol kız eydür gürleyen ve şakıyan
Bulufları devşürüben tokıyan*

*Nedür anı bilür iseñ söylegil
Cümlesini baña ma'lûm eylegil*

*Oğlan eydür ferîştedür devşüren
Hükm idübeni bulufları süren* (271-273)

Kızın sorduğu “Hz. İbrahim Kâbe’yi yaptıktan sonra ilk olarak kim hac görevini ifa etti?” sorusuna oğlan, “Cebrail” yanıtını vermiştir. Kaynaklarda Hz. Cebrail’in, Beytül-Harâm’ın inşasını tamamlayan Hz. İbrahim’in yanına gelip ona hacda yapması gereken bütün ibadetleri gösterdiği rivayet edilmiştir (İbnü’l-Âkûlî, 1989, s. 39):

*Ol kız eydür çünki İbrahim Halîl
Ka’beyi yaptı tamâm ol şöyle bil*

*İlkin evvel haccı kim itdi aña
Neden ötri farz oldu di baña*

*Oğlan eydür Haq Çalap farz eyledi
Cebrâ’îl’e emr idüben söyledi* (277-279)

*Gelüben pes haccı evvel iden ol
Soñra bize dağı buyurdu Resûl* (280)

“Cehenneme ilk girecek kimdir?” sorusu Hz. Âdem’in çocuğu “Kâbil” olarak yanıtlanmıştır. Malum olduğu üzere dünyadaki ilk cinayet, Kâbil’in kardeşi Habil’i öldürmesi hadisesidir:

*Ol kız eydür tamuya ilk kim gire
Oğlan eydür ilden öñ Kâbil gire* (289)

c. Ahlaka Dair Sorular

Ahlaka dair sorular, eserin 324 ve 325. beyitlerinde kızın oğlana sorduğu “Dünyada kaç kişinin sureti değiştirildi?” sorusuyla başlamaktadır. Oğlan, sorunun cevabında uzun bir şekilde işlediği suçlar neticesinde sureti değişen insanlardan bahsetmiştir. Söz konusu suçlar, umumiyetle insanın genel-geçer ahlak normları dışındaki davranışlarıdır. İşlediği suçlar sonucunda insanların sureti, çeşitli

hayvanlara dönüşmüştür. Söz konusu dönüşümü yapan, koyduğu yasaları çiğneyen insanı cezalandıran Yaratıcı'dır. Müellif, kahramana bu cevapları verdirirken insanın ahlaklı olması, hem dini hem de ahlaki kurallara riayet etmesi gerektiğini vurgulamıştır. Soruların sonunda şair, sureti değişenlerin dünyaya insan suretinde geldiklerini, asiliklerinden dolayı suretlerinin değiştiğini, dünyada da bu işleri yapanların görünüşlerinin aynı şekle dönmesi gerektiğini, ama tövbe edenlerin bu durumdan kurtulabilme ihtimalinin olduğunu ifade etmiştir:

*Bunlarıñ her biri âdem geldiler
Âşî olup gör ki neye döndiler*

*Dünyâda hem bu işi idenleriñ
Şüreti dönse gerekdür anlarıñ*

*Ya meger kim tevbe ide kırtıla
Haq katında günâhları örtile*

(414-416)

Şair tarafından kötü karşılanan ve suç unsuru taşıyan davranışlar, aşağıda başlık haline getirilmiş; başlıkların altında, “Dünyada kaç kişinin suretini değiştirildi?” sorusuna oğlanın verdiği cevaplar ve cevapların geçtiği beyitlerin numaraları yer almıştır:

***İsyan Etmek**

-Hz. İsa'ya yedi yüz kişi isyan etmiş ve bu kişiler domuza dönmüştür (326).

***Allah'ın Sözü'nü Tutmamak**

-Yahudiler Allah'ın sözünü tutmayıp cumartesi günü avlanmışlar ve devamlı yalan söylemişler, bunun sonucunda Allah onları maymun şekline çevirmiştir (327-329).

***Güçsüzlere Zorbalık Etmek**

- Güçsüz kimseleri soyup mallarını alan ve onları dövenleri, Allah sırtlana çevirmiştir (330-332)

***Eşkıyalık Yapmak**

- Allah; yollar basan, hacıların başını kesen hırsızları çakala döndürmüştür (333-334).

***Hayvanlarla Cinsel İlişkiye Girmek**

-Kendi eşiyle cinsel ilişkiye girmeyip hayvanlarla cinsel ilişkiye giren erkekleri, Allah file döndürmüştür (335-337).

***İnsanlarla Kavga Etmek**

-İnsanlarla durduk yere kavga edenler, akbabaya dönmüştür (338)

***Söz Taşımak, Fitne Yayımak**

-Söz taşıyarak fitne yayanlar ve zulüm ile yoksulun malını yiyenler, tilkiye dönmüştür (339-340).

***Yalan Söylemek, Bozgunculuk Yapmak**

-Halk içinde bozgunculuk yapan ve yalan söyleyen, sansara dönmüştür (341-342).

***Kadının Avret Yerini Göstermesi ve Zina Etmesi**

-Eteğini ulu orta açan ve zina eden kadını, Allah kertenkeleye döndürmüştür (343-344).

-Allah, zina eden kadının vücudunu dikenleyip onu kirpiye çevirmiştir (357-358).

***Yolculara Eziyet Etmek**

-Yolculara eziyet eden kişiyi, Allah yılanı çevirmiştir (345-347).

***Sarhoş Gezip Kadınları Taciz Etmek**

-Sarhoş gezip kadınları taciz edeni, Allah akrebe döndürmüştür (348-349).

***Kadınların Fitneli, Çirkin Huylu Olması ve Allah'ın Emrine Uymaması**

- Allah, Harut Marut'u aldatan çirkin ve fitneli kadını Zühre yıldızına çevirmiştir (350-351).

-Allah; emrine uymayan, huysuz davranan kadını yarasaya döndürmüştür (354-357).

***Kötülük Yapmak, Utanmaz Olmak**

- Allah, kötü ve utanmaz kişiyi kuşa döndürmüştür (352-353).

***Kocaya İtaat Etmek**

-Kocasına itaat etmeyen, kocası ile yatmayan, kocasının sözünü tutmayan kadını, Allah örümcek haline getirmiştir (359-361).

***Parasını Faize Vermek**

- Allah, çok malı olduğu halde kimseye hayrı olmayıp parasını faize yatıran kişiyi puhu kuşuna çevirmiştir (362-365).

***İnsanlara Sövmek**

-İnsanları incitip insanlara söven kişi, leylek şekline dönmüştür (366-367).

***Yaşlı Kadının Kötü Huylu Olması**

-Kötü huylu yaşlı kadını, Allah kurbağaya dönüştürmüştür (370-371).

*** Halka Zulüm Etmek, Zahmet Vermek**

- Allah, halka zahmet verip zulüm edeni sülüğe çevirmiştir (372-374).

***Cünüplükten ve Hayız Kanından Temizlenmemek**

- Allah, cünüplükten ve hayız kanından temizlenmeyen kadını tavşana döndürmüştür (375-377).

***Batılı Sevmek, Hakka Sövmek**

-Batılı sevip hakkı gözetenleri, ayrıca hakka sövenleri, Allah arıya çevirmiştir (378-380).

***Kadının Yüzsüz Olması ve Toplumda Hareketlerine Dikkat Etmemesi**

-Allah; yüzsüz, başörtüsünü yabancıya açan, hareketlerine dikkat etmeyen kadını sıçana çevirmiştir (381-383).

***Ölü Kefeni Soymak**

- Allah, ölü kefeni soyanın rızkını kıt edip onu ite döndürmüştür (384-385).

***Yalan Söyleyerek İnsanları Birbirine Düşürmek**

-Yalan söyleyip komşuları birbirine düşüren insan, pireye dönmüştür (386-387).

***Yöneticilerin Müslüman Halka Zulmetmesi**

-Halkına kötü davranan beyleri, Allah baykuşa çevirmiştir (388-389).

***Dedikodu Yapmak ve Kendini Beğenmek**

-Kendini beğenen, azgınlık ve dedikodu yapan kuzguna dönmüştür (390-391).

***Fesatlık Yapmak, Harama Yönelmek**

-Kendini süsleyip helalini terk ederek harama göz dikeni ve fesatlık yapanı, Allah kaplumbağaya çevirmiştir (392-394).

***Sultanın Kötü Huylu ve Öfkeli Olması**

- Allah, kötü huylu ve öfkeli olan sultanı, ayıya döndürmüştür (395-396).

***Biriktirdiği Malı Pahalı Satmak, Stokçuluk**

-Biriktirdiği malı daha pahalı satmak için kıtlık isteyen, Allah saksığana çevirmiştir (397-399).

***Kadı'nın Rüşvet Alması ve Yanlı Karar Vermesi**

-Rüşvet alan, hakkı bırakıp batıla hak diyen kadıyı, Allah serçeye döndürmüştür (400-401).

***Hizmetçinin Gizli Sözleri Dinlemesi**

-Gizli sözleri dinleyen, Allah'a ihanet eden hizmetçiyi, Allah kertenkeleye çevirmiştir (402-403).

***Yetimlerin Malını Yemek**

- Allah, haram helal bilmeyip yetimlerin malını yiyen kişiyi yılanla döndürmüştür (404-405).

***İnsanları Kötülemek, Gammazlık Etmek**

-Yöneticilerin yanında insanları kötüleyip gammazlık eden, Allah kurt haline getirmiştir (406-407).

***Sahibini Öldürüp Malını Gasp Etmek**

-Sahibini öldürüp malını alan kişi, aslana dönmüştür (408).

***Nefsine Uymak, Adap Bilmemek**

-Adap bilmeyip nefesine uyan, kediye dönmüştür (409).

***Kabe’de Hacıları Öldürmek**

-Kabe’ye varıp hacıları öldüren, çaylak kuşuna dönmüştür (410).

***Kadının Fesatlık Yapması**

-Fesatlık yapan kötü kadın, kunduz şekline çevrilmiştir (411).

2.2.6.2. Tarihte Yaşamış Kişiler ve Diğer Durumlarla İlgili Sorular

Kızın oğlana sorduğu ikinci soru, Hz. Âdem’in çocukları Hâbil ve Kâbil’in olayı ile ilgilidir. Soru “İlk kanı kim döktü?” şeklinde sorulmuştur. Bu soruya oğlan, “Kâbil” cevabını vermiştir:

*Ol kız eydür kimdür evvel kan iden
Bî-günâh âdem öldürüben giden*

*Oğlan eydür kanı Kâbil eyledi
Bî-günâhın Hâbil’i depeledi* (153-154)

Oğlan, Ashabü’l-Kehf’in köpeğinin adının ne ve görünüşünün nasıl olduğu şeklindeki soruyu şöyle cevaplamıştır: Köpeğin adı Kıtımır, gövdesi siyah, başının üstü sarı, kuyruğu ise alaca renklidir:

*Ol kız eydür Aşhâbü’l-Kehf’iñ iti
Adı nedür hem nicedür şüreti*

*Oğlan eydür Kıtımır’dür anıñ adı
Gevdesi hem kamçara durur didi*

*Başı üsti şarucadur hem dağı
Kuyruğı alacadur hem iy ağı* (290-292)

2.2.6.3. Yaşama ve Sosyal Hayata Dair Sorular

Kızın oğlana sorduğu ilk soru “Neyin üzerinde durursun?” sorusudur. Hikâyedeki soru cevap faslı, bu soruyla başlamıştır. Oğlan soruyu “Yerin üzerinde dururum.” şeklinde cevaplamıştır:

*Didi ey yigit baña sen söylegil
Nenüñ üzre turursuñ şerh eylegil*

*Yigid eydür anı yavlağ bilürem
Kanda olsa yiriñ üzre turıram* (151-152)

“On iki budağı, her budağında otuz yaprağı, yaprağının içi kara dışı beyaz olan ağaç nedir?” sorusuna oğlan “Ağaç bir yıldır.” cevabını vermiştir. On iki budak ay, otuz yaprak gün, kara ile ak günün iki bölümü olan gece ve gündüzdür:

*Oğlan eydür ol ağaç bir yıl durur
On iki budaqları hem ay durur*

*Ol otuz yaprakları hem gün durur
Kara ile ak gece gündüz durur* (220-221)

Kızın sorduğu şu soru dikkat çekicidir: “Allah’ın yaratmadığı, kuş gibi uçuyor ama o ittir.” Oğlan bu soruyu “yarasa” olarak cevaplandırmıştır. Muhtemelen yarasanın yüzü köpeği andırdığı için yarasaya “it” denmiştir. “Allah’ın yaratmadığı” ifadesi de Allah’ın onu itken yarasaya çevirmesi olarak düşünülebilir. Yani şaire göre yarasa öncesinde köpekti, Allah onu yarasaya çevirdi. Dolayısıyla, yarasanın doğrudan yaratılmadığı, köpekten dönüştürüldüğü anlamı çıkabilir:

*Ol kız eydür anı Hâk yaratmadı
Kuş gibi uçar velî ol it didi*

*Oğlan eydür anı İsa eyledi
Kuş gibidür ol yaraşardur didi* (222-223)

Ayrıca yukarıdaki beyitte, Kur’an-ı Kerim’de de zikredilen Hz. İsa’nın çamurdan kuşu üfleyip onu canlandırması mucizesine telmih yapılmıştır. Ayet mealen şöyledir: *Allah, onu İsrailoğullarına bir peygamber olarak gönderecek (ve o da onlara şöyle diyecek): “Şüphesiz ben size Rabbinizden bir mucize getirdim. Ben çamurdan kuş şeklinde bir şey yapar, ona üflerim. O da Allah’ın izniyle hemen kuş oluverir* (Al-i İmrân Suresi/49) (Altuntaş ve Şahin, 2010, s. 55)...

“Canı ve kanı olmadığı halde ağarıp kızaran nedir?” sorusu “subh-ı sadık” olarak cevaplanmıştır. Subh-ı sadık, subh-ı kâzibden sonra oluşan kalıcı aydınlıktır, güneş doğuncaya kadar devam eder:

*Ol kız eydür ne kim ol kim cānı yok
Ağarur hem kızarur hiç kanı yok*

*Oğlan eydür şubh-ı şādık ağarur
Şu ‘le-i gündüz durur gāh kızarur* (281-282)

Hikâyede keçinin kuyruğunun yukarıda, koyununkinin ise aşağıda olmasını sebebi sorulmuştur. Bu enterasan soru oğlan tarafından şöyle cevaplandırılmıştır: Hz. Nuh'un buyruğunu yerine getirmede için keçinin kuyruğu yukarı kaldırılmış; sakın olup söz dinleyen koyunun ise kuyruğu aşağı salınmıştır.¹⁹

*Ol kız eydür keçi diker kuyruğın
Sebeb nedür kimüñ şıdı buyruğın*

*Çoyunuñ neden aşğa şalınur
Cümle bunlar hep kitâbda bulunur*

*Oğlan eydür keçi sözi tutmadı
Nüh'ün ol sözine rağbet itmedi*

*Hay diyü gördi biraz eglenmedi
Bir arada bir sâ'at dölenmedi*

*Tutmayıncegez o Nüh'un buyruğın
Yukaru kaldırdı keçi kuyruğın*

*Pes çoyun sâkin oluban dölenür
Anuñ için kuyrucağı şalınur* (297-302)

“Cennette hangi dil konuşulur, cehennemde hangi dil ile ağlanıp feryat edilir?” sorusuna cennette Arapça, cehennemde ise Ermenicenin konuşulduğu cevabı verilmiştir.²⁰

*Ol kız eydür uçmağda ne dil olur
Tamu ehli ne ile zârî kıılır*

*Oğlan eydür uçmağda 'Arab dili
Söyleşürler cümle hep kici ulu*

¹⁹Rivayetlere göre keçi gemiye binmekte inat etmiştir. Hz. Nuh keçiyi kuyruğundan tutup zorla gemiye atmıştır. Bu nedenle keçinin kuyruğu yukarı doğru dikelmiştir (Öger ve Köse 2014, s. 165)

(<https://www.facebook.com/SevadiAzam/photos/a.424718864376738/552546634927293/?type=3> erişim tarihi: 12.11. 2022).

²⁰Güvenilir bir kaynağa dayanmamakla birlikte, cennette konuşulacak dilin Arapça olacağı (Topaloğlu, 1993, s. 383) ile ilgili genel bir kanaat söz konusu olsa da cehennemde konuşulan dilin Ermenice olacağı ile ilgili herhangi bir rivayet veya bilgiye rastlanmamıştır.

*Tamu ehli söyleşür Ermenice
Sözlerini dinlemez anıñ hoca*

(303-305)

2.2.6.4. Çeşitli Bilim Sahaları İle Alakalı Sorular

“Güneşin uzaklığı ne kadardır?” sorusu “yedi yüz ferseng” diye cevaplanmıştır. “Ferseng” “fersah” sözcüğünün eskiden kullanılan şeklidir. 3 mil veya 4 saatlik bir mesafedir. Yaklaşık 5 kilometrelik bir uzaklık ölçüsüdür (Kardaş vd., 1995, s. 910). Şaire göre güneşin dünyaya uzaklığı, yaklaşık olarak 3500 kilometredir ve bu bilgi kitaptan elde edilmiştir, yani rastgele söylenmemiştir. Ayrıca, güneşin doğudan batıya döne döne gittiği ifade edilmiştir. Hikâyede yer alan bu bilgi, eski astronomi bilimine muvafıktır; zira eskiden, bugünkü bilimin kabul ettiğinin aksine dünyanın değil, güneşin döndüğüne inanılırdı.

*Ol kız eydür günün eni uzunı
Ne kadarsa ol kadar durur eni*

*Yedi yüz ferseng durur aña hisâb
Bize ma'lûm eyledi anı kitâb*

*Maşrık deñizinden gelür her gün yine
Mağribe varur gider döne döne*

(227-229)

Şair, güneşin bir melek tarafından yönlendirildiği şeklindeki eski bir halk inanışından da bahsetmiştir:

*Kimse görmez anı kim nice gider
Kendü varmaz anı ferişte yider*

(230)

Hikâyeye göre yerde ilk oluşan şey, karadır. Hava yere inmiş ve dünyadaki ısı, havayı kara şekline getirmiştir:

*Ol kız eydür yirde ilkin bitenüñ
Adı nedür bilür iseñ di anuñ*

*Yigid eydür çün hava indi yire
Dünyâ ıssısı anı itdi kara*

(275-276)

2.2.7. Muhtevada Dikkat Çeken Diğer Unsurlar

2.2.7.1. Günlük Yaşantıda Kullanılan Eşya ve Malzemeler

a. Kâğıt ve Yazı

Hikâyenin sonuna doğru oğlan, anne ve babasını özler. Bir hizmetçiye yazılı bir kâğıt verir ve anne babasına gönderir. Böylece oğlanın anne ve babası, oğullarının sağ ve selamette olduğunu anlar. Yazılı kâğıda bir nevi mektup denebilir. Hikâyenin vaka zamanında kâğıt ve yazının toplumda kullanıldığı anlaşılabilir:

*Bir zamāndan şoñra ol bī-iḥtiyār
Atasıyla anasın añdı i yār*

*Yazuban bir kâğıda virdi kula
Hem bunuñ kandalığın anlar bile*

*Vardı ol kul kâğıdı virdi i yār
Bildiler kim şağ esendür āşikār* (492-494)

b. Giyim-Kuşam ve Takı

Padişahın kızı ile oğlanın saraydaki karşılaşmalarında, kız tahtına örtüsüyle geçmiştir. Hikâyedeki olayların geçtiği zaman diliminde kadınların, yabancıların yanında yüzleri veya vücutlarını örtüyle örttükleri sonucuna varılabilir:

*Haber oldı ol kıza çıkdı revān
Geçdi tahtına oturdı şazımān*

*Niķāb ile tahta geçdi oturur
Hādım ile yigid ayağın şurur* (140-141)

Aşağıdaki beyitte ise kızın sorduğu sorunun cevabında, kadınların giydiği etekten bahsedilmiştir. “Sin” kelimesiyle kadınların giydiği etek kastedilmiştir. “Sin” etek, etek ucu anlamında Antalya, Afyon dolaylarında halk tarafından kullanılan bir kelimedir.²¹

²¹<https://sozluk.gov.tr/> erişim tarihi: 02.04.2022

*Beriyyede 'avrat sinin açar idi
Zinâ idiüp öpüben kaçar idi* (343)

Oğlan çölde susuz kalınca kuyudan suyu çıkarmak için çizmesini (edik) kuyuya salar:

*Edigine dizginin ulaştırur
Ya 'nî kim şuya anı irişdürür* (63)

Hikâyenin sonuna doğru kız, oğlanın kendisiyle yatma isteğini bertaraf etmek için oğlanı kandırarak oradan kaçır. Kaçarken yüzüğünü düşürür:

*Evdüğinden yüzüğünü düşürür
Ya 'nî aldar kaçır izin şaşırur* (461)

c. Diğer Eşyalar

Eskiden, hatta bugün de insanların uyumak için üzerine yattığı döşeğe, kız ile oğlan birlikte olmak için uzanırlar, fakat kız oğlanı kandırıp oradan uzaklaşır:

*Şoyunıban döşeğe koyar anı
Yine geleyin kocayın ben seni* (458)

2.2.7.2. Dil ve Millet İsimleri

Hikâyede Arapça, Süryanice, Ermeniceden ve Yahudilerden söz edilmiştir:

*Kim cühûdlar Hâk sözün işitmedi
Şenbe gün av avlamak terk itmedi* (327)

*Oğlan eydür uçmakda 'Arab dili
Söyleşürler cümle hep kici ulu*

*Tamu ehli söyleşür Ermenice
Sözlerini diñlemez anıñ hoca* (304-305)

*Süryânice dañı hem bil kaç Resûl
Söyleyüpdür sen anı key bellü bil*

*Birisi Hüd biri Şâlih iy aħî
Biri Şu 'ayb biri İsmâ'îl dañı* (283-284)

2.2.7.3. Din

Eser, İslam dinine ait isim ve kavramlarla örülmüştür. Hikâye, Allah'a yalvarmak ve onu anmanın önemiyle başlar. Eserde Yaratıcı'dan, İslam dininin kutsal kitabı Kur'an'dan ve İslam dinindeki ibadetlerden söz edilmiştir. Ayrıca, isimler bahsinde zikredildiği üzere, kızın oğlana sorduğu sorular vesilesiyle birçok peygamber ismi de zikredilmiştir.

a. Allah

Hikâyede çeşitli vesilelerle İslam dinine göre kâinatın yaratıcısı olan Allah'a birçok kez değinilmiştir. Allah'ın diğer isimleri de eserde yer almıştır: Ganî, Tanrı, Yaradan, Celîl, Kirdigâr, Hak, Hak Çalap, Hak Tealâ, Allahu's-samed, Ehad, Çalap, Rab, Mevlâ, İlah.

*Çıkarur uçmak içinden ol Ğanî
Yimişi nedür bilürseñ di anı* (236)

*Ol sebebden ötürü anı i yâr
Şüretin dönderdi anıñ Kirdigâr* (347)

*Ol sebebden ötrü Allāhu's-şamed
Eyledi örümcek anı ol Ehad* (361)

*Gör Çalap anı da n'eyledi giri
Şüretin eyledi şaruca arı* (380)

b. Peygamberler

Hz. Âdem, Hz. Salih, Hz. İsa, Hz. İsmail, Hz. Yakub, Hz. Yusuf, Hz. Musa, Hz. Eyüb, Hz. Nuh, Hz. İbrahim, Hz. Hud, Hz. Şuayb, Hz. Davud, Hz. İdris'ten çeşitli vesilelerle eserde bahsedilmiştir. Hikâyenin sonunda, İslam Peygamberi Hz. Muhammed'e salavat getirilmesi istenmiştir. Bu beyte benzer kalıp ifadeler, Eski Anadolu Türkçesi ile yazılan birçok halk tipi mesnevide mevcuttur:

*Ol Resül 'aşkına hatm olsun kelām
Vir şalavât Muştafâ'ya ve's-selām* (504)

c. Kur'an

Kız bir sorusunda oğlana, Kur'an'daki kuş isimlerinin hangileri olduğunu sormuştur:

*Ol kız eydür Kur'an içre yazılan
Kuşlarıñ adı nedür eyle 'ayân*

*Oğlan eydür Kur'an'da kuşdur yedi
Kuş gibi uçan biri aru didi* (261-262)

d. Melekler

Azrail ve Cebrail eserde bahsi geçen meleklerdir. Hikâyeye göre ilk haccı yapan Hz. Cebrail'dir:

*Oğlan eydür Hâk Çalap farz eyledi
Cebrâ'îl'e emr idüben söyledi* (279)

Azrail ise kızın kendisini isteyen insanları acımadan astırması anlatılırken benzetme unsuru olarak kullanılmış ve kız Azrail'e benzetilmiştir:

*'Azra'il'dür kimseyi esirgemez
Hiç birine şefkat ile söylemez* (117)

Hârut ve Mârut da kızın oğlana sorduğu sorular vesilesiyle hikâyede yer almıştır. Hârut ve Mârut büyü ve sihirle meşhur meleklerdir (Pala, 2011, s. 194). Kur'an'da adları anılır (Bakara/102) (Altuntaş ve Şahin, 2010, s. 15). Hikâyeye göre Hârut ve Mârut'u aldatan fitneli kadını Allah, Zühre yıldızına çevirmiştir:

*On ikinci 'avrat idi fitnelü
Şüreti hûb velî çirkindi hulu
Hârüt ile Mârüt'ı çün aldadı
Hâk Te'âlâ anı Zühre eyledi* (350-351)

e. İbadet

Kızın oğlana sorduğu sorulardan birinde, ilk haccı yapanın kim olduğu sorusu sorulmuş ve Hz. Cebrail cevabı verilmiştir:

*Ol kız eydür çünki İbrahim Halîl
Ka'beyi yaptı tamâm ol şöyle bil*

*İlkin evvel hacı kim itdi aña
Neden ötri farz oldı di baña*

*Oğlan eydür Hâk Çalap farz eyledi
Cebrâ'ıl'e emr idüben söyledi* (277-279)

2.2.7.4. Yaşantılar, Gelenekler ve Davranışlar

a. Misafir etme

Oğlan şehre ulaştığında yaşlı bir kadına tesadüf eder ve kadından kendisini evinde konuk etmesini ister. Yaşlı kadın bu isteği kabul eder. Oğlan, padişahın kızının ikamet ettiği şehre vardığı gece ve soru-cevap müsabakalarından sonra yaşlı kadının evinde misafir kalmıştır. Yaşlı kadının sarf ettiği “Seni Allah gönderip bizi diledi.” cümlesinden, bugün de kullanılan “Tanrı misafiri” deyiminin ve misafir etme geleneğinin, hikâyenin vaka zamanında da var olduğu anlaşılmaktadır:

*Yigid eydür karıya ol dem yine
Sen beni konuk idingil yâ ana*

*Bir ğarîbim şefkat eylegil bana
'İvazın rahmet kıla Allâh saña*

*Karı eydür gel beri yâ veledî
Seni şaldı bizi Allâh diledi* (103-105)

b. İzin Alma

Bir işe girişmeden önce büyüklerden izin alma geleneği, hikâyede de mevcuttur. Erkek kahraman, yolculuğa çıkmadan önce anne ve babasının rızasını almayı ihmal etmemiştir:

*Atasına söyledi hem ol i yâr
Didi kim görmek dilerim il ü şâr*

*Bir zamân varıp temâşâ kılayım
Şağ esen Allâh şalarsa geleyim* (17-18)

c. Saray yaşamı

Hikâyede, oğlanın kızın sarayına vardığı andan itibaren saray yaşamı ile ilgili bazı bilgilere rastlanmaktadır. Saray şehrin yönetim merkezidir. Padişah da orada ikamet etmektedir. Kapıcılar sarayın güvenliğini sağlamakta ve sarayın giriş çıkışlarını kontrol etmektedirler:

Gördiler kapucular görklü yigit

Didiler maşşüdüñi bize eyit

Yigid eydür sulţāni kaçan görem

Tā ki sözüñ var ise aña direm (123-124)

Hizmetçiler ise saraydaki işleri yapan, sultan ve diğer saray ahalisinin emrindeki çalışanlardır:

Çünki sulţān buyurdu hādimplere

Bu yigidi iledüñ anı göre (138)

Haseki; padişah gözdesi, padişah için cariyeler arasından seçilen genç kız (Parlatır, 2011, s. 590), sarayda vazifeli, silahlı muhafızlara verilen unvan (Kardaş vd., 1995, s. 1164) anlamındadır. Hikâyede de padişahın emrinde ve sarayın işlerini görürler:

Hāsekiler yigidi alup gelür

Gördi yigit sulţāni izzet kıılır (127)

2.2.7.5. Tabiat

a. Hayvanlar

Hikâyede, kızın oğlana sorduğu sorular vesilesiyle birçok hayvandan bahsedilmiştir. Bu kadar çok hayvan ismi olması ve bazı sözcüklerin lügatlerde yer almaması eseri oldukça önemli kılmaktadır. Hikâyede zikredilen hayvanlar şunlardır: kuş, karınca, koç, deve, kurt, yarasa, arı, sinek, çekirge, göğercin (güvercin), koyun, keçi, hınzır (domuz), maymun, sırtlan, fil, kerkes (akbaba), tilkü (tilki), sansar, kerten²² (kertenkele), yılan, kirpi, örümcek, ügü/ügü [baykuş cinsinden olan puhu kuşunun bir çeşidi (Dilçin, 2013, s. 235)],

²² Sözlüklerde olmayan bu kelime, kuvvetle muhtemel kertenkeledir.

balıkcıl [balıkla beslenen boynu ve gagası uzun olan büyük bir kuş (Kardaş vd., 1995, s. 239)], balık, kurbağa, sülük, tavşan, it, sıçan, püre (pire), baykuş, kuzgun, bağa (kaplumbağa), ayu (ayı), saksığan, serçe, keler [bir çeşit kertenkele, yılan ebesi (Dilçin, 2013, s. 144)], arslan, çetük (kedi), devlüngeç [çaylak türünden alıcı bir kuş (Dilçin, 2013, s. 77)], kunduz, hühüd [çavuş kuşu, ibibik (Kardaş vd., 1995, s. 1306)], yılandır/yılandıl [yılanla beslenen bir kuş” (Fidan vd., 1996, s. 3219)].

Ayrıca, geçmişte yaşamın önemli bir parçası olan “at” da hikâyede yer almıştır. At, eski dönemlerde ulaşımın olmazsa olmazıdır. Oğlan da yolculuğa atıyla çıkmıştır:

*Turdu oğlan atını egerledi
Atasından çünkü destür diledi* (31)

Ashab-ı Kehf’in köpeği Kıtımır, kızın oğlana sorduğu sorular vesilesiyle eserde yer almıştır:

*Ol kız eydür Aşhâbü’l-Kehf’iñ iti
Adı nedür hem nicedür şüreti
Oğlan eydür Kıtımır’dür aniñ adı
Gevdesi hem kamkara durur didi* (290-291)

b. Astronomik Unsurlar

Zühre, güneşin etrafında dönen gezegenlerden ikincisidir. Çoban Yıldızı, Venüs adlarıyla da bilinir (Parlatır, 2011, s. 1882). Zühre, Hârut ile Mârût’un günah işlemesine yol açan güzelliğiyle ünlü bir kadındır (Zavotçu, 2013, s. 815). Aşağıdaki beyitte kızın oğlana sorduğu sorunun cevabında da bu duruma değinilmiştir:

*Hârût ile Mârût’ı çün aldadı
Hağ Te ‘âlâ anı Zühre eyledi* (351)

Hikâyede bir gökcismi olan ve dünyayı ısıtıp aydınlatan güneş de yer verilmiştir:

*Ol kız eydür bir kezin güneş deger
Nedür ol kim dağı doğanmaz meger* (171)

c. Yiyecekler

Bal ve yumurtadan, kızın oğlana sorduğu sorular vesilesiyle bahsedilmiştir:

*Oğlan eydür yumurta evvel yimek
Ol helâldür aña ne hâcet dimek* (186)

*Oğlan eydür arıdur vahy kıldığı
Oldur ahî her çiçek bal aldığı* (226)

d. Muhayyel Varlıklar

Hikâyede “Simrug” şeklinde ifade edilen kelime, büyük bir ihtimalle Sîmurg’un farklı bir telaffuz biçimidir. Sîmurg, Elburz dağında olduğuna ve üzerinde her kuştan eser bulunduğuna inanılan bir kuştur (Pala, 2011: 405). Ejderha ise aslan pençeli, kanatlı ve kuyruğu yılan kuyruğu biçiminde tasavvur edilen masal kahramanıdır (Kardaş vd., 1995, s.794). Aşağıdaki beyitlerin ilkinde Hz. Âdem’in yediği yasak meyve ile Sîmurg’un yumurtası arasında benzetme ilgisi kurulmuş, diğer beyitte ise Hz. Musa’nın asasının ejderha gibi ağzını açtığı ifade edilmiştir:

*Yemişi buğday idi dadı şeker
Simruğun yumurtaşincaydı meger* (238)

*‘Aşâyı yire bırağur bir kezın
Oluban Ezderhâ açar ol ağzın* (179)

2.3. DİL ve ÜSLUP ÖZELLİKLERİ

Dâsâtân-ı Müşkûlât-ı Duhter-i Pâdişâh Eski Anadolu Türkçesi dil özelliklerini yansıtmaktadır. Metinde mevcut olan yuvarlak ünlülü²³ ekler ve -ğıl/-gil, -ısar/-iser, -uban/-ıban, -ayın/-eyin, -cağaz / -cegez gibi diğer ekler ile Eski Anadolu Türkçesi dönemine ait olup günümüzde kullanılmayan arkaik kelimeler²⁴ bu düşünceyi destekleyen dil unsurlarıdır. Özellikle hikâye, ihtiva ettiği arkaik kelimelerle dikkati çekmektedir. Eserin dili, Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde olduğu gibi gayet sadedir. Birkaç Arapça ibare dışında kelimelerin çoğu Türkçedir. Bu özellikler, eserin 14 veya 15. yüzyılda yazılmış olduğu izlenimini vermektedir. Kesin bir tarih vermek mümkün değildir.

Yazma eser, harekeli nesih hattıyla kaleme alınmıştır. Metinde kelimelerin imlasında tutarsızlıklar olduğu görülmektedir. Hususiyetle bazı ekler ile yuvarlak ünlü kullanımındaki tutarsızlık oldukça fazladır:

Allâh 'a şıgımban girdi yola
*İşit imdi hâli **anuñ** nic 'ola* (32)

*Göñline düşdi **anuñ** gurbet sefer*
İli iklîmi gezüp görmek diler (16)

*Atası eydür **benüm** cānum cāneni*
Yalıñuz bunda koyup gitme beni (19)

Ne 'm var ise yoluña olsun fidâ
***Benim** olan kamusı hep ortada* (42)

***Edigine** dizginin ulaşdurur*
Ya 'nî kim şuya anı irişdürür (63)

***Edügin** talduruban çekdi yine*
İçdi şudan ol dem hem kına kına (64)

Şâhzâdeler gelüp diler anı
*Kim **virirler** yolına başı cānı* (91)

²³ “Gelüp”, “şehrün” örneklerinde olduğu gibi.

²⁴ Örneğin; ırışmak, edik, önegü.

Atasına **virürler** māl ve tavar
Kul karavaş taze atlar kur eyer (92)

Didi kim kız **'akluñu** devşür katı
Su 'ālime kim ki ola tākati (147)

Oğlan eydür ey yigit fehm eylegil
'Aklunı der sözüñ andan söylegil (89)

Bunların dışında, girü (259) / giri (270), ötüri (83) / ötürü (84), eydir (43) / eydür (93), susuz (58) / susuzın (57), der (101) / didiler (123), beginüñ (90) / beginiñ (69) gibi kullanımlar da bu duruma örnek sayılabilir.

Dar/geniş ünlü kullanımında da tutarsızlıklar söz konusudur:

Çünkü yola girübeni aşdılar
Kudret ile bir **yire** irişdiler
İllā ol kız ol gece diñlenmedi
Rāhat olup bir **verde** eglenmedi (46/254)

Evvel Allāh adını söyleyelim
Gece gündüz anı zıkr eyleyelim
Gice gündüz anlarıñla bir idi
Zulm ile yoğsuluñ mālın yir idi (1/340)

Yemişi buğday idi dadı şeker
Simurğun yumurtasıncaydı meger
Çıkarur uçmağ içinden ol Ğanī
Yimişi nedür bilürseñ di anı (238/236)

Nevhā kılubanı eyledi zārī
Anuñ için adı Nūh oldu **giri**
Ol seni yiñicegez komaz diri
Şağ selāmet yüri var gitgil **geri** (270/133)

Hem dağı ne kişi oğlusın eyit
Hācetüm budur katıñda **ey** yigit
Didi kim saña şıgındım **iy** Hudā
Bizi bunda itmegil hergiz cüdā (451/29)

Bazen kelime imlasında harfler ile ilgili farklı tercihler yapılmıştır. Aşağıdaki beyitte olumsuzluk eki –sız “sad (ص)” harfiyle yazılmıştır:

*Şöyle ıssı oldı ol dem yer yüzi
Şusızın hem dahı karardı gözi* (57)

“Yigid” sözcüğü bazen “yigit” şeklinde, “harâmilik” sözcüğünün ise son harfi kaf ile (ق) yazılmıştır:

*Yigid eydür işbu başlar ne durur
Şuçı nedür bunları kim öldürür*
*Oğlan eydür ey yigit fehmi eylegil
'Aklıñı der sözüñ andan söylegil* (88-89)

*Hem dahı arslan harâmilik ider
İssin öldürüp mālın alup gider* (408)

Aşağıdaki beytin birinci mısraında, “Hak” sözcüğündeki (ه) ile yazılması gereken yönelme hali eki, kafiye nedeniyle (ل) ile yazılmıştır:

*Himmet ile beni ısmarlañ Hak'a
Şağ selâmet getüre Hayyu'l-bekâ* (27)

Bazı kelimelerin imlasında kimi zaman ünlü harf yazılmış kimi zaman ise yazılmamıştır:

*Şöyle ıssı oldı ol dem yer yüzi
Şusızın hem dahı karardı gözi* (57)

*Bu dahı takdürüñ işidür hele
Kim bile başıma dahı ne gele* (55)

İlk beyitteki “dahı” sözcüğünde elif yazılırken (داح) ikinci beyittekilerde elif yazılmamıştır (دح). Aynı durum, aşağıdaki beyitlerde mevcut olan “yok” sözcüğü için de söz konusudur. İlk beyitte sesli harf yazılmamış (يق) ikinci beyitte ise yazılmıştır (يوق). Diğer beyitteki çok sözcüğünde de ünlü harf yazılmamış (جق), yok sözcüğünde ise yazılmıştır (يوق) :

*Oğlan eydür hele sen çok söyleme
Yok yire hem kırı da vâ eyleme* (319)

Sen beni hışmıñ ile kôrķutmağıl
Yok yire hem kırı da 'vâ itmegil (322)

*On yedinci ügü idi mālī **cok***
*Ribāya virür idi hîç hayrı **yok*** (362)

Bazı sözcüklerin imlasında harf yerine hareke kullanılmıştır. Eserde bunun örnekleri oldukça fazladır. Aşağıdaki beytin ikinci mısraında “gördi” kelimesinin son harfi olan “i” harfi “ى” harfiyle gösterilmemiş yerine hareke kullanılmıştır:

Bunları götürdi yerden kuş gibi
*Şanasın kim gör**di** bunlar düş gibi* (51)

Aşağıdaki beyitlerde de “katı”, “çünkü” ve “biri” sözcüklerinin son harfi olan “ı” “i” harfleri için “ى” harfi kullanılmamış, harf harekeyle gösterilmiştir:

Biri dağı 'avrat idi yüzüz ol
*Halk içinde **katı** çağırması bol* (381)

*Ol kız eydür **çünkü** İbrahim Halîl*
Ka 'beyi yaptı tamām ol şöyle bil (277)

***Biri** dağı devesidür Şālih 'üñ*
Birisi hem koçıdur İsmā 'il 'üñ (165)

Aşağıdaki beyitlerde, “kendü” sözcüğündeki “ü” harfini göstermek için (و) harfi ve diğer beyitteki “nâ-mahreme” sözcüğündeki “e” harfini göstermek için (ه) harfi yerine hareke ile kullanılmıştır:

Şoñra kıyamadı anı virmege
*Kend**ü** diledi ol 'ömri sürmeğe* (288)

25

26

27

28

Dā'im nā-maḥreme³⁰ kaşd ider idi
Haḫ Te 'ālā anı 'aḫreb eyledi (349)

Metinde, imale olan ve “e” harfiyle biten hecelerde “e” harfi umumiyetle elifle (ل) gösterilmiştir:

Atasına söyledi hem ol i yār
Didi kim görmek dilerim il ü şār (17)

Gece gündüz senüñ ile oluram
Tā ki 'ilmiñ var ise öğrenirem (41)

Didi ey yigit baña sen söylegil
Nenüñ üzre turursuñ şerḫ eylegil (151)

İşit imdi ol ḫikāye neyimiş
Ol yörede bir ulu şār var imiş (68)

Bazı sözcüklerin imlasında kelime ile ekler ayrı şekilde yazılmıştır. Örneğin, aşağıdaki beytin ikinci mısraında “yimeyüben” sözcüğünün kökü olan “yi-“ fiili ile köke bitişik yazılması gereken “üben” eki ayrı şekilde yazılmıştır. Diğer beyitlerde de aynı durum söz konusudur, ekler ayrı şekilde yazılmıştır:

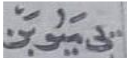
Ḫana dönicek ḫarāmdur bilesin
Yimeyüben³¹ anı ḫazer kılasın (187)

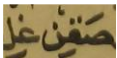
Ḫarı eydür zinhār oğul şormağıl
Key sakinğül³² ol yaña sen varmağıl (109)

Oğlan eydür İblīs 'dür 'āşī olan
Evvel ilkin oldur imānsız³³ ḫalan (267)

29

30

31

32

33

*Benüm aşlum daħı ulu kişidür
Kim **ğarîbler**³⁴ sevmek anuñ işidür* (440)

Aşağıdaki beyitte ise “dilegüñ” sözcüğü, (دی لوك) şeklinde yazılmıştır:

*Yigit eydür **dilegüñ**³⁵ nedür görem
Cānumı qurbān dilerseñ de virem* (446)

2.3.1. Metinde Yer Alan Bazı Kelimeler

Dâsîtan-ı Müşkûlât-ı Duhter-i Pâdişâh hem günümüzde kullanımında olmayan arkaik kelimeleri hem de *Tarama Sözlüğü*'nde olmayıp Anadolu'da çeşitli yörelerde kullanılan veya sözlüklerde hiç bulunmayan kelimeleri ihtiva etmesi bakımından mühim bir eserdir.

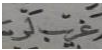
“Sin” sözcüğünün akla gelen ilk anlamının “mezar, kabir” veya “yaş, ömür derecesi” (Parlatır, 2011, s. 1514) olduğu bilinmektedir. Aşağıdaki beyitte beytin anlamı dikkate alındığında “sin” sözcüğünün bu anlamlarda olmadığı görülmektedir. Kelimenin Afyon'un Bayat, Emirdağ; Antalya'nın Alanya; Muğla'nın Fethiye ilçelerinde kullanılan ve “etek, etek ucu” anlamıyla kullanıldığı açıktır.³⁶ “Sin” sözcüğü Arapçadan Anadolu'daki ağızlara geçmiş olmalıdır. Zira “sin” Arapçada “(çivi, kalem) uç” anlamına da gelmektedir (Mutçalı, 1995, s. 410):

*Beriyede 'avrat sinin açar idi
Zinā idüp öpüben çoçar idi* (343)

Metinde geçen “bayır” sözcüğü de Anadolu'da bazı yörelerde kullanılmaktadır. Samsun, Gümüşhane, Antalya, Muğla gibi yörelerde kullanılan kelime, “kıraç tarla, kır” anlamındadır.³⁷

*Biri daħı kızlık ister muhtekir
Ya 'nī kızlık olıcağ yavlağ bayır* (397)

34

35

³⁶ <https://sozluk.gov.tr/> erişim tarihi: 10. 01. 2022

³⁷ <https://sozluk.gov.tr/> erişim tarihi: 17. 02. 2022

“Cığan” kelimesi *Tarama Sözlüğü*’nde “Cimri, hasis; insafsız, düşmanca hareket eden” anlamındadır (Dilçin, 2013, s. 57). Metinde ise kelimenin, Konya’nın Tömek ilçesinde halk tarafından kullanılan “züğürt, parasız”³⁸ anlamıyla yer aldığı görülmektedir:

Ger cığan oğlıysa anı görem
Şoñra anı hîle ile öldürem (430)

Ger pādişāh oğlıysa ben anı
Şabül idüip yolına virem cānı (431)

“Ül” sözcüğü Giresun, Ordu yörelerinde halk tarafından kullanılan bir sözcüktür. Kelime *Derleme Sözlüğü*’ne göre “yumurtadan yeni çıkan civciv için, mısır unu ve az suyla yapılan yem” manasındadır.³⁹

Hak Te ‘ālā’niñ ‘ināyetiyile
Şuş gibi konar göçer ülde hele (224)

Yavuk metinde “nişan” anlamındadır. Kelime Denizli’nin Honaz ilçesinde halk tarafından kullanılmaktadır.⁴⁰

Gördi yakın yirde kim hîç kimse yok
Ne perî var ne âdem ne hod yavuk (56)

“Yabalak yavuz” ifadesi Göktürk metinlerinde de geçen “sefil, perişan (Bayraktar, 2014, s. 29) veya kötü, fena” (Hazar, 2014, s. 156) anlamlarındaki “yabız yablak” ikilemesinin değişikliğe uğramış şeklidir (Topuz, 2017, s. 169):

On üçünci yabalak yavuz idi
Utanmazdı kimseden yoğdı udi (352)

“Kerten” kelimesine ise sözlüklerde rastlanmamıştır. Beytin bağlamına göre kelime bir hayvanı karşılamaktadır. Şair bu kelimeyle kertenkeleyi kastetmiş olabilir:

Hak Te ‘ālā anı da gör neyledi
Şüretin dönderdi kerten eyledi (344)

³⁸ <https://sozluk.gov.tr/> erişim tarihi: 28. 03. 2022

³⁹ <https://sozluk.gov.tr/> erişim tarihi: 09. 12. 2021

⁴⁰ <https://sozluk.gov.tr/> erişim tarihi: 23. 08. 2021

“Öykülü” ve “yılancır” kelimelerine de sözlüklerde rastlanmamıştır. Bağlama göre öykülü kelimesinin “öfkeli” anlamındaki “öykeli” (Dilçin, 2013: 182), yılancır kelimesinin ise “yılanla beslenen bir kuş” (Fidan vd., 1996, s. 3219) manasındaki “yılancıl” sözcüğü olma ihtimali yüksektir:

Biri dağı sultân idi öykülü
Yalvarmak bilmez idi yavuz hulu (395)

Çanda balsa yetimün mālın alur
Haç Te ‘ālā anı yılancır kılar (405)

Dâsîtân-ı Müşkûlât-ı Duhter-i Pâdişâh birçok arkaik kelime ihtiva etmektedir. Eser arkaik sözcükler bakımından oldukça zengindir. Tamu (305), key (109), pırtarmak (364), kaçımak (364), kızlık (397), eyitmek (123) bunlardan sadece birkaçıdır.

2.3.2. Arapça İbareler

Metin oldukça sade bir Türkçeyle yazılmıştır. Yine de eserde “ebu’l-kerem, ve’s-selâm, Hayyu’l-bekâ, taqdiru’llâh” gibi az sayıda Arapça ibareye rastlanmaktadır:

Bir kıyu biñar var imiş anda hem
Şuyı dağı varıdı ebu’l-kerem (61)

2.3.3. Deyimler

Dâsîtân-ı Müşkûlât-ı Duhter-i Pâdişâh’da birçok deyim kullanılmıştır. “Kanını helâk etmek”, “tapusuna yüz urmak” “buyruğun sımak” gibi deyimler bugün kullanılmayan deyimlerdendir. “Oda yakmak” deyimini ise günümüzde kullanılan “ateşe atmak” deyimiyile anlam yönüyle tam eş anlamlı olmasa da benzerlik göstermekte olup “ateş” yerine “od” kelimesi kullanılarak oluşturulmuştur. “Katı gelmek” deyimini bugün kullanılan “ağır gelmek” deyimiyile anlam olarak yakınlık arz etmektedir. Deyimler,

deyimlerin anlamı ve metindeki beyit numarası aşağıda alfabetik olarak sunulmuştur:⁴¹

DEYİM	ANLAMI	BEYİT NO
Aciz kalmak	<i>Çok uğraşmasına karşın bir işi yapamamak.</i>	317
Âh itmek	<i>Acı ile içini çekmek.</i>	464
Aklı başına gelmek	<i>Davranışının yanlışlığını sezerek doğru yolu bulmak.</i>	244
Aklını dermek	<i>Daha önceki delice, çılgınca düşünceleri ve davranışları bırakıp akıllıca bir yol tutmak.</i>	89
Aklını devşürmek	<i>Daha önceki delice, çılgınca düşünceleri ve davranışları bırakıp akıllıca bir yol tutmak.</i>	147
Aklı gitmek	<i>Şaşurmak, korkmak.</i>	317
Allah'a (Ganî, Hak) Ismarlamak	<i>Ayrılanın kalanlara söylediği dilek sözü.</i>	30, 27
Allah'a yüz urmak	<i>Bir durum karşısında Allah'a yönelmek, tevekkül etmek</i>	23
Ana rahmine düşmek	<i>Döl yatağında cenin oluşmak.</i>	450
Ayağına düşmek	<i>Yalvarmak, eğilip saygı ve göstermek.</i>	39
Azap görmek	<i>Eziyet çekmek, üzüntü içinde olmak.</i>	183

⁴¹Deyimleri anlamlandırma ameliyesi için Ömer Asım Aksoy'un *Deyimler Sözlüğü 2* (1988) eseri ile Türk Dil Kurumu'nun *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü* (<https://sozluk.gov.tr/>) adlı dijital sözlük kullanılmıştır.

Başa gelmek	<i>Bir durumla karşı karşıya kalmak.</i>	26
Başı cânı ortaya komak	<i>Bir işe girişirken ölümü göze almak.</i>	73
Başı hoş (olmak)	<i>Hoşnut olmak, hoşlanmak.</i>	412
Başını kurtarmak	<i>Canını korumak.</i>	197
Başı virmek	<i>Ölmek.</i>	101
Baş u cânın virmek	<i>Ölmek.</i>	9
Baş u cân terkin urmak	<i>Ölümü göze almak, hayatını hiçe saymak.</i>	321
Başum üstine	<i>Belirtilen istekleri içtenlikle yapmayı kabul etmeyi anlatan bir söz.</i>	457
Buyruğın sımak	<i>Emrini kırmak, emri veya isteği yerine getirmemek.</i>	297
Buyruğın tutmak	<i>Emrini yerine getirmek.</i>	301
Cânına kıymak	<i>Acımadan öldürmek, kendini öldürmek.</i>	131
Cânına zahmet itmek	<i>Birine sıkıntı vermek, onu zor duruma düşürmek.</i>	373
Cânını virmek	<i>Kendini feda etmek.</i>	446
Cânını yolına komak	<i>Birinin uğruna ölmek.</i>	136
Cânım cânı	<i>“Çok sevdiğim” anlamında bir söz.</i>	115
Cânlarına kıymak	<i>Acımadan öldürmek, kendini öldürmek.</i>	98
Cânı sevinmek	<i>Mutlu olmak, sevinç duymak, hoşnut olmak.</i>	252

Cânum câneni	“Çok sevdiğim” anlamında bir söz.	19
Cân virmek	Ölmek.	135
Derde dermânım ⁴²	Sıkıntı ve sorunun çaresi olma.	20
Derde düşmek	Sorunlarla karşılaşmak, hastalanmak.	54
Derdine dermân olmak	Soruna çözüm bulmak, sıkıntıyı geçirmeye çare göstermek.	455
Diri komamak	Öldürmek, sağ bırakmamak.	133
Eli irmek	Yapabilmek, ulaşabilmek, gücü yetmek, fırsat bulmak.	372
Emân vermemek / virmemek	Rahat bırakmamak, göz açtırmamak; acımayıp öldürmek.	96, 112
Fidâ kılmak	Kıymak, gözden çıkarmak.	83
Haber almak	Öğrenmek, bilgi edinmek.	85
Haber virmek	Bildirmek, haber ulaştırmak.	213
Hak’a ismarlamak	Ayrılma durumlarında söylenen söz.	27
Gayret gelmek	Bir işi yapmaya veya bitirmeye özenmek, bir işi yapmaya kendinde güç bulmak.	121
Gönle düşmek (Bir şey)	Bir şeyin kalbe veya zihne girmesi.	16, 453
Gönline korku düşmek	Korkmak, endişelenmek.	82
Gözi yolda	Birinin gelmesini merak, istek	460

⁴²Deyim, bugün kullanılan “derdine derman olmak” deyimine ilintilidir.

(kalmak)	<i>veya özlemlle beklemek.</i>	
Gözi tolmaq	<i>Ağlayacak kadar duygulanmaq.</i>	464
İman[1] yok	<i>Acımasız, insafsız.</i>	112
İş bitirmek	<i>Bir işi iyi bir sonuca ulaştırma.</i>	314
Kan eylemek	<i>Başkasının kanını dökmek, cinayet işlemek.</i>	154
Kanına girmek	<i>Birini öldürmek veya öldürtmek; birini veya bir şeyi zor duruma sokmak.</i>	131, 373
Kanını helâk etmek	<i>Bir veya bir şey için bütün zahmetlere katlanmaq, canını ortaya koymak.</i>	136
Kanını helâl kılmak	<i>Birinin veya bir şeyin uğrunda canını ortaya koymak, bağışlamak.</i>	137
Kan itmek	<i>Başkasının kanını dökmek, cinayet işlemek.</i>	153
Katı gelmek	<i>Gücüne gitmek.</i>	145
Kendüzin beğenmek	<i>Başkalarını küçümseyerek kendini üstün görmek.</i>	391
Kîne tutmak	<i>Birine karşı öç alma duygusu duymak.</i>	214
Konuk etmek	<i>Birini evinde bir süre ağırlamak.</i>	103
Korku düşmek	<i>Endişelenmek, korkmaq.</i>	82
Kurı dava eylemek	<i>Boş faydasız iddiada bulunmaq.</i>	319
Kurı dava itmek	<i>Boş faydasız iddiada bulunmaq.</i>	322
Kuş gibi	<i>Çok çabuk ve kolay bir şekilde.</i>	51

Murâd(lar)ına ermek	<i>İsteğine kavuşmak, dileği gerçekleşmek, arzusu yerine gelmek.</i>	496
Nefse uymak	<i>Bedenin isteklerine uymak, günah işlemek.</i>	409
Ne hacet	<i>Gereksiz, gerek yok.</i>	186
Oda yakmak	<i>Sıkıntıya düşürmek.</i>	115
Ömür sürmek	<i>Yaşamı belli şartlar içinde sürüp gitmek.</i>	241, 288
Râzı olmak	<i>Uygun bulmak, beğenmek, benimsemek, kabul etmek.</i>	93, 96
Sevdadan geçmek	<i>Gittiği yoldan dönmek, amacından vazgeçmek.</i>	118
Söz açmak	<i>Bir konu üzerine konuşmaya başlamak.</i>	37
Söz diñlemek	<i>Söylenen bir sözü, verilen bir öğüdü benimsemek.</i>	111
Sözinden dönmek	<i>Verdiği sözü yerine getirmemek veya tutmamak.</i>	285
Sözün tutmak	<i>Verdiği sözü yerine getirmek.</i>	173
Sözi tutmak/ Sözüni tutmak	<i>Söz dinlemek.</i>	299, 360
Takati olmamak	<i>Gücü yeterli olmamak.</i>	147
Tapusına yüz urmak	<i>Saygı göstermek.</i>	122
Uyku(su) gelmek	<i>Uyuma isteği duymak.</i>	48, 49
Yabana atmak	<i>Önem vermemek.</i>	456
Yağ gibi	<i>Kolay bir şekilde.</i>	157

Yaradan'a ismarlama	<i>Ayrılanın kalanlara söylediği dilek sözü.</i>	209
Yola girmek	<i>Yolculuğa çıkmak.</i>	32, 79, 435
Yola gitmek	<i>Yolculuk yapmak, yol gitmek.</i>	33
Yolına fidâ olsun	<i>Varsın gitsin, uğrunda yok olsun.</i>	42
Yolına başı cânı virmek	<i>Birinin uğruna ölmeyi göze almak.</i>	91
Yolına baş u cânı kurban eylemek	<i>Birinin uğruna ölmek, kendini feda etmek.</i>	443
Yolına cân virmek	<i>Birinin uğruna ölmek.</i>	431
Yoluna baş komak	<i>Bir amaca, bir gayeye yönelmek, bütün varlığıyla kendini vermek.</i>	149
Yüregimün yağı ⁴³	<i>Kalbin sevinci, mutluluğu.</i>	20
Yüzi şuyına	<i>Yüzü suyu hürmetine; -nin sayesinde, onun yüksek hatırı için, şerefi, mevki hürmetine .</i>	502
Yüzün çevirmek	<i>Gösterdiği ilgiyi kesmek.</i>	392
Yüzün sürmek	<i>Aşırı sevgi göstermek için yere eğilmek.</i>	39
Yüzün tutmak	<i>Yönelmek.</i>	100
Yüzün yire sürmek	<i>Aşırı sevgi göstermek için yere eğilmek.</i>	251
Yüz urmak	<i>Başvurmak, yönelmek, yüz sürmek, teveccüh etmek.</i>	122

⁴³Deyim, bugün kullanılan "istediği gibi bir durum meydana gelmesinden büyük kıvanç duymak" (Aksoy: 1988, s. 1131) anlamındaki "yüreği yağ bağlamak" deyişimiyle ilintili olabilir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DÂSİTÂN-I MÜŞKÛLÂT-I DUHTER-İ PÂDİŞÂH'IN TRANSKRİPSİYONLU METNİ

3.1. METNİN TESİSİNDE İZLENEN YOL

Dâsitân-ı Müşkûlât-ı Duhter-i Pâdişâh adlı eserin şu ana kadar tek nüshasına ulaşılmıştır. Bu nedenle transkripsiyonlu metin tek nüsha üzerinden oluşturulmuştur. Metnin tek nüsha üzerinden tesis edilmesi müstensih kaynaklı olan bazı hataların tespitini güçleştirmektedir. Bu nedenle transkripsiyonlu metinde gerek anlamsal olarak beytin bağlamına gerek vezne uymayan ifadelere metin tamiri yoluyla müdahale edilmiş, bazıları köşeli parantezle [], bazıları ise dipnot şeklinde gösterilmiştir.

Metinde her beytin sıra numarası beyitlerin sol tarafında gösterilmiştir. Yazma eserin orijinalinde sayfa numarası yoktur. Sayfalara sonradan günümüz rakamlarıyla numara eklenmiştir. Transkripsiyonlu metnin solunda, sonradan eklenen numaralar rehberliğinde sayfa numaraları gösterilmiştir. Eserdeki vezin ve kafiye bozuklukları dipnotta belirtilmiştir. İzaha muhtaç olan bazı kelimeler ile ilgili açıklamalar da dipnot şeklinde metnin altında sunulmuştur.

Yeni Türk alfabesinde olmayan Arap harfleri transkripsiyon işaretleriyle belirtilmiştir. Transkripsiyon işaretleri aşağıdadır.

3.2. TRASKRİPSİYON İŞARETLERİ

آ / ا	a, ā, e
ب	b, p
پ	p
ت	t
ث	ṯ
ج	c, ç
چ	ç
ح	ḥ
خ	ḫ
د	d
ذ	ẓ
ژ	j
س	s
ش	ş
ص	ṣ
ض	ẓ, ḍ
ط	ṭ
ظ	ẓ
ع	‘
غ	ğ
ف	f
ق	q
ك	k, g, ñ
ل	l
م	m
ن	n
و	v, u, ü, ū, o, ö
ه	h, a, e
لا	la, lā
ی	y, ı, i, ī
ء	’

3.3. TRANSKRİPSİYONLU METİN

Hazā Dāsītān-ı Müşkülāt-ı Pādişāh-ı Duğter Kızı

Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilün

- 35b
- 1 Evvel Allāh adını söyleyelim
Gece gündüz anı zıkr eyleyelim
 - 2 Kūl olan Mevlāsını añmak gerek
Her dem aña tevekkül kılmak gerek⁴⁴
 - 3 Kanda olsa maḥrūm itmez ol Ğanī
Her kişi kim şıdķıla aña anı
 - 4 Ol virür kullarına 'ilm ü hüner
'İlm ucından eyler anı mu'teber
 - 5 'İlmi olmayan olur şöyle zelīl⁴⁵
Halkıñ içinde olur ḥor u ḥakīr
 - 6 İşit imdi bir hikāyet söyleyem
Olmış işleri rivāyet eyleyem
 - 7 'İlm ucından gör neler gelür kula
Kim ki Allāh'a şıgına şıdķıla
 - 8 Her işini oñarur Allāh anuñ
Her ne dürlü każā gelse inanuñ
 - 9 Anı añmayan kişi maḥrūm olur⁴⁶
Başını cānın virir mağbūn olur
 - 10 Diñle imdi sen bu olan işleri
Nicesi kesildi ādem başları

⁴⁴ Vezin bozuktur.

⁴⁵ Kafiye bozuktur.

⁴⁶ Kafiye bozuktur.

- 11 İleri geçmiş zamānda bir hoca
Var idi meger işit hâli nice
- 12 Mālî ve esbâbı gâyet çoğıdı
Andan ulu hoca anda yoğıdı
- 36a 13 Hemān anıñ da bir oğlı var idi
Gece gündüz ‘ilm ile meşgûl idi
- 14 Şöyle kim her ‘ilmi ol bilmiş idi
Şanasıñ kim Dānyāl olmuş idi
- 15 Bir gün añsuzın meger kim ol civān
Otururken hālvetine nāgehān
- 16 Gönline düşdi anıñ ğurbet sefer
İli iklîmi gezüp görmek diler
- 17 Atasına söyledi hem ol i yār
Didi kim görmek dilerim il ü şār
- 18 Bir zamān varıp temāşā kılayım
Şağ esen Allāh şalarsa geleyim
- 19 Atası eydür benüm cānum cāneni⁴⁷
Yalıñuz bunda koyup gitme beni
- 20 Senüñ ile ārām eyler bu cānım
Yüregim[üñ] yağı derde dermānım
- 21 Ata ana senüñ ile avınur
Görklü yüzüñ görüp her dem sevinür⁴⁸
- 22 Senüñ ile hoşdur bizüm hālimüz⁴⁹
Sen gidicek nic’olur aḥvālimüz

⁴⁷ Vezin bozuktur.

⁴⁸ Vezin bozuktur.

⁴⁹ Vezin bozuktur.

- 23 Oğlan eydür Allāh'a yüz uralım
*Takdīru 'llāh*⁵⁰ nice olur görelim
- 24 Himmetiñüz bile olsun gideyim⁵¹
Bilmediğim yerleri seyr ideyim
- 25 Gece gündüz maqşūdum bu kim görem
Ben dağı ġarīblıġa sefer kılam
- 36b 26 Başıma ne kim gelirse göreyim
Ķoñ beni kim maqşūdıma ireyim
- 27 Himmet ile beni ıřmarlañ ĦaĶ'a
Şağ selāmet getüre *Ħayyu 'l-beĶā*⁵²
- 28 Gördiler gitmek diler çün bildiler
El götürüben du 'ālar kıldılar
- 29 Didi kim saña şıġındım iy Ħudā
Bizi bunda itmegil hergiz cüdā⁵³
- 30 Şağ selāmet yine göstergil bunı
Kim saña ışmarladık yüce Ġanī
- 31 Tırdı oğlan atımı egerledi
Atasından çünki destür⁵⁴ diledi
- 32 Allāh'a şıġınuban girdi yola
İşit imdi ħālī anuñ nic'ola
- 33 Bir zamān gitdi yola sürdi atı
Nice olur işit imdi ħikmeti
- 34 Gider iken uğradı bir yigide
Diñle imdi anuñ ile ne ide

⁵⁰ Allah'ın takdiri, Allah'ın her şey hakkında vermiş olduğu ezeli karar.

⁵¹ gideyim: gideyin

⁵² Ebedi diri.

⁵³ cüdā: cüzā

⁵⁴ destür: destir

- 35 Bir nice gün yoldaş olup gitdiler
İşit imdi şoñra anlar n'itdiler
- 36 Yoldaş olup çün muşâhib oldılar
Birbirinüñ aḫvâlınden bildiler
- 37 'İlm içinden birbirine söz açar
Yigid oğlana su'âl ider nâ-çâr
- 38 Bir nice su'âline virdi cevâb
Ol yigid hem sözünü gördi şavâb
- 37a 39 Bildi oğlan bu yigit kâmil durur
Ayağına düşüben yüzün sürür
- 40 Didi oğlan yigide kim iy civân
Ben seni üstâd idünürem hemân
- 41 Gece gündüz senüñ ile oluram
Tâ ki 'ilmiñ var ise öğrenirem
- 42 Ne'm var ise yoluña olsun fidâ
Benim olan kâmusı hep ortada
- 43 Yigid eydir sen bilürsin ol işi
Bahâneden yoldaş olduḡ ey kişi
- 44 Çünkü sen benüm ile yâr olasın
Ne ki maḫşüdiñ var ise bulasın
- 45 Yigid ol dem kitâbını çıkarur
Şunuban oğlan eline hem virir
- 46 Çünkü yola girübeni aşdılar
Ḳudret ile bir yire irişdiler
- 47 Ol arada atlarından indiler
Atları ırışmadı hem ḳondılar
- 48 Otururken añsuzın uyḳu gelür
İşit imdi bunlaruñ ḫâli n'olur

- 49 Çünkü uyku geldi bunlar yatdılar
Kıldıkları tebdiri unudılar⁵⁵
- 50 Kudret ile geldi bir yıl⁵⁶ aınsuzın
Nice oldu diñle bunlaruñ sözün
- 51 Bunları götürdi yerden kuş gibi
Şanasın kim gördi bunlar düş gibi
- 37b 52 Atıyla donıyla götürür
Yalñuz bir yazı içinde durur
- 53 Nice olduğunu hergiz bilmedi
Oğlanuñ şabrı kararı kalmadı
- 54 Āh n'idem ki ol yārimden ayırıyam
Şağ degilem derde düşmiş sayırıyam
- 55 Bu dağı taqdırüñ işidür hele
Kim bile başıma dağı ne gele
- 56 Gördi yakın yirde kim hīç kimse yok
Ne perī var ne ādem ne ĥod yavuk⁵⁷
- 57 Şöyle ıssı oldu ol dem yer yüzi
Şuşuzın hem dağı karardı gözi
- 58 Atı dağı şusuz oldu key zebün
Kaldı yazınuñ içinde ser-nigün⁵⁸
- 59 Bağı gördi bir yire kuşlar uşar
Kimisi kalğar kimi yine düşer
- 60 Bu dağı gördi aña toğrı varur
Bağıbanı çünkü ol oğlan görür

⁵⁵ Vezin bozuktur.

⁵⁶ geldi bir yıl: bir yıl geldi

⁵⁷ "Nişan" anlamında (<https://sozluk.gov.tr/> erişim tarihi: 23. 08. 2021).

⁵⁸ ser-nigün: ser-negün

- 61 Bir kuyu bînar var imiş anda hem
Şuyı dağı varıdı *ebu'l-kerem*⁵⁹
- 62 İndi oğlan ol dem atından⁶⁰ yire
Didi buña eyleyeyin bir çäre
- 63 Edigine dizginin ulaştırur
Ya'nî kim şuya anı iriştirür
- 64 Edügin talduruban çekdi yine
İçdi şudan ol dem hem kana kana⁶¹
- 38a 65 Çıkaruban atına dağı virür
Atını dağı şuya hem kandırur
- 66 Râhat olup hem biraz anda kalur
Ol kitâbı dağı eline alur
- 67 Oğruken ol kitâb içre meger
Oğlan anda bir hikâyete irer
- 68 İşt imdi ol hikâyeye neyimiş
Ol yörede bir ulu şâr var imiş
- 69 Meger ol şâr beginiñ hem bir kıızı
Var imiş illâ gâyet görklü yüzi
- 70 Hem katı 'âkıll [u] kâmilmiş i yâr
Kamu 'âleme talduruban âşikâr
- 71 Bunca kişiler anı diler imiş
Alayın deyübene söyler imiş
- 72 Atasına⁶² bunca mâl virmek ile
Çäre yokdur ağı yalvarmağıla

⁵⁹ Cömertliğin babası, çok cömert olan.

⁶⁰ ol dem atından: atından ol dem

⁶¹ Vezin bozuktur.

⁶² Atasına: Atına

- 73 Eydür imiş kim dilerse ol beni
Ortaya kıomağ gerek başı cānı
- 74 Kim ki beni ‘ilm ile yeñer ise
Ortaya gelsin eger kim er ise
- 75 Ben yeñersem başını anıñ kesem
İledüben anı burçlara aşam
- 76 Ol beni yeñerse ben aña virem
Kim gerekmez baña zer sīm bir dirhem⁶³
- 77 Böyle diyübene halkı bu kırar
Çünki oğlan bu hikāyete irer
- 38b 78 Çünki bildi bu hikāyeti revān
Eyledi kaşd kim⁶⁴ bula anı i cān
- 79 Bindi ol dem atına oldu süvār
Girdi yola ‘azm idüp ol nāmudār
- 80 Bir zamān gitdi ol ayruğ durmadı
Bir sā‘at bir arada oturmadı
- 81 Kudret ile bir gün ol şehre irer
Burçlarında aşılı başlar görür
- 82 Kıorku düşdi göñline eydür ki bu
Neden ötürü bular oldu⁶⁵ kamu
- 83 Ben de bilsem bunlarıñ aħvāllerin
Neden ötri⁶⁶ fidā kıldı cānların
- 84 Burcı teferrüç iderken ol i yār
Kim bir oğlancık görüldi aşıkār

⁶³ Vezin bozuktur.

⁶⁴ eyledi kaşd kim kaşd eyledi kim:

⁶⁵ Bular oldu: oldu bunlar

⁶⁶ ötri: ötüri

- 85 Didi kim bundan haberi alayın
Aña göre ben de tedbîr kılayın
- 86 Yigit eydür oğlana ol dem cânım
Senüñ ile bir haberim var benim
- 87 Oğlan eydür ne sözüñ var söylegil
Ne dir iseñ anı ma'lüm eylegil
- 88 Yigid eydür işbu başlar ne durur
Şuçı nedür bunları kim öldürür
- 89 Oğlan eydür ey yigit fehmi eylegil
'Aqlıñı der sözüñ andan söylegil
- 90 İşbu şehrüñ beginüñ bir kıızı var
'İlmi var hem dağı görklü yüzi var
- 39a 91 Şâhzâdeler gelüp diler⁶⁷ anı
Kim virirler yolına başı cânı
- 92 Atasına virürler māl ve tavar⁶⁸
Kul karavaş taze atlar kır eyer
- 93 Eydür atasına⁶⁹ ki ben varmazın
Māl ve esbāba hem rāzı olmazın⁷⁰
- 94 Kimde hüner var ise gelsün baña
Cānumı kırbān kılayım ben aña
- 95 Kim yeñersem başını kessem gerek
İledüben burçlara aşşam gerek
- 96 Kim ki rāzı oldıyısı ol gelür
Yeñdüğüne virmez emān⁷¹ öldürür

⁶⁷ diler: dilerler

⁶⁸ Vezin bozuktur.

⁶⁹ Eydür atasına: Atasına eydür

⁷⁰ Vezin bozuktur.

⁷¹ virmez emān: emān virmez

- 97 Başıını keser dağı ilter aşar
'Āciz olupdur elinden il ü şār
- 98 İşbu başlar her biri şāhzādelər
Gelübeni cānlarına kıydılar
- 99 Bu kıızı yeñer kimesne gelmedi
Sözüne cevāb virür bulunmadı
- 100 Çünkü yigid bildi bu kıızıñ sözün
Tutdı Hāq dergāhına ol dem yüzün
- 101 Der İlähī sen oñargıl [bu] işi
Ya ele gire ya virem [bu] başı
- 102 Sürdi atın yürüdi şehre girür
Gördi ev öñünde bir qarı turur
- 103 Yigid eydür qarıya ol dem yine
Sen beni konuğ idingil⁷² yā ana
- 39b 104 Bir ġarībim şefkat eylegil bana
'İvazın rahmet kıla Allāh saña
- 105 Qarı eydür gel beri yā veledī
Seni şaldı bizi Allāh⁷³ dileği
- 106 Qaldı yigid qarı evinde gece
İşit imdi ħālī aĥvālī nice
- 107 Otururken kıız añıldı araya
Dağı yigid⁷⁴ yine şordı qarıya
- 108 Didi ana ol kıızıñ nedür işi
Neden ötri kesiben aşar başı

⁷² Sen beni konuğ idingil: Beni konuğ idingil sen

⁷³ Bizi Allāh: Allāh bizi

⁷⁴ Dağı yigid: Yigid dağı

- 109 Çarı eydür zinhâr oğul şormağıl
 Key şaķıngıl ol yaña sen varmağıl
- 110 Begimüzüñ bir önegü kıızı var
 Hüyı ayruķ illâ görklü yüzi var
- 111 Önegüdür kimse sözün diñlemez
 Bir iş işler hayr u⁷⁵ şerrin añlamaz
- 112 Öldürür yigidleri⁷⁶ virmez emân
 Kendüde hiç⁷⁷ zerrece yokdur⁷⁸ imân
- 113 İslâm ehli nice kıya yigide
 Hâşâ anı müslimân eyle ide
- 114 Yigid eydür ben daħı varsam n’ola
 Belki benim sözüm aña hoş gele
- 115 Çarı eydür ey cânım cânı seni
 Varmağıl kim oda yaķarsın beni
- 116 Ol gâyet ‘ayyâr çâbikdir⁷⁹ sözi
 Çok yigitler öldürüpdür kendüzi
- 40a 117 ‘Azra’ il’dür kimseyi esirgemez
 Hiçbirine şefkat ile söylemez
- 118 Sen bu sevdâdan geçüben fâriğ ol
 Çarınuñ ol sözünü kıldı kabûl

⁷⁵ hayr u: hayrın

⁷⁶ Öldürür yigidleri: Yigidleri öldürür

⁷⁷ Kendüde hiç: Hiç kendüde

⁷⁸ zerrece yokdur: yokdur zerrece

⁷⁹Büyük ihtimalle kelime “seri, çabuk” anlamındaki “çâbüķ” sözcüğüdür (Develioğlu, 2000, s. 150). “Ayyâr” sözcüğüñün “fitneci, hileci” (Develioğlu, 2000, s. 56) anlamının yanında “çevik, yigit” (Develioğlu, 2000, s. 56) anlamı da vardır. Kelime ayyâr sözcüğü ile beraber cümlede tamamlayıcı bir rol üstlenmiş olabilir.

- 119 Gece anda ol yigid kıldı ārām
Gelicek⁸⁰ ʔurdu yerinden ve 's-selām⁸¹
- 120 Sürdi vardı hemāma⁸² girdi yigit
Nice olısar hāli imdi işit
- 121 Ƙatlanamadı aña ğayret gelür
Diñle imdi varup anda ne Ƙılır
- 122 Sürdi vardı pādişāh Ƙapusına
Pes diler kim yüz ura Ƙapusına
- 123 Gördiler Ƙapucılar görklü yigit
Didiler maƘşüdüñi bize eyit
- 124 Yigid eydür sultāni Ƙaçan görem
Tā ki sözüñ var ise aña direm
- 125 Varıbanı sultāna añlatdılar
Bir yigid geldi diyü iletdiler
- 126 Sultān eydür bir getürüñ göreyim
Tā ki maƘşüdü var ise vireyim⁸³
- 127 Hāsekiler yigidi alup gelür
Gördi yigit sultāni 'izzet Ƙılır
- 128 Sultān eydür maƘşüdüñ nedür digil
Her ne ise bize ma'lüm eylegil
- 129 Yigid eydür gelmişem baħş itmege
Ƙızıñı yeñüben alup gitmege

⁸⁰ Kelimenin yazma eserdeki imlası şöyledir: . İmlaya göre kelimeye anlam verilememiştir. Kelime yazım yanlışlığı olma ihtimaline binaen “gelicek” olarak okunmuştur.

⁸¹ İşte bu kadar, son söz budur.

⁸² Kelimenin yazma eserdeki imlası şeklindedir. Sözcük “yıkılacak yer” anlamındaki “hamam” olarak kullanılmış olabilir.

⁸³ vireyim: vireyin

- 40b 130 Destür olsun ben kızınğa varayın
 Ne ider baña dahı hem göreyin
- 131 Sultân eydür girmegil sen kanınğa
 Hüb yigidsin nice kıyduñ cânına
- 132 Sağ selâmet yürür iken ölmege
 Qanı ‘aqlıñ kız didigin bilmege
- 133 Ol seni yiñicegez komaz diri
 Sağ selâmet yüri var gitgil geri
- 134 Yigid eydür çünkü bildüm sözünü
 Qatı yavlaq ta ‘rîf itdiñ kızını
- 135 Hele ben de varıban görsem anı
 Keşke ben de viredüm⁸⁴ aña cânı
- 136 Sultân eydür helâk itgil kanını
 Qoduñ ise yolına sen cânını
- 137 Yigid eydür çünkü bunda gelmişem
 Qanımı ben aña helâl kılmışam
- 138 Çünkü sultân buyurdu hâdimlere⁸⁵
 Bu yigidi iledüñ anı göre
- 139 Ol yigidi aluban hem gitdiler
 Duhterün⁸⁶ sarâyına iletdiler
- 140 Hâber oldı ol kıza çıqdı revân
 Geçdi tahtına oturdı şâzımân
- 141 Niqâb ile tahta geçdi oturur
 Hâdim ile yigid ayağın turur

⁸⁴ viredüm: vireydüm

⁸⁵ Vezin bozuktur.

⁸⁶ Duhterün: Ol duhterün

- 142 Ol kız eydür yigide sen de otur
Yigid eydür çanı kitābıñ getir
- 41a 143 Ol kız eydür ne kitāb gerek saña
Şorduğumuñ cevābın virgil baña
- 144 Oğlan eydür imdi sözüñ söylegil
Şoracağınñ ügürt⁸⁷ fikr eylegil
- 145 Oğlanınñ sözi kıza geldi çatı
Hep şorayın dir buña müşkilātı
- 146 Gelün imdi hoş şalātı virelim
Ne diyiserdür kız anı görelim
- 147 Didi kim kız ‘aqluñı devşür çatı
Su ‘ālime kim ki ola t̄açatı
- 148 Oğlan eydür Allāh’a şıgınuram
Ne su’ālınñ var ise cevāb virem
- 149 Yegregini Tañrı bilür her işinñ
Hele komuşam yoluña şu başum
- 150 İşit imdi ol kızınñ evvel sözün
Kim su’āl itse gerek azın azın
- 151 Didi ey yigit baña sen söylegil
Nenünñ üzre tırursuñ şerh eylegil⁸⁸
- 152 Yigid eydür anı yavlağ bilürem
Çanda olsa yiriñ üzre tırıram
- 153 Ol kız eydür kimdür evvel çan iden
Bī-günāh ādem öldürüben giden⁸⁹

⁸⁷Kelime muhtemelen “iyisini seçmek” anlamındaki “ügürtlemek” sözcüğüdür

(Dilçin, 2013: 235). Kelimenin yazma eserdeki imlası şu şekildedir:

⁸⁸Vezin bozuktur.

⁸⁹ Vezin bozuktur.

- 154 Oğlan eydür ıanı Kâbil eyledi
Bî-günâhın Hâbil'i depeledi
- 155 Ol kız eydür silâhsız şavaş iden⁹⁰
El ayak yok durmayuban cenk iden
- 41b 156 Oğlan eydür balık ıuramaz cenk ider⁹¹
Her neye kim ıaş iderse ol yudar
- 157 Balıklar var deñizde bir tağ gibi⁹²
Gemiyi dağı yudarlara yağ gibi
- 158 Ol kız eydür kimdür ol kim dün gibi
Durduđarır⁹³ şanasın kim sin gibi
- 159 Kırık gün anda ol 'ibâdet eyledi
Mevlâsını zıkr ü tesbîh eyledi
- 160 Oğlan eydür Yünus dem ü zıkr iden⁹⁴
Loğma buldum deyü balıklar yudan
- 161 Hâk Te'âlâ emriyle kırık gün ol
Balıđuñ ıarında Hâk'ı a buldı yol
- 162 Ol kız eydür yidiler hem içdiler
Anadan toğmadılar hem geçdiler
- 163 Bunları da bilir iseñ eydivir
Çünki ol kız bu sözi böylece dir
- 164 Âdem ata Havvâ anadur biri
Dünyâda yürüdiler bunlar diri

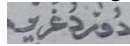
⁹⁰ Vezin bozuktur.

⁹¹ Vezin bozuktur.

⁹² Vezin bozuktur.

⁹³ Kelime, metindeki hareketler dikkate alınarak "durduğarır" şeklinde okunmuştur. Sözcük "durdurmak" anlamındaki "durđurmak" kelimesi olabilir. Kelimenin yazma

eserdeki imlası şu şekildedir:

⁹⁴ Vezin bozuktur.

- 165 Biri dağı devesidür Şālih'ün
Birisi hem çoçudur İsmā'il'ün
- 166 Kim bular⁹⁵ hergiz anadan doğmadı
Hak Te'ālā kudretinden eyledi
- 167 Kız eyitdi kime bühtān itdiler
Adı ne hem ferişte eyitdiler⁹⁶
- 168 Oğlan eydür kırtur ol ādem degil
Ya'kūb oğlanları bühtān itdiler⁹⁷
- 42a 169 Yūsuf'ı hem bu yiyüpdür didiler
Varup atalarına söylediler
- 170 Hak Te'ālā kırdı dil virdi 'ayān
Kendüzi toğrı çıkar bellü beyān
- 171 Ol kız eydür bir kezin güneş deger
Nedür ol kim dağı doğanmaz meger
- 172 Kim niķāb ile durur gündüz gece
Bilür iseñ eydivir hāli nice
- 173 Oğlan eydür 'aşāyla bir kezin
Vurdu Musā deñizi tutdı sözün
- 174 Şöyle kim güneş toğandı ol yire
Cehd iderse toğunmaz ayruķ yire⁹⁸
- 175 Ol kız eydür ne ādem ne perīdür
Gören şanur şanasın ki diridür⁹⁹
- 176 Ol yir içre¹⁰⁰ deprenür hem dem-be-dem
Ölüdür görse bilür anı ādem

⁹⁵ bular: bunlar

⁹⁶ Vezin bozuktur.

⁹⁷ Kafiye bozuktur.

⁹⁸ Vezin bozuktur.

⁹⁹ Vezin bozuktur.

¹⁰⁰ Ol yir içre: yir içre ol

- 177 Oğlan eydür ‘aşâ durur ol öli
Kim götürür anı Mūsâ’niñ eli
- 178 Her kaçan kim cāzılıklar kılsalar
Mūsâ’niñ üstine kâfir gelseler
- 179 ‘Aşâyı yire bırağur bir kezin
Oluban ezderhâ¹⁰¹ açar ađızın¹⁰²
- 180 Ol gelenleriñ kâmusın hep yudar
Yine ‘aşâdur Mūsâ alup gider
- 181 Ol kız eydür nedür ol kim şakınur
Adı ne âdem ne perî oğınur
- 42b 182 Oğlan eydür qarıncadur çâresin¹⁰³
Şakınuban gözedür her birisin
- 183 Ol kız eydür ol ki ola ölmedin
Bunda ‘azâb göre sine girmedin
- 184 Oğlan eydür Eyüb durur ölmedin¹⁰⁴
Yidi kırtlar tenin sine girmedin¹⁰⁵
- 185 Ol kız eydür kim¹⁰⁶ nedür evvel helâl¹⁰⁷
Ortası yimek harâm ol âhiri
- 186 Oğlan eydür yumurta evvel yimek¹⁰⁸
Ol helâldür aña ne hâcet dimek
- 187 Kana dönicek harâmdur bilesin
Yimeyüben anı hazer kılasın

¹⁰¹ Oluban ezderhâ: ezderhâ oluban

¹⁰² ağızın: ol ağzın

¹⁰³ Vezin bozuktur.

¹⁰⁴ Vezin bozuktur.

¹⁰⁵ Vezin bozuktur.

¹⁰⁶ kim nedür: nedür kim

¹⁰⁷ Beytin kafiyesi bozuktur.

¹⁰⁸ Vezin bozuktur.

- 188 Şoñra yavrusı çıkubuyur ise
Helâl olur anı her kim yir ise
- 189 Ol kız eydür şehre evvel¹⁰⁹ girdiler
On ikidür hem buları gördiler
- 190 Şonra çıkıcağ bular hem ey kişi
Altı yüz biñ idi bile yoldaşı
- 191 Oğlan eydür Ya‘küb şehre girdiler¹¹⁰
On ikidür hem buları gördiler
- 192 Şoñra Yūsuf ile bile çıkdılar
Altı yüz biñ er idi anda bular
- 193 Ol kız eydür aḥşam yaqındur bugün¹¹¹
Ḳaydıñı görem seniñ yarınki gün
- 194 Kim bugün ḳurtulduñ işde sağ esen
Ger gelürseñ neler idem saña ben
- 43a 195 Oğlan eydür ḳurtaran bugün¹¹² yine
Hem ‘ināyet eyleyen ben ḳulına
- 196 Destür oldı yigide tırdı öri
Ḳapucılar ikrām itdiler girü
- 197 Ol kız ‘acebledi oğlanıñ işin
Kim selāmet gitdi ḳurtardı başın
- 198 Ḳapucılar tañlamışlar her biri
Kim bu eve giren çıkmazdı diri¹¹³
- 199 Ol yigid kim vardı çün odasına
Ḳālını bir bir didi anasına

¹⁰⁹ şehre evvel: evvel şehre

¹¹⁰ Vezin bozuktur.

¹¹¹ Vezin bozuktur.

¹¹² ḳurtaran bugün: bugün ḳurtaran

¹¹³ Vezin bozuktur.

- 200 Baqđı görđi kim kavî zârî kıılır
Ya 'nî kim oğlancığına yaqılır
- 201 Qarı görđi oğlanı eydür cânım
Sen gidelden yaşıım aqar¹¹⁴ bil benim
- 202 Qandalığın biz seniñ bilemedik
Dört yaña isteyüben bulamadık
- 203 Kim şabâhdan qanda idiñ gelmediñ
Qanda gitdüğüñ bize bildirmediñ
- 204 Yigid eydür ol kıza vardım bugün
Ben elinde olmadım anıñ zebün
- 205 Ne şorarsa hep cevâbın söyledim
Anuñ ile ben bugün baħş eyledim
- 206 Gine yarın ben aña varsam gerek
Allâh virürse anı alsam gerek¹¹⁵
- 207 Ol qarıcık işidiben şâz olur
Henüz ol yigit gece anda qalır
- 43b 208 Çün şabaħ oldı öri durdı yine
Qarıcığa yigid eydür yâ ana
- 209 Himmet idüp beni göndergil gine
Şıdqlıla işmarla ol Yaradan'a
- 210 Qarı ol sâ'at yine zârî kıılır
Haq Te'âlâ ħazretine yalvarır
- 211 Zârîyile eydür ey yüce Ğanî
Her qazâdan şaklağıl bu oğlanı
- 212 Himmet ile qarı gönderdi gider
İşit imdi varıcaq anda n'ider

¹¹⁴ yaşıım aqar: aqar yaşıım

¹¹⁵ Vezin bozuktur.

- 213 Sürdi vardı kapu önünde turur
Çapucular ol kıza haber virür
- 214 Kız işitdi hışm ile tutdı kīne
Ğazab idüp kaķıdı ol oğlana
- 215 Destür oldı oğlana gird' içeri
Daķı ol kız¹¹⁶ hışm ile tırdı öri
- 216 Geldi çıķdı taķtına ol hışm ile
Çaşdı budur oğlana su'āl şora
- 217 Ol kız eydür ne ağaçdur bil aķı
Hemān on ikidir anıñ budaķı
- 218 Her budaķda hem otuz yapraķ olur
'Āķıl olanlar anı tezcek bilür
- 219 Hem görünür yapraķıñ içi kara
Taş yüzi hem aķ durur bil iy yara¹¹⁷
- 220 Oğlan eydür ol ağaç bir yıl durur
On iki budaķları hem ay durur
- 44a 221 Ol otuz yapraķları hem gün durur
Çara ile aķ gece gündüz durur
- 222 Ol kız eydür anı Haķ yaratmadı
Çuş gibi uçar velī ol it didi

¹¹⁶ Daķı ol kız: Ol kız daķı

¹¹⁷ Kelime "yara" olarak okunmuştur. Kelimenin yazma eserdeki imlası şu şekildedir:

- 223 Oğlan eydür anı ‘İsâ¹¹⁸ eyledi
Çuş gibidür ol yaraşardur¹¹⁹ didi
- 224 Hâk Te‘âlâ’nın ‘inâyetiyle
Çuş gibi konar göçer üldē¹²⁰ hele
- 225 Ol kız eydür Hâk vahy kıldı aña
Ferişte mi ya âdem eyit baña¹²¹
- 226 Oğlan eydür arıdur vahy kıldığı
Oldur ahî her çiçek bal aldığı
- 227 Ol kız eydür günün eni uzunı
Ne kadarsa¹²² ol kadar durur eni
- 228 Yedi yüz ferseng durur aña hisâb
Bize ma‘lûm eyledi anı kitâb
- 229 Maşrık deñizinden gelür her gün yine¹²³
Mağribe varur¹²⁴ gider döne döne
- 230 Kimse görmez anı kim nice gider
Kendü varmaz anı ferişte yider
- 231 Ol kız eydür İblîs’ün ilk adı ne
Şimdiki adın bilürseñ di yine

¹¹⁸ Beyitte, Kur’an-ı Kerim’de de zikredilen Hz. İsa’nın çamurdan kuşu üfleyip onu canlandırması mucizesine telmih yapılmıştır. Ayet mealen şöyledir: *Allah, onu İsrailoğullarına bir peygamber olarak gönderecek (ve o da onlara şöyle diyecek): “Şüphesiz ben size Rabbinizden bir mucize getirdim. Ben çamurdan kuş şeklinde bir şey yapar, ona üflerim. O da Allah’ın izniyle hemen kuş olurur”* (Al-i İmrân Suresi/49) (Altıntaş ve Şahin, 2010, s. 55)...

¹¹⁹ Kelime büyük bir ihtimalle “yarasa” sözcüğüdür.

¹²⁰ Kelime Ordu, Giresun yörelerinde kullanılan ve “yumurtadan yeni çıkan civciv için, mısır unu ve az suyla yapılan yem” manasına gelen “ül” (<https://sozluk.gov.tr/> erişim tarihi: 09. 12. 2021) olarak okunmuştur. Kelimenin yazma eserdeki imlâsı şu

şekildedir:

¹²¹ Vezin bozuktur.

¹²² kadarsa: kadar ise

¹²³ Vezin bozuktur.

¹²⁴ Mağribe varur: Varur mağribe

- 232 Dağı evvelki maqāmın söylegil
Şimdikini dağı ma'lüm eylegil
- 233 Oğlan eydür İblis'ün ilk adı hem
Hāriş idi yeri ol 'arşda müdām
- 44b 234 Şoñra la'net oldı 'Azāzil adı
Haq Te'ālā anı siflide¹²⁵ qodı
- 235 Ol kız eydür Ādem uçmaqda idi
Ol ağaçdan aluban çünki yidi
- 236 Çıkarur uçmaq içinden ol Ğanī
Yimişi nedür¹²⁶ bilürseñ di anı
- 237 Oğlan eydür ol ağaç bitmiş idi
Hikmetinden Allāh emr itmiş idi
- 238 Yemişi buğday idi dadı şeker
Simruğun¹²⁷ yumurtasıncaydı meger
- 239 Qardan ol ağıdı hem dadı laṭif
Her yemişde olmaya andan şerif
- 240 Ol kız eydür Ādem uçmaqda turur
Havvāyla ne kadar yıl oturur
- 241 Dünyāya gelincegez çünkim bular
Ne kadar yıl yine 'ömür sürdiler
- 242 Oğlan eydür biñ yıldan kırk yıl tamām¹²⁸
Eksik oldı uçmaq içre *ve's-selām*¹²⁹

¹²⁵Siflide: Kelime büyük bir ihtimalle “aşağı, bayağı, kıymetsiz, itibarsız” anlamlarına gelen (Parlatır, 2011: 1538) “süfli” kelimesidir.

¹²⁶nedür: ne dağı

¹²⁷Kelime büyük bir ihtimalle, Elburz dağında ve üzerinde her kuştan bir eser bulunduğuna inanılan bir kuş olan Simurg'un (Pala, 2011: 405) farklı bir imlasıdır.

¹²⁸Vezin bozuktur.

¹²⁹“İşte o kadar, son söz bu” anlamındadır.

- 243 Yine dünyâya gelincegez bular
Gine biñ yıl virdi ‘ömür¹³⁰ Kirdigâr
- 244 Ol kız eydür çünki Ādem ayrulur
Ne kadarda ‘aqlı başına gelür
- 245 Oğlan eydür uşşı yüz yılda¹³¹ gelür
Dağı yüz yıl ağlar u¹³² ‘aqlın bulur
- 246 Ol kız eydür gece yaqındur yüri
Gelür iseñ qomayam bu kez diri
- 45a 247 Destür oldı çıkdı ol oğlan gider
Diñle imdi ol kızı ne fikr ider
- 248 Ol kız eydür keşke tek tırayıdım
Qatıma getürmeyüp süreyidüm
- 249 Ne ğarīb oldum ki beni yiñiser
Halk içinde beni hacil kılsar
- 250 Vardı ol oğlan da qarı¹³³ evine
Göre qarı dağı anı sevine
- 251 Girdi oğlan içerü qarı görür
Şükür idüben¹³⁴ yüzün yire sürür
- 252 Didi oğlan gine yeñdüñ mi anı
Eydivirür sevinür anuñ cānı
- 253 Ol gece anda qarār itdi yigit
Nice olısar kız[un] hāli¹³⁵ işit

¹³⁰ virdi ‘ömür: ‘ömür virdi

¹³¹ uşşı yüz yılda: yüz yılda uşşı

¹³² u: ve

¹³³ Vardı ol oğlan da qarı: Ol oğlan da vardı qarı

¹³⁴ idüben: idübeni

¹³⁵ kız[un] hāli: kız hāli anı

- 254 İllā ol kız ol gece diñlenmedi
Rāhat olup bir yerde eglenmedi¹³⁶
- 255 Qayķu ile key kıatı oldı melūl
Ođlanuñ elinde zebūn oldı ol
- 256 Qunki şabāh oldı gūn tođdı i yār
Gitdi zūlmet rūşen oldı rūzigār
- 257 Tırdı ol sā'at yigit oldı revān
Geldi ol kızuñ sarāyına hemān
- 258 Qapucılar varuban söylediler
Ol yigid hem yine geldi didiler
- 259 Destūr oldı yigide gird'ıçerü
Tahtına ol kız dađı¹³⁷ açdı girü
- 45b 260 Yigid eydür şor su'ālīñ göreyim
Hak oñarursa cevābın vireyim¹³⁸
- 261 Ol kız eydür Qur'an içre yazılan
Quşlaruñ adı nedür eyle 'ayān
- 262 Oğlan eydür Qur'an'da kuşdur yedi¹³⁹
Quş gibi uçan biri aru didi
- 263 Hem birisi dağı siñekdür i yār
Birisi dağı çekirge āşikār
- 264 Biri ğarğadur birisi yarasa
Ancılayın Tañrı'ya kıl yarasa
- 265 Biri hüdhüddür o kuşuñ bilesin
Biri gögercin durur ağlayasın

¹³⁶ Vezin bozuktur.

¹³⁷ Tahtına ol kız dağı: Ol kız dağı tahtına

¹³⁸ vireyim: vireyin

¹³⁹ Vezin bozuktur.

- 266 Ol kız eydür kimdür ilk kâfir olan
'Âşî olup dînsiz îmânsız kalan
- 267 Oğlan eydür İblîs'dür 'âşî olan¹⁴⁰
Evvel ilkin oldur îmânsız kalan
- 268 Ol kız eydür Nûh'uhn evvel adı ne
Şoñra niçün¹⁴¹ Nûh oldu ol yine
- 269 Oğlan eydür ilk adı Memek durur
Ümmetine kaçıyup zârî kılur
- 270 Nevhâ kılubanı eyledi zârî
Anuñ içün adı Nûh oldu giri
- 271 Ol kız eydür gürleyen ve şakıyan
Bulutları devşürüben toquyan¹⁴²
- 272 Nedür anı bilür iseñ¹⁴³ söylegil
Cümlesini baña ma'lûm eylegil
- 46a 273 Oğlan eydür ferîştedür devşüren¹⁴⁴
Hüküm idübeni bulutları¹⁴⁵ süren
- 274 Heybetidür gürleyen hem âşikâr
Kamçısıdur şakıyan dahı i yâr
- 275 Ol kız eydür yirde ilkin bitenüñ
Adı nedür bilür iseñ di anuñ
- 276 Yigid eydür çün hava indi yire
Dünyâ ıssısı anı itdi qara
- 277 Ol kız eydür çünkü İbrahim Halîl
Ka'beyi yaptı tamâm ol şöyle bil

¹⁴⁰ Vezin bozuktur.

¹⁴¹ niçün: ne içün

¹⁴² Vezin bozuktur.

¹⁴³ bilür iseñ: bilürsen

¹⁴⁴ Vezin bozuktur.

¹⁴⁵ Hüküm idübeni bulutları: Bulutları hüküm idübeni

- 278 İlk evvel haccı kim itdi aña
Neden ötri¹⁴⁶ farz oldı di baña
- 279 Oğlan eydür Haq Çalap farz eyledi
Cebrâ'il'e emr idüben söyledi
- 280 Gelüben pes haccı evvel iden ol
Şoñra bize dağı buyurdı¹⁴⁷ Resül
- 281 Ol kız eydür ne kim ol kim cānı yok
Ağarur hem kızarur hıç kanı yok
- 282 Oğlan eydür şubh-ı şādık ağarur
Şu'le-i gündüz durur gāh kızarur
- 283 Süryānıce dağı hem bil kaç Resül
Söyleyüpdür sen anı key bellü bil
- 284 Birisi Hūd biri Şālih iy aḫī
Biri Şu'ayb biri İsmā'il dağı
- 285 Ol kız eydür kim ola kim ilkin ol
Kendi sözinden dönüpdür ol Resül
- 46b 286 Oğlan eydür Ādem¹⁴⁸ ilkin dönüben
Hem kitābda eyledür aña inan
- 287 'Ömrinüñ kırk yaşını virmiş idi
Dāvūd'uñ yaşını az görmiş idi
- 288 Şoñra kıyamadı anı virmege
Kendü diledi ol 'ömri sürmege
- 289 Ol kız eydür tamuya ilk kim gire
Oğlan eydür ilden öñ Qābil gire

¹⁴⁶ ötri: ötüri

¹⁴⁷ buyurdı: buyurdi ol

¹⁴⁸ Ādem: Ādem'dür

- 290 Ol kız eydür Aşhâbü'l-Kehf' in iti
Adı nedür hem nicedür şüreti
- 291 Oğlan eydür Kıtmîr'dür anıñ adı¹⁴⁹
Gevdesi hem kâmkara durur didi
- 292 Başı üsti şarucadur hem dağı
Kuyruğı alacadur hem iy ağı
- 293 Ol kız eydür atası var bir Resûl
Olmayupdur dağı şimdi diri ol
- 294 Kimdür¹⁵⁰ atası anası olmaya
Kimdür ol dünyâda diri kalmaya
- 295 Oğlan eydür İdrîs' in atası var
Şimdi uçmağda diridir âşikâr
- 296 Âdem ata Havvâ ana iy ağı
Atası anası yok oldı dağı
- 297 Ol kız eydür keçi diker kuyruğın
Sebeb nedür kimün şıdı buyruğın¹⁵¹
- 298 Koyunuñ neden aşığa şalınur
Cümle bunlar hep kitâbda bulunur
- 47a 299 Oğlan eydür keçi sözi tutmadı
Nüh'un ol sözine rağbet itmedi
- 300 Hay diyü gördi biraz eglenmedi
Bir arada bir sâ'at dölenmedi
- 301 Tutmayıncegez o Nüh'un buyruğın
Yuğaru kaldırdı keçi kuyruğın

¹⁴⁹ Vezin bozuktur.

¹⁵⁰ Kimdür: Kimdür ol

¹⁵¹ Vezin bozuktur.

- 302 Pes koyun sākin oluban dölenür
Anuñ için kıyrucağı şalınur
- 303 Ol kız eydür uçmağda ne dil olur¹⁵²
Tamu ehli ne ile zārī kıılır
- 304 Oğlan eydür uçmağda ‘ Arab dili¹⁵³
Söyleşürler cümle hep kici ulu
- 305 Tamu ehli söyleşür Ermenice
Sözlerini diñlemez anıñ hoca
- 306 Ol kız eydür ben saña kıyamazın
Seni öldürmege hem döyemezsin
- 307 Ben seni kodum selāmet yüri var
Bir zamān geçürgil [hem] rūzigār
- 308 Ben seni istemeyem gelmez iseñ
Ger başuñdan ihtiyāt kıılmaz iseñ
- 309 Gelür iseñ ben seni bu kez görem
Başuñı kesüp seni ben öldürem
- 310 Oğlan eydür duñter ey¹⁵⁴ bu söz nedür
Bunu söyledigiñe sebep nedür
- 311 Şor su’ālīñ ne ki var ise baña
Ger cevābın viremezsem ben saña
- 47b 312 Ne dilerseñ sen baña eyleyesin
Yoħsa yoğ yire niçün söyleyesin
- 313 Ben senüñ hergiz kıatıñdan gitmezem
Şöyle bil seni geñez terk itmezem

¹⁵² Vezin bozuktur.

¹⁵³ Vezin bozuktur.

¹⁵⁴ duñter ey: ey duñter

- 314 Ben gerek kim bu arada oturam
Cevâbın virem işimi bitürem
- 315 Ol kız eydür eyleyise gör hâliñi¹⁵⁵
Ne ideyim ben seniñ aḥvâliñi
- 316 Bir su'âl şorsam gerek saña qatı
İşidenler tañlaya ol 'ibreti
- 317 Bilmeyüp [hem] şöyle 'âciz qalasin
Gide 'aḳluñ daḥı ḥayrân olasin
- 318 Ger yeñerseñ ben saña olam muḥî'
Ne ki dirseñ ben aña olam muḥî'
- 319 Oḡlan eydür hele sen çok söyleme
Yoḳ yire hem qurı da'vâ eyleme
- 320 Ne dir iseñ söyle seniñ göreyin
Ḥaḳ oñarursa cevâbın vireyin
- 321 Zîrâ kim ben Allah'a şıḡınmışam
Baş u cân terkin uruban gelmişem
- 322 Sen beni ḥışmıñ ile ḳorḳutmaḡıl
Yoḳ yire hem qurı da'vâ itmegil
- 323 Ol yigidiñ sözine yavlaḳ ḳaḳır
Ḥâliñi göstereyin der iy faḳîr
- 324 Ol kız eydür dünyâda ḳaç kişinüñ
Şüretin dönderdi erkek dişiniñ
- 48a 325 Ne sebep oldu ki bunlar suç ḳılır
Her birinüñ adı soñra ne olur
- 326 Yedi yüz kişi 'İsâ'ya oldu 'âḳ
Cümlesini ḥınzır itdi hem o¹⁵⁶ Ḥaḳ

¹⁵⁵ Vezin bozuktur.

- 327 Kim cühūdlar Hāq sözün işitmedi
Şenbe gün av avlamak terk itmedi
- 328 Varuban bular av avlarlar idi
Dā'imā hem yalan söylerler idi¹⁵⁷
- 329 Ol sebebdən Hāq Te'ālā bunları
Maymun itdi cümle ol mel'unları
- 330 Hem biri dağı ğarīb bulur idi
Nesi varsa¹⁵⁸ kamasın alur idi
- 331 Söyleyeni sögüp azarlar idi
Dağı artuq derse dögerler idi
- 332 Ol ğarībler zārī kılıp söyledi
Hāq Te'ālā anı sırtlan eyledi
- 333 Uğrudur dördüncüsü¹⁵⁹ yollar başar
Hācıları buluban başın keser
- 334 Ne ki mālı var ise cümle alur
Hāq Te'ālā anı hem çaqal kıılır
- 335 Hem beşinci er idi yavuz hulu
Dā'imā hayvāna varurdu¹⁶⁰ delü
- 336 Həlāline itmeyüben ol kanā'
Qarşu hayvāna iderdi ol cimā'
- 337 Ol sebebdən ötrü Allāh gör n'ider
Şüretin döndürübene fil ider
- 48b 338 Altıncı kerkes idi şavaş ider¹⁶¹
Qanda ādem görse varur cenk ider

¹⁵⁶ o: ol

¹⁵⁷ Vezin bozuktur.

¹⁵⁸ varsa: var ise

¹⁵⁹ Uğrudur dördüncüsü: Dördüncüsü uğrudur

¹⁶⁰ varurdu: varurdu ol

¹⁶¹ Vezin bozuktur.

- 339 Yedinci tilkü gâyet gammâz idi¹⁶²
Hem ‘avânlar ile ol demsâz idi
- 340 Gice gündüz anlaruñla bir idi
Zulm ile yoñsuluñ mâlın yir idi¹⁶³
- 341 Sekizinci sañsar idi çok yalan
Söyler idi işi buyıdı hemân
- 342 Halk içinde müfsidlik ider idi¹⁶⁴
İli şavaşdırmağa¹⁶⁵ gider idi
- 343 Beriyyede ‘avrat sinin¹⁶⁶ açar idi¹⁶⁷
Zinâ idüp öpüben koşar idi
- 344 Hâk Te‘âlâ anı da gör n’eyledi
Şüretin dönderdi kerten¹⁶⁸ eyledi
- 345 Hem onuncı yılan idi bil ey yâr
Yoluñ üstinde yaturdı aşikâr
- 346 Kanda yolcu olsa ol bilür idi
Dürlü dürlü zecirler¹⁶⁹ kıılır idi
- 347 Ol sebebden ötürü anı i yâr
Şüretin dönderdi anıñ Kirdigâr
- 348 On birinci yürüyüp esrik gezen
Kanda ‘avratı görürse kaçdı iden

¹⁶² Vezin bozuktur.

¹⁶³ Vezin bozuktur.

¹⁶⁴ Vezin bozuktur.

¹⁶⁵ şavaşdırmağa: şavaşdırmege

¹⁶⁶ “Etek, etek ucu” anlamındaki kelime, derleme sözlüğüne göre Antalya, Muğla, Afyon dolaylarında halk tarafından kullanılmaktadır (<https://sozluk.gov.tr/> erişim tarihi: 10.01.2022).

¹⁶⁷ Vezin bozuktur.

¹⁶⁸ Kuvvetle muhtemel sözcükle bir sürüngen türü olan “kertenkele” kastedilmiştir.

Kelimenin yazma eserdeki imlası şu şekildedir:

¹⁶⁹ zecirler: zecirler

- 349 Dā'im nā-mahreme kaşd iderdi¹⁷⁰
Hāq Te'ālā anı 'akreb eyledi
- 350 On ikinci 'avrat idi fitnelü
Şüreti hūb velī çirkindi hulu
- 49a 351 Hārūt ile Mārūt'ı çün aldadı
Hāq Te'ālā anı Zühre eyledi
- 352 On üçüncü yabalak yavuz¹⁷¹ idi
Utanmazdı kimseden yoğdı¹⁷² udi¹⁷³
- 353 Ol huyından ötürü¹⁷⁴ anı¹⁷⁵ İlah
Kuş idüben şalıvirdi Pādişāh
- 354 Birisi de 'avrat idi cāzılık
İder idi dün ü gün bellü bayık
- 355 Allah'un buyruğına münkir idi
Cümle halk anuñ elinden zār idi
- 356 Ol sebebden ötrü Allāh anı bil
Yarasa eyledi anı ol Celil
- 357 On beşinci 'avrat idi zinākār
Gice gündüz zinā itmegi sever
- 358 Hāq Te'ālā gevdesin dikenledi
Şüretin dönderdi kirpi eyledi

¹⁷⁰ Vezin bozuktur.

¹⁷¹ Yabalak yavuz: İfade büyük bir ihtimalle Göktürk metinlerinde de yer alan “sefil ve perişan (Bayraktar, 2014, s. 29) veya kötü, fena” (Hazar, 2014, s. 156) anlamındaki “yabız yablak” ikilemesinin değışime uğramış şeklidir (Topuz, 2017, s. 169).

¹⁷² yoğdı: yoğ idi

¹⁷³ Vezin bozuktur.

¹⁷⁴ ötürü: ötrü

¹⁷⁵ anı: anı ol

- 359 On altıncı erne muñı¹⁷⁶ olmayan¹⁷⁶
Azarlayup döşegine gelmeyen¹⁷⁷
- 360 Eriyile ol bile yatmaz idi
Hiç anuñ¹⁷⁸ sözünü tutmaz idi
- 361 Ol sebebden ötrü Allāhu's-şamed
Eyledi örümcek¹⁷⁹ anı ol Ehad
- 362 On yedinci ügü idi mālî çok
Ribāya virür idi hiç hayrı yok
- 363 Gelübeni dervîş aña söyleye
Çapudan çağırsa şey'en lillāh¹⁸⁰ diye
- 49b 364 Yüzünü purtarıban kovar idi
Çağıyubanı aña söger idi
- 365 Hâk Te'ālā şüretini degşirür
Şimdi kuşları başına üşürür
- 366 On sekizinci dağı leylek idi
İşi güci halka hoş sögmek idi
- 367 Dili ile incidirdi ol ili
Şimdi hem anuñ için yokdur dili
- 368 On tokuzuncı balıkcıl er idi
Gice gündüz balığı gözler idi
- 369 Gördi Hâk Çalap ki balık gözedür
Burnı ile ayağını uzadur

¹⁷⁶ Vezin bozuktur.

¹⁷⁷ Vezin bozuktur.

¹⁷⁸ Hiç anuñ: Anuñ hiç

¹⁷⁹ Eyledi örümcek: Örümcek eyledi

¹⁸⁰ Harekelere göre kelime “şey Allāh” şeklinde okunabilmektedir. Beytin anlamı da göz önüne alınarak kelime “şey'en lillāh” olarak okunmuştur. Kelimenin yazma

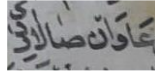
eserdeki imlası şu şekildedir: Şey'en lillāh: “Allah için bir şey” anlamında istek sözü (<http://lugatim.com/s/%C5%9Fey> erişim tarihi: 15. 01. 2022).

- 370 Yigirminci kurbagadur karıydı¹⁸¹
Yüzi çirkin şanasın perrıyidi
- 371 Cāzulık idüp kılurdı [ol] haṭā
Ḥaḡ Te‘ālā döndürür ol şürete
- 372 Yigirmi birinci ‘āvān-şālārdı¹⁸²
Eli irdigin yimek¹⁸³ diler idi
- 373 Girmek isterdi ol ilüñ kanına
Zahmet itmek ister idi¹⁸⁴ cānına
- 374 Ol sebebden ötrü anı ol Ğanī
Sülük idüben şalıvirdi anı
- 375 Yigirmi ikinci ‘avrat idi arınmaz¹⁸⁵
Şöyle bid‘at idi hīç dimek olmaz¹⁸⁶
- 376 Ḥayzdan¹⁸⁷ ne cenābetden arınur
Gevdesinde hayz kanı görünür
- 50a 377 Ḥaḡ Te‘ālā cümle işleri bilür
Şüretin dönderiben tavşan kılur
- 378 Yigirmi üçüncü kim¹⁸⁸ bāṭıl seven¹⁸⁹
Ḥaḡ şudur diyenlere qarşu sögen
- 379 Dīni yoḡdur diyübeni urışan
Gice gündüz bāṭıl içün dürişen

¹⁸¹ Vezin bozuktur.

¹⁸² Şālār kelimesi (ص) harfiyle başlamış olmasına rağmen “başkan, reis, başbuğ, serdar” (Parlatır, 2011, s. 1451) anlamında “sālār” olarak okunmuştur. Buna göre ‘āvān-şālār ifadesine “Acımasız, katı yürekliğin başı” anlamı verilebilir. İbarenin

yazma eserdeki imlası şu şekildedir:

Ayrıca mısraın vezni bozuktur.

¹⁸³ yimek: yimegin

¹⁸⁴ ister idi: isterdi

¹⁸⁵ Vezin bozuktur.

¹⁸⁶ Vezin bozuktur.

¹⁸⁷ hayzdan: hayızdan

¹⁸⁸ kim: kim bu

¹⁸⁹ Vezin bozuktur.

- 380 Gör Çalap anı da n'eyledi giri¹⁹⁰
Şüretin eyledi şaruca arı
- 381 Biri dağı 'avrat idi yüzüz ol
Halk içinde katı çağırması bol
- 382 Başmağımı yabana atar idi
Evden eve turmayup purtar idi
- 383 Ol sebebden ötrü anı bil i cān
Şüretin dönderüp eyledi şıçan
- 384 Biri dağı öli kefenin şoyan
Tonun alup anı yalıncağ koyan
- 385 Hâk Te'ālā rızkımı kıt eyledi
Şüretin dönderiben it eyledi
- 386 Birisi dağı yalancıdı 'azīm
Konşusun şavaşdururdu ol delim
- 387 Gice gündüz bu idi işi yere¹⁹¹
Şüretin dönderiben itdi püre
- 388 Yigirmi yedinci beg idi 'azīm¹⁹²
Müslimān[1] inledürdi ol delim
- 389 Cümle halk anıñ elinden zār olur
Hâk Te'ālā anı hem baykuş kılar
- 50b 390 Yigirmi sekizinci¹⁹³ kuzgun idi¹⁹⁴
Gice gündüz işi hem azgun idi

¹⁹⁰ Giri: Girü

¹⁹¹ Kelime hareketlerine göre "yere" olarak okunmuştur. Kelimenin yazma eserdeki

imlası şöyledir: .

¹⁹² Vezin bozuktur.

¹⁹³ sekizinci: sekizinci ol

¹⁹⁴ Vezin bozuktur.

- 391 Kendü hemān¹⁹⁵ begenürdi kendüzin
Çovculuk ider yürürdi gündüzin
- 392 Biri daħı hoş bezerdi kendüzin
Fesād işden hıç çevirmezdi yüzin
- 393 Helālını terk idübeni i yār
Hem ħarām devşürür idi aşikār
- 394 Hāğ Te'ālā işini gör kim n'ider
Bezedügin ħap idüp bağa ider
- 395 Biri daħı sultān idi öykülü¹⁹⁶
Yalvarmağ bilmez idi yavuz ħulu¹⁹⁷
- 396 Hāğ Te'ālā aña lāyığın bilür
Şüretin dönderiben ayu ħılur
- 397 Biri daħı kızlık ister muħtekir
Ya'nī kızlık olıcağ yavlağ bayır¹⁹⁸
- 398 Kimse görmesün diyü uğurlayan
Yir ta'āmın gice gündüz ol ħāyen¹⁹⁹
- 399 Allāh anı şağsağana dönderür
Yımurtaşın boğazından indirür²⁰⁰

¹⁹⁵ Kendü hemān: Hemān kendü

¹⁹⁶ Kelime büyük bir ihtimalle “öfkeli” anlamındaki “öykelü” kelimesidir (Dilçin, 2013: 182).

¹⁹⁷ Vezin bozuktur.

¹⁹⁸ Kelime “bayır” olarak okunmuştur. Kelime kuvvetle muhtemel Samsun, Gümüşhane, Antalya, Muğla gibi yörelerde kullanılan “kıraç tarla, kır” anlamıyla metinde yer almıştır (<https://sozluk.gov.tr/> erişim tarihi: 17. 02. 2022). Kelimenin

yazma eserdeki imlası şu şekildedir:

¹⁹⁹ Kelime hareketlerine göre “ħāyen” olarak okunmuştur. Kelime “ağızda çiğneyen, çiğneyici” anlamındaki “ħāyende” sözcüğünün kısaltılmış bir şekli olabilir (Parlatır,

2011, s. 604). Kelimenin yazma eserdeki imlası şöyledir:

²⁰⁰ Vezin bozuktur.

- 400 Biri dağı rişvet alan kâdılar
Hakkı koyup bâtıla hak didiler
- 401 Anuñ için Hak Te'âlâ bunları
Serçe olup kuşa döndi tenleri
- 402 Biri dağı karavaşdı diñici
Diñ diñlemek idi işi vü güci²⁰¹
- 51a 403 Mevlâsına hıyânathlık eyledi
Anuñ için anı keler eyledi
- 404 Biri dağı harâm helâl bilmeyen²⁰²
Zulm ile yetimlerin mâlın yeyen
- 405 Kanda balsa yetimün mâlın alur
Hak Te'âlâ anı yılancır²⁰³ kıılır
- 406 Biri dağı âdem yavuzlayıcı²⁰⁴
Beg katında gammâzlık eyleyici²⁰⁵
- 407 Ol dağı gördi bu kez hem hâlini
Kurd oluban tutdı tağlar yolını
- 408 Hem dağı arslan harâmîlik ider
İssin öldürüp mâlın alup gider
- 409 Hem çetük dağı erkân bilmez idi²⁰⁶
Nefse uyardı önüp almaz idi
- 410 Devlüngeç de Ka'be'ye varur idi²⁰⁷
Hâcılarını urup öldürür idi

²⁰¹ Vezin bozuktur.

²⁰² Vezin bozuktur.

²⁰³ Kelime kuvvetle muhtemel “yılanla beslenen bir kuş” manasındaki “yılancıl” sözcüğüdür (Fidan vd., 1996, s. 3219).

²⁰⁴ Vezin bozuktur.

²⁰⁵ Vezin bozuktur.

²⁰⁶ Vezin bozuktur.

²⁰⁷ Vezin bozuktur.

- 411 Dağı kunduz²⁰⁸ bir yavuz qarıyıldı
Her fesāda yigitden saruyıldı
- 412 Diñle imdi ne idi anıñ işi
Yigid ile hoş idi dā' im başı
- 413 Yigidi aldar idi hem söz ile
Yürür idi gice gündüz nāz ile
- 414 Bunlarıñ her biri ādem geldiler
‘Āşī olup gör ki neye döndiler
- 415 Dünyāda hem bu işi idenleriñ
Şūreti dönse gerekdür anlarıñ
- 51b 416 Ya meger kim tevbe ide kırtıla
Ĥağ²⁰⁹ kıatında günāhları örtile²¹⁰
- 417 Yigid eydür dağı ne dirsini eyit
Ne su'āliñ varsa²¹¹ hem anı eyit
- 418 Ger su'āliñ var ise şor göreyin
Allāh oñarursa cevāb²¹² vireyin
- 419 Ol kıız eydür hīç cevābum kıalmadı
Bunda senüñ gibi kāmil gelmedi
- 420 Yigid eydür ben seni yeñdüm hele
Sen yigidüñ öldürür idüñ ola
- 421 Ol kıız eydür eyle idi kıavlimüz
Yoğdur artıķ senüñ ile da'vāmuz
- 422 Yigid eydür şorduñ üç gündür²¹³ baña
N'ola ben de bir su'al şorsam saña

²⁰⁸ Dağı kunduz: kunduz dağı

²⁰⁹ Ĥağ: Ĥağ Te'āla

²¹⁰ Vezin bozuktur.

²¹¹ varsa: var ise

²¹² cevāb: cevābın

²¹³ şorduñ üç gündür: üç gündür şorduñ

- 423 Ol kız eydür imdi nedür söylegil
Sen dahı²¹⁴ baña su 'âlün eylegil
- 424 Yigid eydür bir su 'âldür eşkere
Bilür iseñ artık şormazın zerre²¹⁵
- 425 Nedür ol kim atasını at biner
Her kaçan kim atı üstinden iner
- 426 Anasını ton idüben[i] geyer
Gice gündüz turur anuñla i yâr
- 427 Çün işitdi ol anı hem bilmedi
Fikr idüben çäre dermân bulmadı
- 428 Ol kız eydür şimdi bir iş kılayın
Bu ne kişi oğlı durur bileyin
- 52a 429 Hem dahı anuñ su 'âlin şorayın
Bilüben gelüp yirimde turayın
- 430 Ger cığan²¹⁶ oğlıysa anı görem
Şoñra anı hîle ile öldürem
- 431 Ger pâdişâh oğlıysa ben anı
Çabül idüp yolına virem cânı
- 432 Aşşam oldı turdı ol kız kendüzi
Dâyesine söyledi pes bu sözi
- 433 Didi dâye tur senünle gidelüm
Varup ol oğlanı tefütş idelüm
- 434 Ol sâ'atde bir ayruğ tona girür²¹⁷
Hemân ol dem dâyesine buyurur

²¹⁴ dahı: dehi

²¹⁵ Vezin bozuktur.

²¹⁶ Zügürt, parasız (<https://sozluk.gov.tr/> erişim tarihi: 28. 03. 2022).

²¹⁷ Vezin bozuktur.

- 435 Dürlü ni‘met alup yola girdiler
Oğlan²¹⁸ odasına [ol dem] vardılar
- 436 Ni‘meti ol²¹⁹ ortaya getürdiler
Ara yire dağı mā getürdiler
- 437 Oğlanuñ karşıısına açdı yüzün
Ol yigide nāz ile söyler sözin
- 438 Yigit eydür bu ‘aceb düş mi ola
Kim ğarīb odasına bir ay gele
- 439 Ol kız eydür bil dağı ben²²⁰ ğarībem²²¹
Ger ırakdan gelmişem hem arıban
- 440 Benüm aşlum dağı ulu kişidür
Kim ğarībler sevmek anuñ işidür
- 441 Ben dağı ğarīb severem key katı
Hem ğarībler ile idem ‘işreti
- 52b 442 Nışf-ı leylā dek yidiler içdiler
Birbirine rāzlarını açdılar
- 443 Çünkü oğlan²²² gördi virdi Hāk anı
Ķurbān eyler yolına baş u cānı
- 444 Göñli oldı oğlanıñ yakınlığa
Ol kız eydür tırmuşam ol kulluğa
- 445 İllā senden var durur bir dileğim
Ĥācetüm vardur katıñda iy begüm
- 446 Yigit eydür dilegüñ nedür görem
Cānumı Ķurbān dilerseñ de virem

²¹⁸ Oğlan: Ol oğlan

²¹⁹ Ni‘meti ol: Ol ni‘meti

²²⁰ dağı ben: ben dağı

²²¹ Beytın kafiyesi bozuktur.

²²² Çünkü oğlan: Oğlan çünkü

- 447 Dilegüm bu n'eyledün sultân kızın
Eydivirgil sen baña anuñ sözün
- 448 Ol gâyet kâmil geçer idi hele
Aña senüñ şorduğün neydi ola
- 449 Yigid eydür bir su'âldür eşkere
'Âlemün içinde meşhürdür yere²²³
- 450 Şehvetidür atasını at biner
Ana rahmine düşecek ton geyer
- 451 Hem dahı ne kişi oğlusın eyit
Hâcetüm budur katıñda ey yigit
- 452 Oğlan eydür atam ulu bir²²⁴ hoca
'İlme ben meşğül idüm gündüz gece
- 453 Nâgehân bu gönlüme düşdi sefer
Añsuzın çıkubanı gitdüm meger
- 454 Hele geldüm bunda Hâk şaldı beni
Dem bu demdür çünki ben gördüm seni
- 53a 455 Ben saña ten sen baña cân ol bugün
Sen benüm derdüme dermân ol bugün
- 456 Gel senüñle şarmaşalum yatalum
Kayguyı cümle yabana atalum
- 457 Ol kız eydür sözüñ başum üstine²²⁵
Diñle imdi kim anuñ da kaçdına
- 458 Şoyunıban döşege koyar anı
Yine geleyin kocaym ben seni

²²³ Kelime hareketlerine göre “yere” şeklinde okunmuştur. Kelimenin yazma eserdeki

imlası şöyledir:

²²⁴ ulu bir: bir ulu

²²⁵ Vezin bozuktur.

- 459 Taşrada maşlahâtım vardur benüm
Tez geleyin sen yatıtur iy cānım
- 460 Böyle der kız dañı şaşırur izin
Gele deyü yigidiñ yolda gözin
- 461 Evdüginden yüzügünü düşürür
Ya ‘nī aldar kaçar izin şaşırur
- 462 Çünkü ol kız gine yirine varur
İşit imdi kim ne fitne başarur
- 463 Didi hoca oğlu imiş ol civān
Anı öldürmek gerek durur hemān
- 464 Diñle imdi qarıdan bildi kızı
Āh idübeni tolageldi gözi
- 465 Çünkü oğlan ol döşegini dürer
Baқuban bir yüzügi anda görür
- 466 Yigid ol dem yüzügüñ kızın bulur
Haқ Te ‘ālā’ya delim şükür kıılır
- 467 Ol yigit turdı yine vardı kıza
Göñli ayruksı kızıñ baқmaz yüze
- 53b 468 Ol kız eydür cevābuñ saña virem
Terk idüben seni қatımdan sürem
- 469 Yigid eydür dün gerekdür bu cevāb
‘İllet oldı ara yirde ne sebeb
- 470 Ol kız eydür her kaçan deñer sözün
Müşkilümüz hall ider atam bizüm
- 471 Tez turuban atasına ol varur
Pādişāh ol yigide de kığırur

- 472 Sultân eydür ki eydiñ siz hâliñüz²²⁶
Nice oldı hem dağı ahvâliñüz
- 473 Ol kız eydür çok su’âl şordum buña
Cümlesinüñ cevâbın virdi baña
- 474 Bu yigid hem baña şordı bir su’âl
Bilür isem itmeyiser kıl ü kâl
- 475 Ben dağı buña cevâbın vireyin
Başını kesübeni öldüreyin
- 476 Sultân eydür yigit bildiñ mi hâliñ²²⁷
Şimdi ben bağladayın senüñ elüñ
- 477 Öldürüben başuñı kesdüreyin
İledüben burçlara aşdurayın
- 478 Oğlan eydür çünkü geldüm kapuña
Bir sözüm var söyleyeyin tapuña
- 479 Sultân eydür nedür sözüñ söylegil²²⁸
Cümlesini baña ma’lûm eylegil
- 480 Oğlan eydür çün sarâydan²²⁹ uça kuş
Nâgehân²³⁰ baña gelüben²³¹ ola tuş
- 54a 481 Ol kuşu ben çok teferrüç²³² eyledüm
Yimege dağı anı kaşd eyledüm
- 482 Ğâfil oldum yine uçdı gitdi kuş
Gitudügi anıñ baña gelmedi hoş

²²⁶Vezin bozuktur.

²²⁷ Vezin bozuktur.

²²⁸ Vezin bozuktur.

²²⁹ çün sarâydan: sarâydan çün

²³⁰ Kelime yazma eserde “negâhın” şeklinde yazılmasına rağmen anlam ve bağlam gereği sözcük “nâgehân” olarak okunmuştur.

²³¹ baña gelüben: gelüben baña

²³² çok teferrüç: teferrüç çok

- 483 Çünki gördüm tañla oldı iy begüm
Buldu anda almış anıñ bir yükin
- 484 Sultān eydür görelüm bir ol yüki
Yigid ol dem şunuvirdi yüzügi
- 485 Hep hādimler görüp anı bildiler
Bu kızuñ yüzügidür bu didiler
- 486 Sultān anlaruñ sözün kıldı qabūl
Hem kızını qaıdı gāyetde²³³ ol
- 487 Sultān ol demde oları kığırur
Dügün eyleyüp aña kıızı virür
- 488 Çünki sultān anı eyledi qabūl
Cümle vezīrlerini kığırdı ol
- 489 Didi ey begler ulu kici bilūñ
Begüñüz budur buña ‘izzet kıluñ
- 490 Qamusını aña virdi hep i yār
İşidüben bildi²³⁴ anı il ü řār
- 491 İşiden begler qamusı geldiler
Yigidüñ hulquna hayrān qaldılar
- 492 Bir zamāndan řoñra ol bī-iřtiyār
Atasıyla anasın añdı i yār
- 493 Yazuban bir kāğıda virdi qula
Hem bunuñ qandalıgın anlar bile
- 54b 494 Vardı ol kul kāğıdı virdi i yār
Bildiler kim şağ esendür āřikār
- 495 İşidüp anlar daħı řāz oldılar
‘Āıbet ‘azm idüp aña geldiler

²³³ qaıdı gāyetde: gāyetde qaıdı

²³⁴ bildi: bildiler

- 496 Çünki hasret birbirini gördiler
Şâz olup murâdlarına erdiler
- 497 ‘İlm ucından gör neler geldi kıula
Her kim Allâh’a şıgına şıdķıla
- 498 Peş kişiniñ kim kaçan ‘ilmi ola
Her ne maķşûdı olursa hep bula
- 499 Hem bu sözi diñleyenler iy yara²³⁵
Du ‘â ideler *Bâyezîd* faķîre
- 500 Zîrâ kim dünyâda olmışdur zelîl
Bir mekânı dâhı yoķdur bellü bil
- 501 Hâķ meger anda ‘inâyet eyleye
Daķı Muħammed şefâ‘at eyleye
- 502 Dostlarınıñ yüzi şuyına İlâh
Raħmet ide cümlemüze Pâdişâh
- 503 Oķuyanı diñleyeni yazanı
Raħmetiñle yarlıgâgıl yâ Ğanî
- 504 Ol Resûl ‘aşķına ĥatm olsun kelâm
Vir şalavât Muştafâ’ya ve ‘s-selâm²³⁶
- 505 Bunu her kim²³⁷ oķuyup diñler yazar
Rûzî kııl yâ Rab cennetde dîzâr

²³⁵ Kelime “yara” olarak okunmuştur. Kelimenin yazma eserdeki imlası şöyledir:

²³⁶ İşte o kadar, son söz bu

²³⁷ Bunu her kim: Her kim bunu

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DİZİNLİ SÖZLÜK

4.1. DİZİNLİ SÖZLÜK

Sözlüğe, *Dâsitân-ı Müşkülât-ı Duhter-i Pâdişâh*'da yer alan hemen hemen bütün sözcükleri ihtiva etmesi ve kelimelerin geçtiği beyit numarasını da içermesi nedeniyle “Dizinli Sözlük” başlığı koymayı uygun gördük. Kelime veya ibarenin ikinci anlamı varsa bunu da belirttik. Sözlükte kelimeler dışında deyim, kalıpsal ifadeler, yardımcı fiille oluşmuş birleşik fiiller de yer almaktadır. Sözlük oluşturulurken her kelime için ayrı ayrı kaynak belirtmek oldukça zor bir ameliyedir. Bu nedenle yararlanılan kaynaklar, her maddeye eklenmek yerine aşağıda toplu olarak sunulmuştur:

*Cem Dilçin, Yeni Tarama Sözlüğü, Ankara, 2013, TDK Yayınları.

*İsmail Parlatır, Osmanlı Türkçesi Sözlüğü, Ankara, 2011, Yargı Yayınevi.

*Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, Ankara, 2000, Aydın Kitabevi.

* Ömer Asım Aksoy, Atasözü ve Deyimler Sözlüğü 2 Deyimler Sözlüğü, İstanbul, 1988, İnkılap Kitabevi.

* Nevin Kardeş vd., Örnekleriyle Türkçe Sözlük 1-2. Cild, Ankara, 1995, MEB Yay.

* Ahmet Fidan vd., Örnekleriyle Türkçe Sözlük 3-4. Cild, Ankara, 1996, MEB Yay.

*<https://www.osmanlicaturkce.com/> (Osmanlıca-Türkçe Sözlük)

*<http://lugatim.com/> (Kubbealtı Lügati)

*<https://sozluk.gov.tr/> (Türk Dil Kurumu Sözlükleri)

*<https://lehcediz.com/> (Tanıklı Türkçe Sözlük)

-- A / Ā --

‘**Aceb:** Acaba 438

‘**Āciz al-:** Çok uğraşmasına karşın bir işi yapamamak 317

‘**Āciz ol-:** Gücsüz, kudretsiz olmak, bir şey yapamaz duruma gelmek... 97

‘**Aceble-:** Şaşırarak, hayret etmek 197

Aç-: Bir şeyi kapalı, örtülü, kilitli veya bağlı durumdan çıkarmak; söylemek, anlatmak, ortaya koymak, izhar etmek 179, 343, 437, 442

Ad: Varlıkları birbirinden ayırmaya, tek tek veya cins cins karşılamaya yarayan kelime, isim 1, 167, 181, 231, 231, 233, 234, 261, 268, 269, 270, 275, 290, 291, 325

Ādem: İnsan, beşer 10, 56, 153, 168, 175, 176, 181, 225, 338, 406, 414

Ādem: Hz. Ādem, ilk insan ve peygamber 164, 235, 240, 244, 286, 296

Ağ: Kar renginde olan rengin adı, beyaz 239

Ağ-: Akmak; meyiletmek, yönelerek gitmek 259

Ağaç: Kökü toprak altında kalan, gövdesi yukarıya doğru yükselen ve gittikçe incelerek dallara ayrılan, kereste veya odun olmaya elverişli uzun ömürlü bitki 217, 220, 235, 237

Ağar-: Ağarmak, ak olmak, beyazlaşmak 281, 282

Ağız: Hayvan ve insanda yüzün ön aşağı kısmında yer alan, yemeye, içmeye, nefes alıp vermeye, ses çıkarmaya, konuşmaya yarayan ve sindirim borusunun giriş deliği olan boşluk 179

Ağla-: Üzüntü, acı, sevinç, pişmanlık vb.nin etkisiyle gözyaşı dökmek 245, 265

Āh: Acı, ağrı, ızdırap, pişmanlık, özlem, ümitsizlik, beğenme, hayranlık vb. duyguları ifade eder 54

Ağī: Arkadaş, dost, kardeş 72, 217, 226, 284, 292, 296

Āhīr: Son, nihayet 185

āh it-: Acı ile içini çekmek 464

Ağşam: Akşam, güneşin batışından sonraki ilk saatler 193, 432

Aḥvāl: Haller, durumlar, vaziyetler 22, 36, 83, 106, 315, 472

Aķ: Kar renginde olan rengin adı, beyaz 219, 221

Aķ-: Sıvı maddeler aşağıya yönelmek 201

‘**Āķıbet:** Son, nihayet, encam 495

‘**Āķıl:** Akıllı kimse 70, 218

‘**Aķl:** Düşünme, anlama ve kavrama gücü 132, 245

‘**Aķlı başına gel-:** Davranışının yanlışlığını sezerek doğru yolu bulmak 244

‘**Aķlı git-:** Şaşırmak, korkmak 317

‘**Aķlını der-:** Daha önceki delice, çılgınca düşünceleri ve davranışları bırakıp akıllıca bir yol tutmak 89

‘**Aķlını devşür-:** Daha önceki delice, çılgınca düşünceleri ve davranışları bırakıp akıllıca bir yol tutmak 147

‘**Āķ ol-:** Dik başlı, asi, serkeş olmak 326

‘**Aķreb:** Örümcekgillerden, kuyruğunun kıvrık ve kalkık ucunda zehirli bir iğnesi bulunan ve soktuğu zaman bu

zehri vücuda bırakan tehlikeli küçük hayvan 349

Al-: Herhangi bir şeyi tutup yerinden ayırarak elinde veya yanında bulundurmak; birlikte götürmek; sahip olmak, zapt etmek, evlenmek 66, 71, 127, 129, 139, 180, 206, 226, 235, 330, 334, 384, 405, 408, 409, 435

Alaca: Karışık renkli, ala, açıklı koyulu 292

Alda-: Aldatmak, kandırmak, oyun etmek 351, 413, 461

‘**Ālem:** Kâinat, evren; herkes, insanlar 70, 449

Allāh: Yaratıcı, Tanrı 7, 8, 18, 23, 32, 104, 105, 148, 206, 237, 321, 337, 355, 356, 363, 399, 418, 497

Allāh’a yüz ur-: Bir durum karşısında Allah’a yönelmek, tevekkül etmek 23

Allāhu’s-şamed: Her türlü istek ve ihtiyacı karşılayacak güce sahip bulunan, hiç kimseye veya hiçbir şeye muhtaç olmayan Allah 361

Altıncı: Altı sayısının sıra sıfatı, sırada beşinciden sonra gelen 338

Altı yüz biñ: Sayı 190, 192

Añ-: Hatırlamak, akla getirmek, zikretmek 2, 3, 9, 492

Aña: Ona 2, 60, 76, 85, 94, 114, 121, 124, 135, 137, 186, 206, 225, 228, 278, 286, 318, 363, 364, 396, 448, 487, 490, 495

Ana: Anne; saygı duyulan yaşça büyük kadımlara edilen hitap sözü 21, 103, 108, 162, 164, 166, 199, 208, 294, 296, 296, 426, 492

Ana raħmine düş-: Döl yatağında cenin oluşmak 450

Ancılayın: Onun gibi 264

Anda: Orada 12, 61, 66, 67, 119, 121, 159, 192, 207, 212, 253, 465, 483, 501

Andan: Ondan 12, 89, 239

Anı: Onu 1, 3, 4, 9, 63, 71, 75, 78, 87, 91, 113, 135, 138, 146, 152, 176, 177, 187, 188, 206, 218, 222, 223, 228, 230, 230, 234, 236, 250, 252, 272, 276, 283, 288, 332, 334, 344, 347, 349, 351, 353, 356, 356, 361, 374, 374, 380, 383, 384, 389, 399, 403, 405, 417, 427, 430, 430, 431, 443, 458, 463, 481, 485, 488, 490

Añıl-: Hatıra getirilmek, söz konusu edilmek 107

Anıñ / Anuñ: Onun 8, 13, 16, 32, 34, 75, 204, 205, 217, 252, 270, 275, 291, 302, 305, 347, 355, 360, 367, 389, 401, 403, 412, 426, 429, 440, 447, 457, 482, 483

Añla-: Bir şeyin mahiyetini akıl yoluyla kavramak 111

Anlar: Onlar 35, 340, 415, 486, 493, 495

Añlat-: Bilgi vermek, izah etmek 125

Añsuzın: Ansızın, birdenbire 15, 48, 50, 453

Ara: Mekân, mahal, yer; orta, meydan 47, 80, 107, 300, 314

‘Arab dili: Arapların konuştuğu dil, Arapça 304

Ārām kıł-: Bir yerde kalmak, karar kılmak 119

Ārām eyle-: Rahat ve huzur içinde olmak; bir yerde kalmak, karar kılmak 20

Ara yir: Ara 436, 469

Arı: Zar kanatlılardan, toplu olarak yaşayıp bal yapan, vızıldayarak uçan, eklem bacaklı, sokucu böcek 226

Arı-: Yorulmak 439

Arın-: Temizlenmek 375, 376

Arslan: Kedigillerden, Afrika'da ve Asya'da yaşayan, erkekleri yelesi, yırtıcı, uzunluğu 160, kuyruğu 70 santimetre ve ucu püsküllü, çok koyu sarı renkli güçlü bir tür memeli 408

‘**Arş:** İslâm inancına göre göğün en yüksek katı, âlem tasavvurunda en yüksek nokta 233

Artık: Bundan böyle, bundan sonra 421, 424

Artık: Fazla, çok, ziyade 331

Aru/Arı: Arı; zar kanatlılardan, toplu olarak yaşayıp bal yapan, vızıldayarak uçan, eklem bacaklı, sokucu böcek 262, 380

Aş-: Bir şeyi aşağıya sarkacak şekilde bir yere iliştip sarkıtmak 75, 95, 97, 108

‘**Aşā:** Bazı ülkelerde, hükümdarların, mareşallerin, din adamlarının güç sembolü olarak törenlerde taşıdıkları bir tür ağaç veya metalden değnek 173, 177, 179, 180

Aşdur-: Asmak işini başkasına yaptırmak 477

Aşhâbü'l-Kehf:Hıristiyanlığın ilk dönemlerinde, Kıtmir

adındaki köpekleriyle birlikte, Hıristiyanlara baskı yapan hükümdardan kaçarak sığındıkları bir mağarada üç yüz küsur sene uyuduktan sonra hiçbir şeyin farkına varmadan tekrar uyandıkları rivayet edilen yedi kişi 290

Aşıl: Soy, nesep 440

Aşılı: Asılmış olan 81

‘**Āşī ol-:** Baş kaldırmak, günahkâr olmak 266, 267, 414

Aşağa: Aşağı 298

‘**Aşq:** Bir kimse veya bir şeye karşı duyulan çok kuvvetli sevgi ve bağlılık, aşırı muhabbet 504

Āşikār: Açık, meydanda, belli; açıkça, açık bir şekilde 70, 84, 263, 274, 295, 345, 393, 494

At: Binme, yük çekme işlerinde kullanılan hayvan 31, 33, 47, 47, 52, 58, 62, 65, 65, 79, 92, 102, 425, 425, 450

At-: Bir cismi bir yöne doğru fırlatmak 382

Ata: Baba, kişinin geçmişte yaşamış olan büyükleri 17, 19, 21, 31, 72, 92, 93, 164, 169, 293, 294, 295, 296, 296, 425, 450, 452, 470, 471, 492

'**Avân:** Zorba, fesatçı, kötü adam 339

'**Āvân-şâlâr:** Kötü, fesat, zorba adamın başı, en önde geleni 372

Av avlamak: Avlanmak 327, 328

Avın-: Avunmak, teselli bulmak 21

'**Avrat:** Kadın 343, 348, 350, 354, 357, 375, 381

Ay: Yılın ayrıldığı on iki bölümden her biri, yaklaşık olarak 30 günlük zaman parçası; dünyanın uydusu olan gök cismi 220, 438

Ayağına düş-: Yalvarmak, eğilip saygı ve sevgi göstermek 39

Ayağın тұr-: Ayakta durmak 141

Ayaq: Vücutun, bacadan ayak bileğiyle ayrılan ve yere basıp durmayı, yürümeyi sağlayan kısmı 155, 369

'**Ayân:** Açık, aşikâr, gözle görülür; açıkça, gözle görülür şekilde 170

'**Ayân eyle-:** Açık, aşikâr etmek; gözle görülür hale getirmek 261

Ayrı: Birbirinden uzak düşme durumu 54

Ayruq: Artık, bundan sonra; başka, gayri 80, 110, 174, 434

Ayruqsı: Başka, başka türlü, farklı 467

Ayru-: Bir yer, şey veya kimseden uzaklaşmak, onu geride bırakmak, ayrı düşmek 244

Ayu: Ayı; et yiyen memelilerden, ot ve bal da yiyebilen, uzun tüylü, kaba ve hantal, vahşî hayvan 396

'**Ayyâr:** Çevik, yiğit 116

Az: Miktarı, derecesi ve niteliği belli bir ölçünün altında bulunan, çok olmayan 287

'**Azâb gör-:** Eziyet çekmek, üzüntü içinde olmak 183

Azarla-: Kırıcı ve sert söz söylemek, paylamak, tekdir etmek 331, 359

'**Azâzil:** Şeytanın diğer adı 234

Azğun: Azgın, sapkın, edepsiz 390

Azın azın: Biraz biraz, az az 150

'**Azîm:** Büyük, ulu; şiddetli; fazla 386, 388

‘Azm it-: Yola çıkmak, kesin karar vererek bir yere yönelmek 79, 495

‘Azra ‘il: İnsanların canının almakla görevlendirilmiş dört büyük melekten biri 117

-- B --

Bağa: Kaplumbağa 394

Bağlat-: Bağlamak işini başkasına yaptırmak, bağlanmasını sağlamak 476

Bahâne: Bir şeyin gerçek sebebi gizlenerek ileri sürülen uydurma sebep; vesile, sebep 43

Bahş eyle-: Bir konu ile ilgili karşıdaki biriyle iddialaşmak 205

Bahş it-: Bir konu ile ilgili karşıdaki biriyle iddialaşmak 129

Bağ-: Bakışı bir şey üzerine çevirmek 59, 60, 200, 465, 467

Bal: Arıların çiçeklerden topladıkları bal özü denen sıvı ile yaptıkları, rengi beyazdan esmere kadar değişen, koyu kıvamda tatlı madde 226

Balık: Su içinde yaşayıp solungaçla nefes alan, çoğunlukla yumurtlama şeklinde üreyen omurgalı

hayvanların ortak adı 156, 157, 160, 161, 368, 369

Balıçıl: Uzun bacaklılardan, boynu ve gagası uzun, su kıyılarında yaşayan, balık yiyerek beslenen büyük bir kuş 368

Baña: Ben zamirinin yönelme durumu eki almış şekli 76, 94, 104, 130, 143, 151, 225, 272, 278, 311, 312, 422, 423, 447, 455, 473, 474, 479, 480, 482

Baş: İnsan vücudunun göz, kulak, ağız, burun gibi duyu organlarının ve beyin bulunduğu en üst, hayvan vücudunun en ön kısmı, kafa 10, 75, 81, 88, 95, 97, 98, 108, 292, 308, 309, 333, 365, 475, 477

Başa gel-: Bir durumla karşı karşıya kalmak 26, 55

Başar-: Bir işi istenilen bir biçimde bitirmek 462

Baş vir-: Ölmek 101

Başı cânı ortaya ko-: Bir işe girişirken ölümü göze almak 73

Başı hoş (olmak): Hoşnut olmak, hoşlanmak 412

Başını kurtar-: Canını korumak 197

Başmak: Ayakkabı 382

Baş (u) cānı vir-: Ölmek 9

Baş u cān terkin ur-: ölümü göze almak, hayatını hiçe saymak 321

Başum üstine: Belirtilen istekleri içtenlikle yapmayı kabul etmeyi anlatan bir söz 457

Bâtil: Doğru ve sahih olmayan, gerçekle ilgisi bulunmayan şey 378, 379, 400

Bâyezîd: Eserin müellifi 499

Bayır: Kıraç tarla, kır 397

Baykuş: Başında, kulak yerinde iki sorgucu bulunan, yırtıcı gece kuşlarının genel adı 389

Beg: Küçük bir toplumun veya küçük bir devletin başkanı 69, 90, 110, 388, 406, 445, 483, 489, 489, 491

Belki: Olabilir, muhtemel olarak 114

Bellü: Anlaşılabilecek ve görülecek şekilde açık olan, meydanda, aşikâr, zahir 170, 283, 500

Bellü bayık: Açık, aşikâr 354

Ben: 1. tekil şahıs zamiri 19, 19, 25, 26, 27, 40, 42, 44, 73, 74, 75, 76, 76, 83, 85, 86, 93, 94, 103, 114, 114, 115, 130,

135, 135, 194, 195, 201, 204, 205, 206, 209, 249, 249, 306, 307, 308, 309, 309, 311, 313, 314, 315, 318, 318, 321, 322, 420, 422, 431, 439, 440, 441, 454, 454, 455, 455, 458, 459, 475, 476, 481

Beri: Yakın, daha yakın 105

Beriyye: Çöl, sahra 343

Beşinci: Beş sayısının sıra sıfatı, sırada dördüncüden sonra gelen 335

Beyân: Açıklama, anlatma, söyleme 170

Beze-: Süslemek, tezyin etmek, donatmak 392, 394

Bırağ-: Eldeki bir şeyi tutmaktan vazgeçip tutmaz olmak 179

Biñar: Pınar, çeşme 61

Bid'at: Sonradan türeyen şey, yeni âdet 375

Bî-günâh: Günahsız 153, 154

Bî-ihtiyâr: Elinde olmadan, istemeyerek 492

Bil-: Bir şey hakkında bilgisi, malumatı olmak, o şeyi öğrenmiş bulunmak 14, 24, 28, 36, 39, 43, 53, 55, 78, 83, 100, 132, 134, 149, 152, 162, 172, 176, 187, 201, 202, 217, 218, 219, 231, 236, 265, 272, 275,

277, 283, 283, 317, 345, 346,
356, 377, 383, 395, 396, 404,
409, 424, 427, 428, 429, 439,
464, 474, 476, 485, 489, 490,
493, 494, 500

Bildir-: Açıklamak, belirtmek,
ifade etmek 203

Bile: Beraber, birlikte 24, 190,
192, 360

Biñ: Bir sayı 242, 243

Bin-: Bir şeyin veya bir
hayvanın üzerine çıkıp
ayakları sarkıtarak oturmak 79,
425

Bir: Sayıların ilkinin adı, hele,
hele bir; belirsiz sıfat olarak
herhangi bir şeyi, yeri veya
kimseyi gösterir; sıfat veya
zarf olarak başına geldiği
kelimenin anlamına göre
söyleyişe kuvvet katar; farksız,
eş, aynı 6, 11, 13, 15, 18, 33,
34, 35, 38, 46, 50, 52, 59, 61,
62, 67, 68, 69, 76, 80, 80, 84,
86, 90, 102, 104, 110, 111,
125, 126, 157, 171, 173, 179,
220, 254, 293, 300, 300, 307,
316, 340, 411, 422, 424, 428,
434, 438, 445, 449, 452, 465,
474, 478, 483, 484, 492, 493,
500

Biraz: Bir parça, azıcık 66,
300

Bir bir: Birer birer, tek tek
199

Birbiri: Karşılıklı olarak bir
diğeri 36, 37, 442, 496

Biri: Birisi, bir tanesi;
bilinmeyen bir kimse veya şey
164, 165, 262, 264, 265, 265,
284, 284, 284, 330, 381, 384,
392, 395, 397, 400, 402, 404,
406

Birisi: Herhangi bir kimse
veya şey 165, 263, 263, 264,
284, 354, 386

Bir nice: Hayli, çok, pek çok
35, 38

Bit-: Oluşmak, meydana
gelmek, hâsıl olmak 237, 275

Biz: 1. çoğul şahıs zamiri 105,
123, 128, 202, 203, 228, 280,
470

Boğaz: Boynun ön bölümü ve
bu bölümü oluşturan organlar,
imik, kursak 399

Bol: Çok, fazla, ziyade 381

Böyle: Bunun gibi olan; bunun
gibi, bu şekilde bu tarzda 77,
460

Böylece: Tam böyle, bu
biçimde 163

Bu: En yakında olan kimse
veya şeyi işaret yoluyla
belirtir; işaret zamiri olarak

yerini tuttuğu en yakındaki kimse veya şeyi gösterir 10, 20, 25, 30, 39, 55, 60, 77, 77, 78, 82, 99, 100, 101, 101, 118, 138, 163, 169, 198, 211, 216, 246, 309, 310, 310, 314, 341, 387, 407, 415, 428, 432, 438, 447, 451, 453, 454, 469, 474, 485, 485, 489, 493, 499, 505

Budağ: Dal, ince dal, filiz 217, 218, 220

Buğday: Un ve ekmeğin yapımında kullanılan ve insanın başlıca gıdasını teşkil eden bitkinin taneleri 238

Bugün: İçinde bulunulan gün 193, 194, 195, 204, 205, 455, 455

Bul-: Elde etmek, erişmek, ulaşmak; sağlamak, tedarik etmek; belirlemek, tespit etmek 44, 78, 202, 245, 330, 333, 405, 427, 466, 483, 498

Bular: Bu zamirinin çokluk biçimi 82, 166, 190, 191, 192, 241, 243, 328

Bulın- / Bulun-: Mevcut olmak; tespit edilmek, elde edilmek, ortaya çıkarılmak, sağlanmak 99, 298

Buluğ: Gökyüzünün yüksekçe katlarındaki görülebilir duruma gelmiş su buharı kütlesi 271, 273

Buña: Buna, buraya, bu şeye 62, 145, 473, 475, 489

Bunca: Epey, çok 71, 72

Bunda: Burada 19, 29, 137, 183, 419, 454

Bunlar: Bu zamirinin çokluk biçimi 48, 49, 50, 51, 83, 88, 163, 164, 298, 325, 329, 401, 414

Burç: Kale duvarlarından daha yüksek, yuvarlak, dört köşe veya çok köşeli kale çıkıntısı 75, 81, 84, 95, 477

Burun: Alınla üst dudak arasında bulunan, çıkıntılı, iki delikli koklama ve solunum organı 369

Buyruğın şı-: Emrini kırmak, emri veya isteği yerine getirmemek 297

Buyruğın tut-: Emrini yerine getirmek 301

Buyruğ: Emir, ferman 355

Buyur-: Emretmek; söylemek, demek 138, 280, 434

Bühtân it-: İftira etmek 167, 168

-- C --

Cân: İnsanın duygularını taşıyan iç âlemi, gönül, iç, yürek; insanın kendi varlığı, yaşama, hayat; madde dışı

varlık, ruh; sevgili, dost, kardeş 20, 78, 83, 94, 281, 281, 383, 455

Cānım: Canımdan çok sevdiğim 86, 201, 459

Cānım cāni: “Çok sevdiğim” anlamında bir söz 115

Cānına kıy-: Acımadan öldürmek, kendini öldürmek 131

Cānına zaḥmet it-: Birine sıkıntı vermek, onu zor duruma düşürmek 373

Cānını vir-: Kendini feda etmek 446

Cānını yolına ḳo-: Birinin uğruna ölmek 136

Cāni sevin-: Mutlu olmak, sevinç duymak, hoşnut olmak 252

Cānlarına kıy-: Acımadan öldürmek, kendini öldürmek 98

Cānum cāneni: “Çok sevdiğim” anlamında bir söz 19

Cān vir-: Ölmek 135

Cāzılıḳ it-: Şirretlik, hırçınlık, huysuzluk etmek 354

Cāzılıḳ ḳıl- Şirretlik, hırçınlık, huysuzluk etmek 178

Cāzılıḳ it-: Şirretlik, hırçınlık, huysuzluk etmek 371

Cebrā’îl: Dört büyük melekten biri, Allah’ın vahyini peygamberlere ulaştırmakla görevli olan melek 279

Cehd it-: Çalışıp çabalamak, uğraşmak 174

Celîl: “Ululuk ve celâl sâhibi, yüce, âli” anlamında esma-i hüsnâdandır 356

Cenâbet: Dince guslü gerektiren durum 376

Cenk it-: Savaşmak 155, 156, 338

Cennet: İmanlı ve iyi kimselerin ölümden sonra Allah tarafından mükâfat olarak konulacakları ve içinde ebediyen yaşayacakları, her türlü tasavvurun üstünde güzellik ve nimetlerle dolu yer 505

Cevâb: Yanıt, karşılık 205, 419, 469

Cevâb vir-: Cevaplamak, karşılık vermek 38, 99, 143, 148, 260, 311, 314, 320, 418, 468, 473, 475

Cıḡan: Züğürt, parasız 430

Cimā’ it-: Cinsel ilişkide bulunmak 336

Civân: Genç, yakışıklı, boyu
posu yerinde erkek 15, 40, 463

Cüdâ it-: Ayırmak, mahrum
etmek 29

Cühüd: Yahudi 327

Cümle: Bütün, hep 272, 298,
304, 326, 329, 334, 355, 377,
389, 456, 473, 479, 488, 502

-- Ç --

Çâbik: Çevik, hızlı 116

Çağır-: Birinin gelmesini
kendisine yüksek sesle
söylemek, seslenmek;
bağırarak, haykırmak 363

Çağal: Etoburlardan, sürü
hâlinde yaşayan, kurttan küçük
bir yaban hayvanı 334

Çalap: Tanrı, Allah 380

Çâre: Engelleri aşmak için
tutulması gereken yol, çözüm
yolu; ilaç, deva, tedbir 72, 182,
427

Çâre eyle-: Bir sorunu
halletmeye çalışmak, çözüm
yolu aramak 62

Çek-: Bir şeyi kendine doğru
getirmek, kendine
yaklaştırmak 64

Çekirge: Ön bacaklarından
daha uzun olan arka
bacaklarına dayanıp uzağa

sıçrayan düz kanatlı böceklerin
ortak adı 263

Çetük: Kedi 409

Çık-: Huzura gelmek,
belirmek; uzaklaşmak,
ayrılmak; yukarı doğru gitmek
140, 170, 190, 192, 198, 247,
453

Çıkar-: Göstermek, kullanmak
üzere almak; dışarı çıkmasını
sağlamak, bir yerden ihraç
etmek, çıkmak zorunda
bırakmak; görünür kılmak 45,
65, 236

Çıkubuyur-: Bulunduğu
yerden dışarıya varmak 188

Çiçek: Bir bitkinin, üreme
organlarını taşıyan çoğu güzel
kokulu, renkli bölümü 226

Çirkin: Fena, kötü; güzel
olmayan 350, 370

Çoğ / Çoç: Çok, fazla 12, 116,
319, 341, 362, 473, 481

Çün: Çünkü, mademki, ne
vakit ki 28, 36, 199, 208, 276,
351, 427, 480

Çünkü: Ne zaman ki,
mademki, zira 31, 44, 46, 49,
60, 77, 78, 100, 134, 137, 138,
163, 235, 244, 256, 277, 443,
454, 462, 465, 478, 483, 488,
496

Çünkü: Çünkü, ne vakit ki, mademki 241

-- D --

Dad: Tat, lezzet 238, 239

Dahı: Dahi, bile, de 25, 55, 55, 57, 58, 60, 61, 65, 65, 66, 90, 97, 107, 114, 130, 157, 165, 171, 215, 232, 232, 245, 250, 259, 263, 263, 274, 280, 283, 284, 292, 293, 296, 317, 330, 331, 366, 381, 384, 386, 392, 395, 397, 400, 402, 404, 406, 407, 408, 409, 411, 417, 423, 429, 436, 439, 440, 441, 451, 460, 472, 475, 481, 495, 500, 501

Dā'im: Her vakit, devamlı 349, 412

Dā'imā: Her vakit, her zaman, devamlı olarak, sürekli 328, 335

Dānyāl: İlimiyle ön plana çıkmış bir peygamber 14

Da'vā: Çözülmesi gereken mesele 421

Dāvūd: Davud Peygamber 287

Dāye: Sütüne, bir çocuğa süt veren ve bakan cariye, dadı 432, 433, 434

De-: Söylemek 71, 101, 323, 331, 460

Deg-: Değmek, aralık kalmayacak kadar yaklaşip dokunmak, temas etmek, erişmek 171

Degil: İsim cümlelerini olumsuz yapmak için kullanılan bir söz 168

Değşir-: Değiştirmek 365

Dek: Kadar, değin 442

Delim: Çok, birçok, ziyade 386, 388, 466

Delü: Deli, akli dengesi bozuk olan 335

Dem: Zaman, an, vakit 2, 21, 45, 57, 62, 64, 79, 86, 100, 103, 434, 435, 454, 454, 466, 484, 487

Dem-be-dem: Zaman zaman 176

Demsāz: Dost, sırdaş, uygun arkadaş 339

Dem ü zıkr it-: Allah'ı anarak ibadet etmek 160

Deñe-: Dikkatle bakmak, gözetmek, intizar etmek 470

Deñiz: Yeryüzünün büyük bir kısmını kaplayan tuzlu su kütlesi 157, 173, 229

Depele-: Çiğnemek, ezmek, öldürmek 154

Depren-: Kımıldamak, hareket etmek, sarsılmak 176

Derde dermânım: Sıkıntı ve sorunun çaresi olma 20

Derde düş-: Sorunlarla karşılaşmak, hastalanmak 54

Derdine dermân ol-: Soruna çözüm bulmak, sıkıntıyı geçirmeye çare göstermek 455

Dergâh: Bir büyüğün, büyük bir yerin herkes için başvurma yeri olan kapısı, huzuru 100

Dermân: Çare, hal yolu, çıkış yolu 427

Dervîş: Tarikata girip bir şeyhe bağlanan, onun izinden Hak yolunda yürüyüp nefisini islah eden, varlık iddiasından geçip Allah'ın birliğini bütün kâinatta görerek kendini Hakk'a ve onun yarattıklarına adayan kimse, tarikat müntesibi 363

Destür: İzin, müsaade 31, 130, 196, 215, 247, 259

Deve: Geviş getiren memelilerden, sırtı bir veya iki hörgüçlü, eti yenip sütü içilen, bacakları ve boynu çok uzun yük ve binek hayvanı 165

Devlüngeç: Çaylak cinsinden bir alıcı kuş 410

Devşür-: Toplamak, derlemek, bir araya getirmek 271, 273, 393

Deyü: Diye, diyerek 160, 460

Dîñ: Saklı, gizli olarak dinlenen söz 402

Di-: Demek, söylemek 17, 29, 40, 62, 77, 85, 87, 108, 123, 124, 128, 132, 145, 146, 147, 151, 163, 169, 186, 199, 222, 223, 231, 236, 252, 258, 262, 275, 278, 291, 318, 320, 363, 375, 378, 379, 400, 417, 433, 463, 485, 489

Dik-: Kaldırıp dik duruma getirmek 297

Dikenle-: Dikenli hale getirmek 358

Dil: Düşünce, duygu ve isteklerin, bir toplumda ses ve anlam yönünden ortak olan öğeler ve kurallardan faydalanılarak başkalarına aktarılmasını sağlayan, çok yönlü, çok gelişmiş sistem, lisan 170, 303, 367, 367

Dile-: Bir şeye erişmeyi istemek, arzu etmek, talep etmek 16, 17, 31, 71, 73, 91, 105, 122, 247, 288, 312, 372, 446

Dilek: Bir kimsenin dilediği şey, istek, talep, temenni, rica 445, 446, 447

DİN: İnsanların yaratıcı olarak kabul ettikleri üstün güce olan imanlarını, ona yapacakları ibadetlerin bütünü ve bu imana göre davranışlarının nasıl olması gerektiğini düzenleyen inanış yolu 379

Diñici: Fısıltı ile söylenen sözü sezdirmeyle dinleyip sahibine ileten 402

Diñle-: İşitmek için kulak vermek 10, 34, 50, 121, 305, 412, 457, 464, 499, 503, 505

Diñlen-: Soluklanmak, istirahat etmek 254

DİNSİZ İMANSIZ KAL-: Hiçbir dine inanmamaya başlayıp inançsız olmaya devam etmek 266

Dirhem: Okkanın dört yüzde birine eşit 3,2075 gramlık eski bir ağırlık ölçüsü 76

Diri: Canlı, yaşamakta olan 164, 175, 198, 293, 294, 295

Diri koma-: Öldürmek, sağ bırakmamak 133, 246

Dişi: Kadın 324

Diyyü: Diye, diyerek 125, 300, 398

DİZAR: Allah'ın müminlere vadettiği görünüşü, tecellisi 505

Dizgin: Gemin uçlarına bağlanarak hayvanı yöneltmeye yarayan kayış 63

Doğ-: Gününü tamamlayıp ana karnından dışarıya çıkmak, dünyaya gelmek 166

Doğan-: Dokunmak 171

Don: Giysi, kılık kıyafet 52

Dost: Birini riyasız ve samimi duygularla seven, her bakımdan kendisine güvenilir kimse 502

Dög-: Tokat, yumruk, tekme vurarak canını acıtmak 331

Dölen-: Mutmain olmak, temayül göstermek, sükûnet bulmak, karar kılmak, huzura kavuşmak 300, 302

Dön-: Başka bir şey hâlini almak, dönüşmek, inkılâp etmek; değiştirmek, vazgeçmek 187, 286, 401, 414, 415

Dönder-: Döndürmek, çevirmek, başkalaştırmak 324, 344, 347, 358, 377, 383, 385, 387, 396, 399

Döndür-: Çevirmek, başkalaştırmak 337, 371

Döne döne: Devamlı dönerek
229

Dördüncü: Dört sayısının sıra
sıfatı, sırada üçüncüden sonra
gelen 333

Dört yaña: Her tarafa, her
yöne 202

Döşek: Yatak 359, 458, 465

Döy-: Sabretmek, tahammül
etmek, dayanmak 306

Du 'â it-: Dua etmek, Tanrı'ya
yalvarmak 499

Du 'â kııl-: Dua etmek,
Tanrı'ya yalvarmak 28

Duhter: Kız çocuk, kız 139,
310

Dur-: Bir yerde olmak veya
bulunmak; yaptığı hareketi
kesmek 52, 155, 172

Durduğarır: 158

Durur: -Dır, -dir bildirme eki
39, 88, 177, 184, 219, 220,
220, 221, 221, 227, 228, 265,
269, 282, 291, 428, 445, 463

Dügün eyle-: Evlenme veya
sünnet dolayısıyla tören
yapmak, eğlence tertip etmek
487

Dün: Alçak, aşağı 158

Dün: Gece; bugünden bir
önceki gün 469

Dün ü gün: Gece gündüz,
sürekli olarak, daima 354

Dünyâ: İçinde yaşamakta
olduğumuz yeryüzü, yer
küresi, arz, cihan 164, 241,
243, 276, 294, 324, 415, 500

Dür-: Bükmek, katlamak;
toplamak 465

Düriş-: Çalışmak, say etmek;
çarpışmak, mücadele etmek
379

Dürlü: Türlü, çeşitli 8, 435

Dürlü dürlü: Türlü türlü, çeşit
çeşit 346

Düş: Uyurken zihinde beliren
olayların, düşüncelerin bütünü,
rüya 438

Düş-: Yerçekimi etkisiyle
boşlukta yukarıdan aşağıya
inmek 59

Düş gör-: Rüya görmek 51

Düşür-: Aşağı düşmesine
sebeup olmak, düşmesine yol
açmak 461

-- E --

Ebu'l-kerem: Cömertliğin
babası, çok cömert olan 61

Edik/Edük: Koncu kısa çizme
63, 64

Eger: Şayet 74

Egerle-: Eyeri bir binek hayvanının sırtına koyup bağlamak ve hayvanı binişe hazırlamak 31

Eglen-: Vakit geçirmek, beklemek, kalmak, oyalanmak, durup dinlenmek 254, 300

Ehad: “Tek, bir” anlamında Allah’ın isimlerindedir 361

Ehl: Bir yerin, bir topluluğun halkından olanlar, oraya mensup bulunanlar 303, 305

Eksik: Bir bölümü olmayan, noksan, natamam 242

El: Kolun avuç ve parmaklarını içine alan ve iş görmeye yarayan kısım; işi yapan veya o işin yapılmasına tesir eden; güç, kuvvet, tasarruf 45, 66, 97, 155, 177, 204, 255, 355, 389, 476

Ele gir-: Ele geçmek, elde edilmek, yakalanmak 101

El götür-: El kaldırmak, el açmak, elini göğe doğru kaldırmak 28

Eli ir-: Yapabilmek, ulaşabilmek, gücü yetmek, fırsat bulmak 372

Emān verme- / virme-: Rahat bırakmamak, göz açtırmamak; acımayıp öldürmek 96, 112

Emr: Bir şeyin yapılması veya yapılmaması hususunda bildirilen kesin hüküm, hükmüne uyulması istenen zorlayıcı söz, buyruk 161

Emr it-: Yapılması istenen şeyi kesin olarak bildirmek, buyurmak 237, 279

En: Bir yüzeyde boy sayılan iki kenar arasındaki uzaklık, genişlik, boy, uzunluk karşısı 227, 227

Er: Yiğit, kahraman; erkek, kişi; koca, zevc 74, 192, 335, 359, 360, 368

Erkân: Yol, yöntem 409

Erkek: Canlı varlıkların üreme bakımından ayrıldığı iki cinsten dişisini dölleyecek şekilde yaratılmış olanı, dişinin karşıt cinsi, er 324

Ermenice: Ermenilerin konuştuğu dil, Ermeni dili 305

Esbāb: Eşyalar, yükler 12, 93

Esirge-: Acımak, merhamet etmek 117

Esrik: Sarhoş 348

Eşkere: Aşikâr, açık 424, 449

Ev: İkamet edilen konut, mesken 102, 106, 198, 250, 382, 382

Ev-: Çabuk davranmak, acele etmek 461

Evvel: İlk olarak, önce 1, 150, 153, 185, 186, 189, 267, 268, 278, 280

Evvelki: Önce olan, önceki 232

Ey: Seslenme sözü 43, 89, 115, 151, 190, 211, 310, 345, 451, 489

Eyit-: Söylemek, demek, anlatmak 123, 167, 225, 417, 417, 451

Eyle: Öyle, o şekilde, ona benzer 113, 166, 286, 315, 361, 421

Eyle-: Etmek, yapmak 223, 279, 312, 332, 344, 349, 351, 356, 358, 380, 383, 385, 403

Eyt-: Söylemek, demek, anlatmak 19, 23, 43, 73, 82, 86, 87, 88, 89, 93, 103, 105, 109, 114, 115, 124, 126, 128, 129, 131, 134, 136, 137, 142, 143, 144, 148, 152, 153, 154, 155, 156, 158, 160, 162, 163, 167, 168, 171, 172, 173, 175, 177, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 189, 191, 193, 195, 204, 208, 211, 217, 220, 222, 223, 225, 226, 227, 231, 233, 235, 237, 240, 242, 244, 245, 246, 248, 252, 260, 261, 262, 266, 267, 268, 269, 271, 273, 275,

276, 277, 279, 281, 282, 285, 286, 289, 289, 290, 291, 293, 295, 297, 299, 303, 304, 306, 310, 315, 319, 324, 417, 419, 420, 421, 422, 423, 424, 428, 438, 439, 444, 446, 447, 449, 452, 457, 468, 469, 470, 472, 472, 473, 476, 478, 479, 480, 484

Eyüb: Eyüb Peygamber 184

Ezderhâ: Ejderha; milletlerin hayal gücüne göre değişik şekillerde tasarlanan, genellikle kanatlı, gövdesi aslana, kuyruğu yılan benzeyen, ağızından ateş püsküren korkunç masal canavarı 179

-- F --

Faķır: Zavallı, aciz, biçare, muhtaç 323, 499

Fâriğ ol-: Vazgeçmek, çekilmek 118

Farz: İslâm dininde Allah'ın emri olduğu kesin bir delille sabit olan, yapılması sevabı, özürsüz olarak terki büyük günahı, inkârı ise küfrü gerektiren itikadî, amelî, ahlâkî yükümlülük 278, 279

Fehm eyle-: Anlamak, kavramak 89

Ferişte: Melek 167, 225, 230, 273

Ferseng: Fersah, 3 millik uzaklık ölçüsü; yaklaşık 5 kilometre olup kullanıldığı yere ve zamana göre uzunluğu değişmiştir 228

Fesād: Kargaşalık, karışıklık, fenalık, kötülük, bozgunculuk, fitne 392, 411

Fidā kıl-: Kıymak, gözden çıkarmak 83

Fikr eyle-: Düşünmek 144

Fikr it-: Düşünmek 247, 427

Fil: Afrika ve Asya'nın sıcak bölgelerinde yaşayan, kolayca evcilleşen, yaşamakta olan kara hayvanlarının en irisi, hortumlu, kalın derili, memeli hayvan 337

Fitne: Karışıklık, fesat, kargaşalık 462

Fitnelü: Fitneli, karıştırıcı, arabozucu 350

-- G / Ğ --

Ġafil ol-: Gaflet içinde olmak, habersiz bulunmak 482

Gāh: Bazen, bazı zamanlar 282

Ġammāz: Söz taşıyan, lâf yetiştiren, fitleyen 339

Ġammāzlık eyle-: Birinin ayıbını ortaya çıkarmak, arkasından çekıştirmek, söz taşımak, ispiyonculuk yapmak 406

Ġanī: Hiçbir şeye ihtiyacı olmayan, mutlak zengin, Allah 30, 211, 236, 374, 503

Ġarga: Karga; kanatları geniş, tüyleri kara, gagası dişli, tarla ve bahçelere çok zararlı ötücü kuş 264

Ġarīb: Gurbet ellerde kalmış; kimsesiz, zavallı 104, 330, 332, 438, 439, 440, 441, 441

Ġarībliğ: Kendi ilinden ayrılmış olma durumu 25

Ġarīb ol-: Şaşırarak 249

Ġāyet: Pek, çok, aşırı bir biçimde 12, 69, 115, 339, 448, 486

Ġāyret gel-: Bir işi yapmaya veya bitirmeye özenmek, bir işi yapmaya kendinde güç bulmak 121

Ġāzab it-: Öfkelenmek, hiddetlenmek, kızmak 214

Gece: Güneş battıktan sonra başlayan ve gün ağarınca kadar süren karanlık zaman 106, 119, 207, 221, 246, 253, 254

Gece gündüz: Devamlı, durmadan 1, 13, 25, 41

Geç-: Bulunduğu yerden ayrılıp başka bir yere gitmek veya yerleşmek; geride bırakmak, bir merhaleyi aşmak 140, 141, 162

Geçer: Revaçta olan 448

Geçür-: Yaşamak, yaşayıp tüketmek 307

Geçmiş: Yaşanıp bitmiş, bugüne göre geride kalmış zaman, mazi 11

Gel-: Ortaya çıkmak, baş göstermek, zuhur etmek; dönmek; bir mesafe kat edip uzak bir yerden yakın bir yere varmak; bir hal bir kimseye hâkim olmak; doğmak, yaşamak, dünyaya gelmek; uğramak, duçar olmak 7, 8, 18, 26, 50, 91, 94, 98, 99, 105, 114, 125, 127, 129, 137, 145, 146, 178, 194, 203, 216, 229, 241, 243, 245, 246, 257, 258, 280, 308, 309, 321, 359, 363, 414, 419, 429, 438, 439, 454, 456, 458, 459, 460, 478, 480, 491, 495, 497

Gelen: Gelme işini yapan 180

Gemi: Su üstünde giden büyük taşıt 157

Geñez: Koday 313

Ger: Eğer 194, 308, 311, 318, 418, 430, 431, 439

Gerek: Lazım 2, 2, 73, 76, 95, 95, 143, 150, 206, 206, 314, 316, 415, 463, 469

Geri: Geldiği taraf 133

Getür-: Bulunulan yere gelmesini sağlamak 27, 126, 142, 248, 436, 436

Gevde: Gövde; hayvanlarda baş, ayak ve kuyruk dışında kalan kısım 291, 358, 376

Gey-: Giymek, örtünüp korunmak için bir şeyi vücuduna geçirmek 426, 450

Gez-: Bir yere gezi yapmak, seyran etmek, dolaşmak 16, 348

Gibi: Benzerlik bildirir, benzer, benzeyen 51, 51, 158, 158, 222, 223, 224, 262, 419

Gice gündüz: Devamlı, durmadan 340, 357, 368, 379, 387, 390, 398, 413, 426

Gine: Yine, tekrar 206, 209, 243, 252, 462

Gir-: Varmak, dâhil olmak 102, 120, 183, 184, 189, 191, 198, 251, 289, 289

Gird'içeri: Girdi içeri 215

Gird'içerü: Girdi içeri 259

Gir-: Bürünmek 434

Girü / Giri: Tekrar, yine 196, 259, 270, 380

Git-: Bulunduğu yerden ayrılmak, yolculuk yapmak, yolculuğa devam etmek; yok olmak, eser kalmamak 19, 22, 24, 28, 34, 35, 80, 129, 133, 139, 153, 180, 197, 201, 203, 212, 229, 230, 247, 256, 313, 342, 408, 433, 453, 482, 482

Göç-: (Bazı hayvanlar) yer değiştirmek 224

Gögercin: Güvercin; pek çoğu evcilleşmiş olan, çeşitli türleri kutuplar dışında dünyânın her yerinde yaygın olarak yaşayan, gagası düz, tüyleri kalın ve sık, vücûdu kısa, uzun zaman hızla uçabildiği için bilhassa askerlikte haberleşme işinde kullanılan, tâne ve meyve ile beslenen tünek kuşu 265

Gönder-: Gitmesini sağlamak veya gitmesine yol açmak, yollamak 209, 212

Göñline düş-: Bir şeyin kalbe veya zihne girmesi 16, 453

Göñül: İyi ve kötü duyguların kaynağı olduğu kabul edilen kalbin manevi yönü; yürek, dil 82, 444, 453, 467

Gör-: Bir nesne veya kimsenin varlığını algılamak, hissetmek; şahit olmak, müşahede etmek; rast gelmek; karşılıklı gelip konuşmak, yanına gidip görüşmek; yaşamak, geçirmek 7, 16, 17, 21, 23, 25, 26, 28, 38, 56, 59, 60, 60, 81, 84, 102, 123, 124, 126, 127, 130, 135, 138, 146, 175, 176, 191, 200, 201, 230, 250, 251, 260, 287, 300, 309, 315, 320, 337, 338, 344, 369, 380, 394, 398, 407, 414, 418, 430, 443, 446, 454, 465, 483, 484, 485, 496, 497

Görin-: Görülür duruma gelmek, görülür olmak, gözükmek 219, 376

Görklü: Güzel, gösterişli 21, 69, 90, 110, 123

Göster-: Birinin görmesini sağlamak 30, 323

Götür-: Yerinden alıp uzağa atmak; üzerinde taşımak, yanında bulundurmak; hareket ettirip belli bir yere koymak 51, 52

Gözed-: Gözetlemek, beklemek, bakmak, ummak 182, 369

Gözi yolda (kal-): Birinin gelmesini merak, istek veya özlemle beklemek 460

Gözi tol-: Ağlayacak kadar duygulanmak 464

Gözle-: Gözetlemek, bakmak, tarassut, tecessüs etmek 368

Gözü karar-: Başı dönmek, hafif baygınlık geçirmek 57

Ğurbet: Yabancı memleket 16

Gün: Zaman, vakit, gündüz, 24 saatlik süre; güneş 15, 35, 81, 161, 193, 221, 227, 256, 422

Günâh: Dinî bakımdan suç sayılan iş veya davranış 416

Gündüz: Güneşin doğuşu ile batışı arasındaki aydınlık zaman 221

Gündüz gece: Daima, sürekli 172, 452

Gündüzin: Gündüz vaktinde 391

Güneş: Dünya ve diğer gezegenlerin etrafında döndüğü, bunlara ısı, ışık ve hayatın devamı için gerekli enerjiyi veren gök cisminin adı, dünyaya en yakın yıldız, şems 171, 174

Gürle-: Kalın, tok ve gür bir ses çıkarmak 271, 274

-- H / H / H --

Haber: Bir olay üzerine edinilen bilgi 86

Haber al-: Öğrenmek, bilgi edinmek 85

Haber ol-: Haber verilmek 140

Haber vir-: Bildirmek, haber ulaştırmak 213

Hâbil: Hz. Âdem'in oğlu, kardeşi Kâbil tarafından öldürülmüştür 154

Hac: İslâm dininde şer'an zengin sayılan her Müslüman'ın ömründe bir defa kurban bayramı günlerinde belli usullere göre Kâbe'yi ziyaret etmesi şeklindeki farz ibadet 278, 280

Hâcet: Allah'tan veya büyük bir makamdan yerine getirilmesi, gerçekleştirilmesi istenen dilek 445, 451

Hâcı: Hac farızasını yerine getiren, hacca giden kimse 333, 410

Hacil kıl-: Utandırmak, küçük düşürmek 249

Hâdim: Hizmet eden, hizmetçi, yardımcı 138, 141, 485

Hak: Tanrı, Allah; doğru, gerçek 100, 161, 222, 225, 260, 320, 326, 327, 378, 400, 416, 443, 454, 501

Ḥaḳ'a ı̇şmarla-: Ayrıılma durumlarında söylenen söz 27

Ḥaḳ Çalap: Tanrı Teâlâ 279, 369

Ḥaḳḳı koy-: Doğruyu bırakmak, doğrudan, haktan ayrılmak 400

Ḥaḳ Te'âlâ: Allah, Yaradan, Tanrı 161, 166, 170, 210, 224, 234, 329, 332, 334, 344, 349, 351, 358, 365, 371, 377, 385, 389, 394, 396, 401, 405, 466

Ḥâl: Durum, vaziyet 11, 22, 32, 48, 106, 120, 172, 199, 253, 315, 323, 407, 472, 476

Ḥalḳ: İnsanlar, toplum 5, 77, 249, 342, 355, 366, 381, 389

Ḥall it-: Çözüm yolu bulup sonuca bağlamak, çözmek 470

Ḥalvet: İssiz ve kapalı yer 15

Ḥarām: Dînin kesin bir delille yasakladığı, işlenmesi azâbı, inkâr edilmesi küfrü gerektiren şey, hareket veya davranış 187, 393, 404

Ḥarāmîlik it-: Hırsızlık, haydutluk, eşkıyalık etmek 408

Ḥâris: Bazı rivayetlere göre şeytanın ilk adı 233

Ḥârût: Kur'an'da adı geçen bir meleğin ismi olup edebiyatımızda "büyücü,

sihirbaz" anlamında kullanılmıştır 351

Ḥaseki: Padişahın ve sarayın iç hizmetlerini gören sınıfa mensup kimse 127

Ḥasret: Özlem, özlenen şey veya kimse 496

Ḥâşâ: Saygısızlık ve özellikle dince kusur sayılan bir şey söylenirken "bu mümkün değil, Allah göstermesin, tövbe" anlamında kullanılır 113

Ḥatâ kııl-: Yanlış hareket etmek 371

Ḥatm olmak: Sona ermek, tamamlanmak, bitmek 504

Ḥava: Dünyayı belli bir yüksekliğe kadar kaplayan, bütün canlıların nefes yoluyla alıp verdikleri, çok miktarda oksijen, azot ve az miktarda asit, su buharı ve başka gazlardan meydana gelmiş renksiz, kokusuz, hafif gaz 276

Ḥavvâ: Hz. Havva, Hz. Âdem'in eşi 164, 240, 296

Ḥay: Hah, tam, işte; vay, hey, ey 300

Ḥâyen: Ağızda çiğneyen, çiğneyici 398

Ḥayr: Her durumda her şartta iyi ve makbul olan hal, iş *111, 362*

Ḥayrân kal-: Çok beğenmek *491*

Ḥayrân ol-: Şaşırarak, şaşırıp kalmak *317*

Ḥayvân: Duygu ve hareket yeteneği olan, içgüdülerıyla hareket eden canlı yaratık *335, 336*

Ḥayyu'l-beḳâ: Ebedi diri *27*

Ḥayz: Kadınlarda adet hali, aybaşı *376, 376*

Ḥazer kıl-: Sakınmak, çekinmek *187*

Ḥazret: Şahıs veya kutsal sayılan varlık için kullanılır *210*

Ḥelâl: Dinin yasaklamadığı şey, hareket ve davranış; nikâhlı eş *185, 186, 188, 336, 393, 404*

Ḥelâl ol-: Yapılmasında veya kullanılmasında dinen sakınca bulunmamak, uygun ve yerinde olmak *188*

Hele: Özellikle; uyarma, korkutma veya söz verme anlatan bir söz *55, 135, 149, 224, 319, 420, 448, 454*

Hem: Üstelik, bir de, şu da var ki, zaten; bir şeyi açıklamak, anlamı kuvvetlendirmek için kullanılan bir söz *17, 38, 45, 47, 57, 61, 64, 66, 69, 70, 90, 93, 130, 139, 162, 162, 165, 167, 169, 176, 190, 191, 195, 218, 219, 219, 220, 221, 233, 239, 258, 263, 274, 281, 283, 286, 290, 291, 292, 292, 306, 317, 319, 322, 326, 328, 330, 334, 335, 339, 345, 367, 389, 390, 393, 407, 408, 409, 413, 415, 417, 427, 429, 439, 441, 451, 472, 474, 486, 493, 499*

Hemân: Ayrıca, fakat, illa, bilhassa; çabucak, hızlı, hemen *13, 40, 217, 257, 341, 391, 434, 463*

Hemâm: Yıkanılacak yer *120*

Henüz: Daha şimdi, yeni *207*

Hep: Sürekli olarak, daima; bütün, tam *145, 180, 205, 298, 304, 485, 490, 498*

Her: Tekil kelimelerin önüne getirilir ve o kelime için verilen hükmün aynı cinsten olan şeylerin hepsi için teker teker geçerli olduğunu gösterir, –nin hepsi, bütün, cümle *2, 3, 8, 8, 14, 21, 128, 149, 156, 178, 188, 211, 218, 226, 229, 239, 411, 425, 470, 497, 498, 505*

Her biri: Ayır ayrı hepsi 98, 182, 198, 325, 414

Hergiz: Asla, hiçbir zaman 29, 53, 166, 313

Heybet: İnsanda korku ve saygı duygusu uyandıran etkili görünüş, ululuk, azamet 274

Ĥınzır: Domuz 326

Ĥıřm: Öfke, kızgınlık, gazap 214, 215, 216, 322

Ĥıyānatlık eyle-: Hainlik yapmak, haince davranışta bulunmak 403

Ĥıç: Olumsuz cümlelerde anlamı kuvvetlendirir; katiyen, asla 56, 112, 281, 360, 362, 375, 392, 419

Ĥıçbiri: Bir teki, biri bile 117

Ĥikāye: Bir olayın sözlü veya yazılı olarak anlatılması 68

Ĥikāyet: Hikāye 6, 67, 77, 78

Ĥikmet: Allah'ın her şeyi layık olduğu yere koyma sırrı, olayların insanlar tarafından anlaşılmayan gizli amacı 33, 237

Ĥile: Bir kimseyi aldatmak, kandırmak ve yanıltmak amacıyla yapılan tertip, düzen 430

Himmet: Manen büyük kimselerin, ermişlerin

dilediklerini yerine getiren manevî gücü, manevî yardımı, lutfu; ihsan, yardım 24, 27, 212

Himmet it-: Yardım etmek, gayret etmek, emek vermek 209

Ĥisāb: Hesap, matematiksel işlem 228

Ĥoca: Bilgili, ilim sahibi kimse 11, 12, 305, 452, 463

Ĥor u Ĥakır ol-: Aşağılanmak 5

Ĥoř: Güzel, iyi, latif; iyi bir şekilde 22, 114, 146, 366, 392, 412

Ĥoř gel-: (Yapılan, olan bir şey birinin) Hoşuna gitmek 482

Ĥub: Güzel 131, 350

Hūd: Hūd Peygamber 284

Ĥudā: Tanrı, Allah 29

Ĥulq: Doğuştan olan huy, yaratılış, tabiat 491

Ĥulu: Huylu 335, 350, 395

Ĥüy: Doğuştan olan tabiat, yaratılış, mizaç 110, 353

HūdĤud: Çavuş kuşu, ibibik 265

Hüküm it-: Üzerinde hâkimiyet kurmak, hükmü altına almak 273

Hüner: Bilgi, ustalık ve maharet isteyen ince sanat 4, 94

-- I --

İrak: Uzak 439

İriş-: Yorulmak, bunalmak 47

İşmarla-: Emanet etmek 30

İssi: Sıcaklık, hararet; sıcak 57, 276

-- İ / İ --

İ: Ey 17, 70, 78, 84, 256, 263, 274, 347, 383, 393, 426, 492, 494

İbâdet eyle-: Bir dinin buyruklarını yerine getirmek 159

İblis: Şeytan 231, 233, 267

İbrâhim halil: İbrahim Peygamber 277

İbret: Acayip, şaşılacak kadar tuhaf kimse veya şey 316

İç: Herhangi bir durumun, cismin veya alanın sınırları arasında bulunan yer; cisimlerin yüzeyleri arasında kalan her nokta; insan veya nesnelerin meydana getirdiği

topluluklarda ara 52, 58, 219, 236, 449

İç-: Bir sıvıyı ağza alıp yutmak 64, 162, 442

İçerü: İçeri; bir kimsenin evi veya içinde yaşadığı, yatıp kalktığı yer, kapalı mekân 251

İçinde: Arasında 249, 342, 381

İçre: İçinde 67, 176, 242, 261

İçün: Sebep bildirir, sebebiyle, -den ötürü, -den dolayı; amaç bildirir, maksadıyla, amacıyla 270, 302, 367, 379, 401, 403

İdris: İdris Peygamber 295

İdün-: Edinmek, elde etmek, yapınmak, sahiplenmek 40

İhtiyât kıl-: Tedbirli ve ölçülü davranmak 308

İklîm: Ülke, diyar, memleket 16

İkrâm it-: Ağırlamak, saygı göstermek 196

İl: Diyar, iklim, memleket; halk, ahali 16, 17, 97, 289, 342, 367, 373, 490

İlah: Allah, Tanrı 353, 502

İlâhî: “Ey benim Allah’ım” anlamında Allah’a hitap sözü 101

İle: İki kelimeyi, iki öbeği birbirine bağlar; İsimlerin sonuna gelerek beraberlik, refakat, vâsita, araç, hal, tarz, ilişki vb. anlamlarda zarflar yapar; fiil isimlerinden sonra kullanıldığında sebep bildirir 3, 7, 13, 20, 21, 22, 27, 34, 41, 44, 46, 50, 52, 72, 72, 74, 81, 86, 117, 141, 141, 161, 172, 173, 192, 205, 209, 211, 212, 214, 215, 216, 221, 224, 240, 255, 303, 322, 339, 340, 351, 360, 367, 369, 404, 412, 413, 413, 421, 430, 437, 441, 497

İleri: Önce, evvel 11

İlet-: Götürmek, yerine ulaştırmak, eriştirmek, nakletmek 75, 95, 125, 138, 139, 477

İlk: En önce olan, önceki 231, 233, 266, 269, 289

İlkin: Başta, başlangıçta, önce 267, 275, 278, 285, 286

İllâ: İlle, mutlaka; bilhassa, özellikle 69, 110, 254, 445

İllet: Bir şeyin var olmasını sağlayan sebep 469

İlm: Bilme, biliş; belli bir konuya ait bilgilerin bütünü 4, 4, 5, 7, 13, 14, 37, 41, 74, 90, 452, 497, 498

İlt-: Götürmek, yerine ulaştırmak, eriştirmek 97

İmân[ı] yok: Acımasız, insafsız 112

İmânsız kal-: İncancını kaybedip öyle olmaya devam etmek 267

İmdi: Şimdi 6, 10, 32, 33, 34, 35, 48, 68, 106, 120, 121, 144, 146, 150, 247, 412, 423, 457, 462, 464

İN-: Binilen bir hayvan veya taşıttan ayrılarak yere basmak; aşağıya doğru gelmek 47, 62, 276, 425

İnan-: Güvenilir bulmak, güvenmek, îtimat etmek; doğru olarak kabul etmek 8, 286

İnâyet: Lütuf, yardım, ihsan 224

İnâyet eyle-: Lütuf etmek, ihsan etmek 195, 501

İncit-: Kötü söz veya davranışla birini kırmak, üzmek; incinmesine yol açmak 367

İndir-: Yukarıdan aşağıya doğru gelmesini, inmesini sağlamak 399

İnlet-: İnlemesine yol açmak, çok eziyet vermek 388

İr-: Ermek, ulaşmak 67, 77, 81

İriş-: Ulaşmak, varmak 46

İrişdür-: Ulaştırmak,
yetiştirmek 63

İsâ: İsa peygamber 326

İslâm: Allah'ın Kur'an ile vahyettiği ve esasları Hz. Muhammed tarafından bildirilen din, Müslümanlık 113

İsmâ'il: İsmail Peygamber,
Hz. İbrahim'in oğlu 165, 284

İssi: Sahip 408

İste-: İstek duymak, arzulamak
202, 308, 373, 373, 397

İş: Ortaya çıkan durum, olan ve yapılan şey, hâdise; hal, durum, vaziyet, bir sonuç elde etmek için yapılan çalışma, eylem 6, 10, 43, 55, 101, 108, 149, 197, 341, 377, 387, 390, 392, 394, 412, 415, 440

İş bitir-: Bir işi iyi bir sonuca ulaştırmak 314

İşbu: Bu, işte bu 88, 90, 98

İşde: İşte; bir şey gösterilirken veya bir şeye işaret edilirken söylenen bir söz; bak, aha; Anlatılan bir sözün sonucuna gelindiğini gösterir 194

İş güç: Uğraş, meşguliyet, yapılan eylemler 366, 402

İşit-: Dinlemek, duymak 6, 11, 32, 33, 35, 48, 68, 106, 120, 150, 207, 212, 214, 253, 316, 327, 427, 462, 490, 491, 495

İş işle-: Faaliyette bulunmak 111

İş kıl-: İş yapmak, bir şey yapmak; fenalık yapmak 428

İşret it-: İçki içmek, içki içerek eğlenmek 441

İt: Köpek 222, 290, 385

İt-: Etmek, yapmak 34, 113, 130, 194, 276, 278, 280, 315, 326, 329, 337, 353, 374, 387, 415, 426

İvaz: Bedel, karşılık 104

İy: Ey 29, 40, 219, 284, 292, 296, 323, 445, 459, 483, 499

İz: Belirti, nişan, alamet 460, 461

İzzet kıl-: Saygı göstermek 127, 489

-- **Ķ / K** --

Ka'be: Bütün müslümanların kiblesi ve ziyaret yeri olan Mekke şehrindeki mukaddes bina, beytullah 277, 410

Ķâbil: Hz. Âdem'in oğludur, kardeşi Hâbil'i öldürmüştür 154, 289

Ķabūl it-: Bir Őeye isteyerek veya istemeyerek razı olmak 431

Ķabūl Ķıl-: Bir Őeye isteyerek veya istemeyerek razı olmak 118, 486

Ķabūl eyle-: Bir Őeye isteyerek veya istemeyerek razı olmak 488

Ķaç: Bir Şeyin niceliğini sormaya yarayan soru sıfatı, ne kadar, nice 283, 324

Ķaç-: Kimseye bildirmeden bulunduğu yerden ayrılmak, firar etmek 461

Ķaçan: Ne zaman 124, 178, 425, 470, 498

Ķadar: Miktarda, derecede 227

Ķadı: Tanzimat'a kadar her tūrlū davaya, Tanzimat ile Medeni Kanun arasındaki dōnemde ise yalnız evlenme, boŐanma, nafaka, miras davalarına bakan mahkemelerin başkanları 400

Ķāfir: Allah'ın varlığına ve birliğine, Hz. Muhammed'in peygamberliğine ve Allah'tan getirdiklerine inanmayan yahut bunlardan birini inkār eden kimse 178, 266

Ķāfir ol-: Allah'ın varlığını birliğini ve Hz. Muhammed'in onun elĶisi olduğunu inkār etmek 266

Ķāđıd: Hamur hāline getirilmiş bitki maddelerindeki Ķok ince liflerin keĶeleŐtirilmesi suretiyle imal edilen, yazı yazmak, kitap basmak, sarmak, kaplamak gibi birĶok işte kullanılan ince yaprak; yazılı kāđıt, mektup, tezkere, varaka 493, 494

ĶāĶı-: Öfkelenmek, kızmak; azarlamak, takdir etmek 214, 269, 323, 364, 486

Ķal-: Olduđu yeri ve durumu korumak, sūrdürmek; yaŐamak, oturmak, ikamet etmek 58, 66, 106, 207, 294, 419, 483

Ķaldır-: Yukarı doğru hareket ettirmek 301

Ķalk-: Yukarı doğru yükselmek 59

ĶamĶı: Ucuna ince deri, meŐin veya ip bağlanmış bir değnekten ibaret vurma āleti, kırbaĶ 274

Ķāmil: Noksansız, tam, bütūn, olgun 39, 70, 419, 448

ĶamĶara: Kapkara; Ķok kara, her yanı kara, simsiyah 291

Ƙamu: Bütün, hep, herkes 42, 70, 82, 180, 330, 490, 491

Ƙan: Plazma ve kan yuvarlarından meydana gelen ve damarların içinde dolaşarak vücut dokularını besleyen kırmızı renkli sıvı 187, 281, 376

Ƙanâ' it-: Kanaat etmek 336

Ƙana Ƙana: doya doya, bol bol 64

Ƙanda: Nerede 3, 152, 202, 203, 203, 338, 346, 348, 405, 493

Ƙandır-: Kanmasını sağlamak, doyurmak 65

Ƙan eyle-: Başkasının kanını dökmek, cinayet işlemek 154

Ƙanı: Hani, nerede 132, 142

Ƙanına gir-: Birini öldürmek veya öldürtmek; birini veya bir şeyi zor duruma sokmak 131, 373

Ƙanını helâk it-: Bir veya bir şey için bütün zahmetlere katlanmak, canını ortaya koymak 136

Ƙan it-: Başkasının kanını dökmek, cinayet işlemek 153

Ƙanını helâl Ƙıl-: Birinin veya bir şeyin uğrunda canını

ortaya koymak, bağışlamak 137

Ƙap: Kabuk, kışır 394

Ƙapu: Kapı, makam, huzur; bir yere girilip çıkılırken içinden geçilen yer 122, 213, 363, 478

Ƙapuci: Saray veya kalelerde giriş çıkıştan sorumlu görevli 123, 196, 198, 213, 258

Ƙar: Havadaki su buharının donmasından meydana gelen ve yağmur gibi yağın hafif beyaz taneler 239

Ƙara: Kömür rengine olan rengin adı, siyah 219, 221

Ƙara: Yeryüzünün denizle örtülü olmayan bölümü, toprak 276

Ƙararı Ƙalma-: Bir yerde duramamak, huzuru olmamak 53

Ƙarâr it-: Durmak, beklemek, bir yerde kalmak 253

Ƙaravaş: Cariye, hizmetli 92, 402

Ƙarı: İhtiyar, yaşlı; kadın 102, 103, 105, 106, 107, 109, 115, 118, 201, 210, 212, 250, 250, 251, 370, 411, 464

Ƙarıçık: İhtiyar, yaşlı kadın 207, 208

Қарın: İnsan ve hayvan vücudunun kaburgaların kenarından kasıklara kadar olan *161*

Қарınca: Toprağın içinde toplu halde yaşayan ve birçok çeşidi bulunan, zar kanatlı eklem bacaklı böcek türü *182*

Қаршу: Mukabil, karşılık olarak; bir şey, yer veya kimsenin yüz tarafının ilerisi *336, 378, 437*

Қасд: Amaç, gaye, maksat *216, 457*

Қағд еyle-: Amaçlamak, amaç olarak almak *78, 481*

Қағд it-: Amaçlamak, amaç olarak almak; birine karşı bilerek kötü davranmak, kötü niyet beslemek *156, 348, 349*

Қат: Nezd, yan, huzur *248, 313, 406, 416, 445, 451, 468*

Қатı: Çok, ziyade, fazla, iyice; haşin, sert, kırıcı; ağır, sıkı, zor *70, 134, 147, 255, 316, 381, 441*

Қатı gel-: Gücüne gitmek *145*

Қатлан-: Hoş olmayan bir duruma, güç şartlara dayanmak, tahammül etmek *121*

Қаві: Güçlü, sağlam; çokça *200*

Қавл: Sözleşme, anlaşma *421*

Қайдını gör-: Gereğini yapmak, çaresine bakmak *193*

Қайғу: Kaygı; üzüntü, endişe duyulan düşünce, gam *456*

Қайқу: Kaygı; üzüntü, endişe duyulan düşünce, gam *255*

Қазā: Umulmadık, hiç beklenmedik yer ve zamanda başa gelen kötü olay *8, 211*

Кеңі: Geviş getiren memelilerden, eti, sütü, derisi ve kılı için yetiştirilen hayvan *297, 299, 301*

Кефен: Ölünün gömülmeden önce sarıldığı beyaz bez, kefen bezi, yakasız gömlek *384*

Келām: Söz, ifade; söyleyiş, söyleme *504*

Келер: Bir çeşit kertenkele, yılan ebesi *403*

Кенди / Кендү: İyelik ekleri olarak kişilerin öz varlığını anlatmaya yarayan dönüşlülük zamiri, öz, zat *112, 230, 285, 288, 391*

Кендүзи: Kendisi *116, 170, 392, 432*

Кендүзин беген-: Başkalarını küçümseyerek kendini üstün görmek *391*

Керкес: Akbaba *338*

Kerten: Kertenkele (?) 344

Kes-: Bıçak, makas vb. araçla bir şeyi ikiye ayırmak 75, 95, 97, 108, 309, 333, 475, 477

Keşke: Dilek cümlelerinin başına getirilen ve “ne olurdu” anlamında özlem veya esef bildiren temenni sözü 135, 248

Key: Çok, pek, gayet 58, 109, 255, 283, 441

Kez: Defa 246, 309, 407

Kezin: Defa 171, 173, 179

Kıgır-: Çağırarak, davet etmek, seslenmek, haykırmak 471, 487, 488

Kıl-: Etmek, eylemek, yapmak 104, 121, 334, 377, 396, 405

Kır-: Öldürmek, yok etmek, imha etmek 77

Kırk: Otuz dokuzdan sonra gelen sayı 159, 161, 242, 287

Kıt eyle-: Azaltmak, yetersiz hale getirmek 385

Kıtmîr: Ashab-ı Kehf'in köpeğinin ismi 291

Kıy-: İçi sızlamadan öldürmek, canına kastetmek; merhametsizce davranmak; acımadan vermek, gözden çıkarmak, esirgememek 113

Kıyama-: İncitirim, zarar veririm düşüncesiyle çekinmek, sakınmak 288, 306

Kız: Dişi cinsten olan evlat, dişi cinsten genç kimse 69, 90, 99, 100, 107, 108, 110, 129, 130, 134, 140, 142, 143, 145, 146, 147, 150, 153, 155, 158, 162, 163, 163, 167, 171, 175, 181, 183, 185, 189, 193, 197, 204, 213, 214, 215, 217, 222, 225, 227, 231, 235, 240, 244, 246, 247, 248, 253, 254, 257, 259, 261, 266, 268, 271, 275, 277, 281, 285, 289, 290, 293, 297, 303, 306, 315, 324, 419, 421, 423, 428, 432, 439, 444, 447, 457, 460, 462, 464, 466, 467, 467, 468, 470, 473, 485, 486, 487

Kızar-: Rengi kırmızı olmak, kırmızıya yakın bir renk almak 281, 282

Kızlık: Kıtlık, pahalılık 397, 397

Kici: Küçük 304, 489

Kıl ü kâl it-: Dedikodu etmek, boş söz söylemek 474

Kim: Hangi kişi 55, 73, 74, 88, 94, 96, 156, 158, 167, 188, 266, 278, 285, 289, 294, 294, 297

Kim / Ki: Ki bağlacı; hangi kişi 3, 7, 14, 14, 15, 17, 25, 26,

29, 30, 40, 51, 54, 56, 63, 74, 74, 76, 78, 82, 84, 85, 91, 93, 95, 115, 122, 147, 147, 147, 150, 153, 158, 158, 166, 171, 172, 174, 175, 177, 178, 181, 183, 185, 194, 197, 198, 199, 200, 200, 203, 230, 249, 281, 285, 311, 314, 318, 321, 325, 327, 334, 369, 378, 394, 414, 416, 425, 425, 438, 440, 457, 462, 472, 494, 497, 498, 500, 505

Kimse: Herhangi bir kişi, kim olduğu bilinmeyen kişi 352, 398

Kimesne: Kimse 99

Kimi: Bazısı, birtakımı, kimisi 59

Kimisi: Bazısı, birtakımı, kimi 59

Kimse: Herhangi bir kişi 56, 111, 117, 230

Kİne tüt-: Birine karşı öç alma duygusu duymak 214

Kirdigār: Allah, Tanrı 243, 347

Kirpi: Kirpigillerden, uzunluğu 25-30 santimetre olan, sırtı dikenlerle kaplı memeli hayvan 358

Kişi: İnsan, kimse, şahıs 3, 9, 43, 71, 190, 324, 326, 428, 440, 451, 498

Kitāb: Herhangi bir konuda yazılmış eser 45, 66, 67, 142, 143, 228, 286, 298

Қо-: Koymak, bırakmak, izin vermek, müsaade etmek 26, 307

Қоç: Damızlık erkek koyun 165

Қоç-: Kucaklamak, sarılmak 343, 458

Қон-: Yolcu bir yere inip oturmak, konaklamak 47, 224

Қоңшу: Komşu 386

Қоңуқ idin-: Birini evinde bir süre ağırlamak 103

Қорку дүш-: Endişelenmek, korkmak 82

Қорқут-: Kaygıya düşürmek, endişelendirmek; korkmasına yol açmak 322

Қов-: Sert veya küçük düşürücü sözlerle gitmesini söylemek, savmak, defetmek 364

Қовчулық et-: Dedikodu etmek 391

Қой-: Bırakmak, terk etmek 19, 384, 458

Қойун: Geviş getirenlerden, eti, sütü ve yapağısından faydalanılan, boynuzlu, memeli, evcil hayvan 298, 302

Ḳudret: Kuvvet, güç; yetenek, kabiliyet 46, 50, 81, 166

Ḳul: Allah tarafından yaratılmış olan insan, abd; köle, hizmetçi 4, 7, 92, 195, 264, 493, 494, 497

Ḳulluk: Kul olma durumu 444

Ḳul ol-: Allah'a kayıtsız şartsız bağlanmak 2

Ḳunduz: Kemirgenlerden, kuyruğu geniş ve yassı, art ayak parmaklarının arası perdeli, ağaçları kemirerek beslenen, su kıyılarında yaşayan, yuvalar ve su setleri kuran, postu değerli bir hayvan 411

Ḳur'ân: Allah tarafından Hz. Muhammed'e vahyedilen kutsal kitap, İslâm dininin temel kitabı, kelâm-ı kadim, Kur'ân-ı Kerim 261, 262

Ḳurbağa: Kurbağalardan, yumurta ile üreyen, yavruları gelişimlerini durgun sularda tamamladıktan sonra kuyruğu ve solungacı körelerek karada yaşayabilen, sıçrayarak yürüyen ve suda iyi yüzen küçük hayvan 370

Ḳurbân: Dinin buyruğunu veya bir adağı yerine getirmek için kesilen hayvan 446

Ḳurbân kıl-: Feda etmek 94

Ḳurd: Uzun ve yumuşak gövdeli, omurgasız, bacaksız, ayaksız veya çok ilkel ayaklı, sürünerek hareket eden küçük hayvan 407

Ḳur eyer: Süslü özenle yapılmış eyer 92

Ḳurı da'vâ eyle-: Boş faydasız iddiada bulunmak 319

Ḳurı da'vâ it- -: Boş faydasız iddiada bulunmak 322

Ḳurt: Uzun ve yumuşak gövdeli, omurgasız, bacaksız, ayaksız veya çok ilkel ayaklı, sürünerek hareket eden küçük hayvan 184

Ḳurt: Köpekgillerden, gri sarı renkli, yırtıcı, etçil memeli hayvan 168, 170

Ḳurtar-: Bir canlıyı bir felaketten, tehlikeden veya zor durumdan uzaklaştırmak; kurtulmasını sağlamak 195

Ḳurtıl-: Bir tehlikeden, sıkıntılı bir durumdan sıyrılmak, uzaklaşmak, selâmete çıkmak, halâs olmak 416

Ḳurtul-: Bir tehlikeden, sıkıntılı bir durumdan sıyrılmak, uzaklaşmak,

selâmete çıkmak, halâs olmak
194

Kuş: İki kanatlı, uçucu hayvanların ortak adı 59, 222, 223, 224, 261, 262, 262, 265, 353, 365, 401, 480, 481, 482

Kuş gibi: Çok çabuk ve kolay bir şekilde 51

Kuyrucağ: Küçük, kısa veya hoş, narin kuyruk 302

Kuyruk: Hayvanların çoğunda, gövdenin sonunda bulunan, omurganın uzantısı olan uzun ve esnek organ 292, 297, 301

Kuyu: Su katmanına varıncaya kadar kazılan genellikle silindirik biçiminde, suyundan yararlanılan çukur 61

Kuzgun: Kırılarda, tarlalarda yaşayan, ekinlere zararlı böcekleri, kemirgenleri yok ettiği için tarım için faydalı karga türlerine, özellikle kara kargaya verilen isim 390

-- L --

La'net: Allah'ın rahmetinden, af ve merhametinden mahrum olma 234

Laîf: Zevk ve ruh okşayıcı ince bir güzelliğe sâhip olan, hoş, nâzik, yumuşak 239

Lâyık: Uygun, yaraşır, münasip 396

Leylek: Leyleksilerden, kışın tropikal Afrika'da yaşayan, siyah telekli, uzun gagalı, uzun bacaklı, büyük, beyaz, göçmen kuş 366

Loğma: Bir defada ağza götürülen yiyecek parçası, bir seferde yutulacak miktardaki yiyecek 160

-- M --

Mâ: Su 436

Mağbün ol-: Aldanmak, zarara uğramak 9

Mağrib: Güneşin battığı yer veya güneşin battığı yön, taraf, batı, garp 229

Mağrûm it-: Yoksun bırakmak 3

Mağrûm ol-: Yoksun kalmak 9

Mağâm: Mertebe 232

Mağşüd: Amaç, gaye, maksat 25, 44, 123, 126, 128, 498

Mağşüda ir-: Amaca ulaşmak 26

Mâl: Çift ve yük hayvanları, değerli varlık 12, 72, 92, 93, 334, 340, 362, 404, 405, 408

Ma'lûm eyle-: Bildirmek, açıklamak 87, 128, 228, 232, 272, 479

Mârût: İki meşhur melekten biri olup (diğeri Hârût'tur) edebiyatımızda "büyücü, sihirbaz" anlamında kullanılmış ve genellikle Hârût ile beraber anılmıştır 351

Maşlahât: İş, husus, mesele 459

Maşrıq: Güneşin doğduğu yer veya yön, gün doğusu, doğu, şark 229

Maymun: Dört ayaklı, iki ayağı üzerinde de yürüyebilen, ormanda toplu olarak yaşayan, kuyruklu hayvan 329

Meger: "Oysa ki, halbuki" anlamıyla önceden farkına varılmayıp sonradan anlaşılan bir durumu bildirir; ancak, yalnız, fakat, şu kadar ki, illâ 11, 15, 67, 69, 171, 238, 416, 453, 501

Mekân: Durulan, oturulan yer, ev, mesken, ikametgâh; yer, mahal 500

Melûl ol-: Boynu bükük, üzgün, mahzun olmak 255

Mel'ûn: Lânetlenecek kadar kötü olan, nefret duyulan 329

Memek: Esere göre Hz. Nuh'un ilk adı 269

Meşgûl: Bir şeyle uğraşan, bir iş yapmakta olan 13, 452

Meşhûr: Herkesçe bilinen, adı sanı her tarafa yayılmış, ünlü, şöhretli 449

Mevlâ: Allah 2, 159, 403

Muhammed: İslam Peygamberi Hz. Muhammed 501

Muhtekir: Gerekli malları kâr maksadıyla toplayıp ihtiyaç çoğaldığı, fiyat pahalandığı anda yüksek fiyata satan, ihtikâr yapan kimse, vurguncu, spekülâtör 397

Murâd(lar)ına er-: İsteğine kavuşmak, dileği gerçekleşmek, arzusu yerine gelmek 496

Musâ: Musa Peygamber 173, 177, 178, 180

Muşâhib ol-: Arkadaş olmak, yol arkadaşı ve sohbet arkadaşı olmak 36

Muştafâ: İslam Peygamberi Hz. Muhammed 504

Mu'teber eyle-: Saygın hale getirmek, itibarlı etmek 4

Muṭī ol-: İtaat etmek, boyun eğmek, tabi olmak 318, 318, 359

Müdām: Devamlı, sürekli 233

Müfsidlik it-: Bozgunculuk yapmak, fitne fesat çıkarmak, karıştırmak 342

Münkir: Reddeden, kabul etmeyen 355

Müslimān: İslam dininden olan kimse 113, 388

Müşkil: Halledilmesi, çözüme kavuşturulması güç iş veya mesele, zorluk, güçlük 470

Müşkilāt: Zorluklar, müşküller 145

-- N --

Nā-çār: Çaresiz 37

Nāgehān: Ansızın, birdenbire 15, 453, 480

Nā-maḥrem: Evlenmelerinde yasa bakımından sakınca olmayan (kadın ve erkek) 349

Nāmudār: Namlı, ünlü, meşhur 79

Nāz: Kendini beğendirmek amacıyla takınılan edalı tavır, cilve 413, 437

Ne: Hangi şey, hangi, bir şey, herhangi bir şey; bazı kelimelerle kullanıldığında

onların gereksizliğini ve yokluğunu bildirir; bazı kelimelerle kullanıldığında bunlara aşırılık kavramı katar ve kelimenin anlamına göre şaşma, yakınma, memnuniyet, beğenme, takdir vb. ifade eder 7, 8, 26, 34, 44, 55, 68, 87, 87, 88, 88, 108, 121, 128, 128, 130, 143, 146, 148, 151, 156, 171, 181, 185, 186, 194, 205, 217, 227, 231, 236, 240, 241, 244, 247, 249, 261, 268, 272, 275, 281, 290, 297, 303, 303, 310, 310, 312, 315, 318, 320, 325, 325, 330, 334, 376, 412, 414, 417, 417, 423, 425, 428, 446, 448, 451, 462, 469, 479, 497, 498

Ne.....ne: Bağlaç olarak ve tekrar edilerek cümlede yer alan aynı değerdeki öğelerin başına getirildiğinde bunları red ve inkâr etmek için kullanılır 175, 181

Ne....ne.....ne: Bağlaç olarak ve tekrar edilerek cümlede yer alan aynı değerdeki öğelerin başına getirildiğinde bunları red ve inkâr etmek için kullanılır 56

Neden: Ne sebepten, niçin 82, 83, 108, 278, 298

Nefse uy-: Bedenin isteklerine uymak, günah işlemek 409

Ne hâcet: Gereksiz, gerek yok
186

Ne hod: Ne de 56

Ne kadar: Nicelik bakımından miktar, ölçü, fiyat, zaman anlamlarıyla soru bildiren bir söz 227, 240, 241, 244

Ne ki: Neyi, her ne, ne kadar
44

Ne'm: Neyim, bütün varım 42

Nevhâ kıı-: Sesli bir şekilde ağlamak, matemle feryat etmek 270

N'eyledi: Ne eyledi, ne yaptı
344, 380

N'eyledüñ: Ne ettin, ne eyledin 447

Nışf-ı leylâ: Gece yarısı 442

Nice: Nasıl, ne şekilde 11, 22, 23, 32, 33, 50, 53, 106, 113, 120, 131, 172, 230, 253, 290, 472

Nicesi: Nasıl, ne suretle 10

Nic'ola: Nasıl ola, ne şekilde ola 32

Niçün: Niçin, neden, niye 268, 312

N'idem: Ne edeyim 54

N'idder: Ne eder 212, 337, 394

Nikâb: Örtü, peçe 141, 172

Ni'met: Yiyecek, içecek 435, 436

N'itdiler: Ne ettiler 35

No'la: Ne ola 114, 422

N'olur: Ne olur 48

Nüh: Nüh Peygamber 268, 268, 270, 299, 301

-- O --

O: Kişi zamiri; işaret sıfatı
301, 326

Oda: Evin bir bölmesi 199, 435, 438

Oda yak-: Sıkıntıya düşürmek
115

Oğul: Erkek evlat, erkek çocuk veya genç 13, 109, 428, 430, 431, 451, 463

Oğlan: Erkek evlat, erkek çocuk veya genç 23, 31, 37, 39, 40, 45, 53, 60, 62, 67, 77, 86, 87, 89, 144, 145, 148, 154, 156, 160, 168, 168, 173, 177, 182, 184, 186, 191, 195, 197, 211, 214, 215, 216, 220, 223, 226, 233, 237, 242, 245, 247, 250, 251, 252, 255, 262, 266, 269, 273, 279, 282, 286, 289, 291, 294, 299, 304, 310, 319, 433, 435, 437, 443, 444, 452, 465, 478, 480

Oğlançık: Çocuk, erkek çocuk
84, 200

Oķın-: Tesmiye olunmak, denilmek, söylenmek 181

Oķu-: Bir yazıda anlatılmak istenen manayı anlamak, öğrenmek 67, 503, 505

Ol: O, işaret sıfatı veya kişi zamiri 3, 4, 14, 15, 17, 38, 43, 45, 47, 54, 57, 60, 62, 64, 66, 67, 69, 73, 76, 79, 79, 80, 81, 84, 86, 96, 108, 109, 116, 118, 119, 133, 139, 140, 142, 143, 150, 153, 155, 156, 158, 158, 159, 161, 162, 163, 168, 171, 171, 174, 175, 176, 177, 179, 180, 181, 181, 183, 183, 185, 185, 186, 189, 193, 197, 199, 204, 207, 207, 209, 210, 213, 214, 215, 216, 217, 220, 221, 222, 222, 223, 225, 226, 227, 227, 231, 233, 235, 235, 236, 237, 239, 240, 244, 246, 247, 247, 248, 250, 253, 254, 254, 255, 257, 257, 258, 259, 261, 265, 266, 267, 268, 271, 275, 277, 277, 280, 281, 281, 285, 285, 285, 288, 289, 290, 293, 293, 294, 297, 299, 303, 306, 315, 316, 323, 324, 329, 329, 332, 336, 336, 337, 339, 346, 347, 353, 356, 356, 360, 361, 361, 367, 371, 371, 373, 374, 374, 381, 383, 386, 388, 398, 407, 419, 421, 423, 425, 427, 428, 432, 433, 434, 434, 435, 436, 437, 439, 444, 444, 448, 455, 455, 457, 462, 463, 465,

466, 467, 468, 470, 471, 471, 473, 481, 484, 484, 486, 487, 488, 492, 494, 504

Ol-: Bulunmak, var olmak; meydana gelmek, vuku bulmak; bir görev, san, nitelik kazanmak 5, 6, 10, 14, 22, 23, 24, 32, 33, 41, 42, 50, 53, 57, 68, 82, 120, 130, 152, 179, 183, 196, 208, 215, 218, 218, 234, 239, 242, 247, 253, 256, 256, 259, 268, 270, 278, 293, 294, 296, 303, 325, 325, 346, 375, 389, 401, 407, 432, 438, 444, 455, 472, 498, 498

Ola: Belki, -mi acaba, acaba, ihtimal 421, 448

Olar: Onlar 487

Oñ-: İyileştirmek 320

On altıncı: On altı sayısının sıra sıfatı, sırada on beşinciden sonra gelen 359

Oñar-: İslah etmek, yoluna koymak, iyileştirmek 8, 101, 260, 418

On beşinci: On beş sayısının sıra sıfatı, sırada on dördüncüden sonra gelen 348

On birinci: On bir sayısının sıra sıfatı, sırada onuncudan sonra gelen 348

Onuncu: Onuncu, on sayısının sıra sıfatı, sırada dokuzuncudan sonra gelen 345

On iki: On birden sonra gelen sayı 189, 191, 217, 220

On ikinci: On iki sayısının sıra sıfatı, sırada on birinciden sonra gelen 350

On sekizinci: : On sekiz sayısının sıra sıfatı, sırada on yedinciden sonra gelen 366

On tokuzuncu: On dokuz sayısının sıra sıfatı, sırada on sekizinciden sonra gelen 368

On üçüncü: On üç sayısının sıra sıfatı, sırada on ikinciden sonra gelen 352

On yedinci: On yedi sayısının sıra sıfatı, sırada on altıncıdan sonra gelen 362

Orta: Başlangıcı ile bitimi arasında eşit uzaklıkta olan (şey); herkesin görebileceği yer 185, 436

Ortada: Görünür yerde, göz önünde; topluluk içinde, arasında 42

Ortaya gel-: Meydana çıkmak, kendini göstermek 74

Otur-: Vücudun belden yukarı kısmı dik duracak ve vücut ağırlığı kaba etler üzerine binecek şekilde bir yere

yerleşmek; durmak, beklemek; ikamet etmek 15, 48, 80, 107, 140, 141, 142, 240, 314

Otuz: Yirmi dokuzdan sonra gelen sayı 218, 221

-- Ö --

Öğren-: Bilgi edinmek, eğitim yoluyla bilgi kazanmak, tederrüs etmek 41

Öl-: Hayatı sona ermek 132, 183, 184

Öldür-: Bir canlının hayatına son vermek 88, 96, 112, 116, 153, 306, 309, 408, 410, 420, 430, 463, 475, 477

Öli / Ölü: Hayatı sona ermiş, artık yaşamıyor olan 176, 384

Ömür: Yaşama veya var olma süresi, bir şeyin yaşadığı müddet, hayat 243, 287

Ömür sür-: Yaşamı belli şartlar içinde sürüp gitmek 241, 288

Öñ: Bir şeyin esas tutulan yüzü 102, 213

Öñ: Önce 289

Önegü: İnatçı 110, 111

Öñmek: İntizar etmek, beklemek; karşısına çıkmak 409

Öp-: Sevgi ifadesi olarak dudaklarını (karşı cinsten) sevdiği kimsenin dudakları üzerine koymak 343

Öri dur-: Ayağa kalmak, ayakta durmak 208

Öri tur-: Ayağa kalmak, ayakta durmak 196, 215

Örtül-: Örtülmek; kapatılmak, yok sayılmak, gizlenmek 416

Örümcek: Örümcekler takımından, ince bir ağ öreerek küçük böcekleri avlayan eklemli bir hayvan 361

Ötri: -den dolayı, -in yüzünden 83, 108, 278

Ötrü: -den dolayı, -in yüzünden 337, 356, 361, 374, 383

Ötürü: -den dolayı, -in yüzünden 82, 347, 353

Öykülü: Öykelü, öfkeli 395

-- P --

Pâdişâh: Büyük hükümdar; (hüküm sâhibi olan, hükmeden anlamında) Allah 122, 353, 431, 471, 502

Peri: Doğaüstü güçleri olduğuna inanılan, hayal ürünü varlık 56, 175, 181

Pes: Hâsılı, velhasıl; sonra, ardınca; şimdi, o halde 122, 280, 302, 432, 498

Purtar-: Buruşturmak, yüzünü buruşturmak 364

Püre: Pire, asalak bir hayvan 387

-- R --

Rab: Bütün mahlûkatı yetiştiren, kayıran, besleyen, terbiye eden Allah, Tanrı 505

Rağbet it-: İstemek, beğenmek, istekle karşılamak; meyletmek teveccüh etmek 299

Râhat ol-: Üzüntüsüz, sıkıntısız, huzurlu olmak 66, 254

Rağmet: Allah'ın yarattıklarına olan merhameti 104, 503

Rağmet it-: (Allah) Acıamak, esirgemek, merhamet etmek 502

Râz: Gizlenen şey, sır 442

Râzı ol-: Uygun bulmak, beğenmek, benimsemek, kabul etmek 93, 96

Resül: Peygamber, nebi; özellikle Hz. Muhammed için kullanılır 280, 283, 285, 293, 504

Revân: Süratle, hemen 78, 140

Revân ol-: Yola koyulmak, gitmek 257

Rızık: Allah tarafından herkese takdir edilen nimet 385

Ribâ: Faiz 362

Rüşvet al-: Rüşvet olarak verilen parayı veya malı kabul etmek 400

Rivâyet eyle-: Anlatmak, söylemek, nakletmek 6

Rüşen: Aydınlık, aydın, parlak 256

Rüzgâr: Dünyanın içinde bulunduğu devir, zaman, vakit, dehr 256, 307

Rüzî kııl-: Nasip etmek, kısmet etmek 505

-- Ş / S --

Sâ'at: Altmış dakikalık zaman dilimi; vakit, zaman 80, 210, 257, 300, 434

Şabâh: Günün başlangıcı, gündüzün ilk saatleri 203, 208, 256

Şabri kıalma-: Katlanamaz, dayanamaz duruma gelmek 53

Şağ: Sağ, sağlıklı 18, 54

Şağ esen: Sağ salim, sağlıklı 18, 194, 494

Şağ selâmet: Sağ salim, sağlıklı bir şekilde 27, 30, 132, 133

Şağın-: Uzak durmak, çekinmek, kaçınmak 109, 181, 182

Sâkin ol-: Bir yerde yerleşmek, oturmak; sakin duruma gelmek 302

Şağla-: Gözetmek, esirgemek, korumak, himâye etmek 211

Şağşagan: Kargagillerden, karnı beyaz, kanatları ve kuyruğu kül rengi diğer yerleri parlak, kara, uzun kuyruklu kuş, alacakarga, alakarga 399

Şal-: Bırakmak, salıvermek 18, 105, 454

Şalât: Hz. Muhammed'e sevgi ve saygı göstermek, onu övmek, şefaatine erişmek amacıyla okunan dua 146

Şalavât vir-: Hz. Muhammed'e saygı bildirmek için dua okumak 504

Şalın-: Sallanmak, sarkmak, uzanmak 298, 302

Şalvir-: Bırakmak, koyuvermek, serbest bırakmak 353, 374

Şâlih: Salih Peygamber 165, 284

Şan-: ... olduğunu düşünmek, addetmek, farz etmek 14, 51, 175, 175

Saña: Sen zamirinin yönelme hali eki almış şekli 104, 143, 194, 306, 311, 316, 318, 422, 455, 468

Şanasın: Sanki, güya 158, 175, 370

Saňsar: Postları değerli türlü etçil hayvanların ortak adı 341

Sarāy: Hükümdarların veya devlet başkanları ile bunların ailelerinin oturduğu görkemli yapı 139, 257, 480

Şarmaş-: Birbirine sarılmak, kucaklaşmak 456

Saru: -e doğru, e- tarafına 411

Şaruca: Sarıca; sarıyı andıran, sarıya yakın 292, 380

Şavāb: Doğru, doğru olan şey 38

Şavaşdır-: Savaşma işini yaptırmak 342

Şavaşdur-: Savaşma işini yaptırmak 386

Şavaş it-: Savaşmak 155, 338

Şayrı: Hasta 54

Sebeb: Bir şeyin olmasına yol açan şey, durum yahut kimse,

neden 297, 310, 325, 329, 337, 347, 356, 361, 374, 383, 469

Sefer: Yolculuk, seyahat 16, 453

Sefer kıl-: Yolculuk yapmak, seyahat etmek 25

Sekizinci: Sekiz sayısının sıra sıfatı, sırada yedinciden sonra gelen 341

Selāmet: Sağlıklı olma, tehlikeden uzak olma, kurtulma 197, 307

Sen: Teklik ikinci kişiyi gösteren söz 10, 20, 21, 22, 22, 40, 41, 43, 44, 86, 101, 103, 105, 109, 115, 118, 131, 132, 136, 142, 151, 193, 201, 202, 283, 306, 307, 308, 309, 309, 312, 313, 313, 315, 319, 320, 322, 419, 420, 420, 421, 423, 433, 445, 447, 448, 454, 455, 455, 456, 458, 459, 468, 476

Serçe: Serçegillerden, insanlara yakın yerlerde yaşayan, kışın göçmeyen, koyu boz renkli, ötücü küçük bir kuş 401

Ser-nigün: Baş aşağı, ters; talihsiz, bahtsız 58

Sev-: Sevgi duymak, muhabbet beslemek 357, 378, 440, 441

Sevdâdan geç-: Gittiği yoldan dönmek, amacından vazgeçmek 118

Sevin-: Sevinç duymak, memnun ve hoşnut olmak 21, 250

Seyr it-: Gezip dolaşmak, gezmek, gezinti yapmak 24

Şıçan: Sıçangillerden, fareden iri, zararlı birçok türü bulunan kemirgen, memeli hayvan 383

Şıdık: Doğruluk, temizlik, sadakat, saflık 3, 7, 209, 497

Şıgın-: Birinin veya bir makamın himayesine, kolu kanadı altına girmek 7, 29, 32, 148, 321, 497

Sırtlan: Sırtlangillerden, ana yurdu Afrika olan, iri bir kurt büyüklüğünde, postu benekli, sert ve kalın yeleli, dişleri, tırnakları çok güçlü, leş ve topraktan çıkardığı cesetlerle beslenen, memeli vahşî hayvan 332

Sıflıde ko-: Aşağılık, adi, değersiz hale getirmek 234

Silâhsız: Silahı olmayan, silahı olmadan 155

Sîm: Gümüş 76

Simruğ: Kaf Dağı'nın arkasında yaşadığına inanılan efsanevî kuş, ankâ 238

Sin: Mezar 158, 183, 184

Sin: Etek, etek ucu 343

Sînek: Çift kanatlılardan, karasinek, sivrisinek vb. pek çok çeşidi olan uçucu böceklerin ortak adı 263

Siz: Çokluk ikinci kişi zamiri 472

Şoñra: İçinde bulunulan veya bahsedilen anın daha ilerisindeki bir zamanda 35, 188, 190, 192, 234, 268, 280, 288, 325, 430, 492

Şor-: Soru yönelterek bilgi istemek 107, 109, 143, 144, 145, 205, 260, 311, 418, 422, 422, 424, 448

Şoy-: Birinin giysilerini çıkarmak 384, 458

Sög-: Sövmek; onur kırıcı, çoğu basmakalıp kaba sözler söylemek, küfretmek 331, 364, 366, 378

Söyle-: Anlatmak istediği şeyi sözle bildirmek 1, 6, 17, 71, 87, 89, 117, 144, 151, 169, 205, 232, 258, 272, 279, 283, 310, 312, 319, 320, 331, 332, 363, 423, 432, 437, 478, 479

Söyleş-: Karşılıklı konuşmak 304, 305

Söz: Bir düşünceyi eksiksiz olarak anlatan kelime dizisi 38,

50, 87, 89, 99, 100, 114, 116, 118, 124, 134, 144, 145, 150, 163, 299, 305, 310, 323, 327, 413, 432, 437, 447, 457, 470, 478, 479, 486, 499

Söz aç-: Bir konu üzerine konuşmaya başlamak 37

Söz diñle-: Söylenen bir sözü, verilen bir öğüdü benimsemek 111

Sözinden dön-: Verdiği sözü yerine getirmemek veya tutmamak 285

Sözün tut-: Verdiği sözü yerine getirmek 173

Sözünü tut-: Söz dinlemek 360

Sözü tut-: Söz dinlemek 299

Şu: Sıvı halde bulunan renksiz, kokusuz, tatsız madde 57, 61, 63, 64, 65

Su'âl: Sorulan şey, soru 38, 147, 148, 260, 311, 417, 418, 422, 424, 449

Şu'âl eyle-: Sormak, soru sormak 423

Su'âl it-: Sormak, soru sormak 37, 150

Su'âl şor-: Sormak, soru yöneltmek 216, 316, 429, 473, 474

Şubh-ı şâdıq: Subh-ı kâzibden sonra tan yerinde ufuk

boyunca görülen ve gittikçe yayılarak güneşin doğuşuna kadar kesintisiz devam eden aydınlık, hakikî fecir 282

Şuç: Törelere ahlak kurallarına aykırı davranış 88

Şuç kııl-: Yasaya, töreye aykırı bir davranışta veya harekette bulunmak 325

Sulţân: Hükümdar 124, 125, 126, 127, 128, 131, 136, 138, 395, 447, 472, 476, 479, 484, 486, 487, 488

Şun-: Uzatmak, takdim etmek 45

Şunuvir-: Kısa sürede, hemen sunmak 484

Şüret: Gözün ilk bakışta gördüğü şey, dış görünüş, şekil, biçim 290, 324, 337, 344, 347, 350, 358, 365, 371, 377, 380, 383, 385, 387, 396, 415

Şusuz ol-: Susamak 58

Sülük: Sülüklerden, tatlı sularda yaşayan, vücudunda yirmi iki sindirim kesesi olduğu için bir defada ağırlığının sekiz katı kan emebilen, halk arasında bazı kan hastalıklarının tedavisinde yararlanılan hayvan 374

Sür-: Yürümek, ilerlemek; yönetip yürütmek, kullanıp gitmesini sağlamak; kovmak, uzaklaştırmak 33, 102, 120, 122, 213, 248, 273, 468

Süryânîce: Süryânî dili; Sami dillerinin Aramca öbeğinden, M. S. II. yüzyıldan itibaren önem kazanan, bugün de doğu Hıristiyanlarının kutsal dili olan bir dil 283

Süvâr ol-: At vb. bir binek hayvanına veya bir taşıta binmek 79

-- Ş --

Şāhzāde: Şehzade, padişah çocuğu veya ailesinden olan erkek çocuk 91, 98

Şakı-: Nağmeli sesler çıkarmak, şarkı söylemek veya şarkı söyler gibi konuşmak 271, 274

Şār: Şehir 17, 68, 69, 97, 490

Şaşır-: Şaşırtmak 460, 461

Şāz ol-: Şad olmak, mutlu olmak 207, 495, 496

Şāzımān: Şâdıman, mutlu, sevinçli 140

Şefâ'at eyle-: (Peygamberlerin ve Allah'ın izin vereceği kimseler) kulların suçlarının bağışlanması için Cenabıhak katında aracılık etmek 501

Şefkat: Sevecenlik 117

Şefkat eyle-: Bir kimseyle esirgeyici bir sevgi göstererek ilgilenmek 104

Şehir: İnsanların toplu olarak yaşadığı yerleşim yeri 81, 90, 102, 189, 191

Şehvet: Karşı cinsle duyulan şiddetli arzu, cinsel istek; ölçüyü aşan şiddetli arzu, şiddetli istek 450

Şeker: Çoğu tatlı olan maddelerin genel adı 238

Şenbe: Cumartesi günü 327

Şer: Kötülük, fenalık 111

Şerh eyle-: Açıklamak, yorumlamak 151

Şerif: Şerefli, kutsal, mübarek 239

Şey'en lillah: Allah için bir şey anlamında istek sözü 363

Şimdi: İçinde bulunduğumuz zamanda, şu anda 293, 295, 365, 367, 428, 476

Şimdiki: İçinde bulunulan anda olan veya yapılan, bu andaki, bu zamandaki 231, 232

Şöyle: Şu şekilde, şuna benzer 5, 14, 57, 174, 277, 313, 317, 375

Şu: Çok uzakta olmayan kimse veya şeyi işaret yoluyla belirtir 149, 378

Şu'ayb: Şuayb Peygamber 284

Şu'le-i gündüz: Gündüz alevi, parıltısı 282

Şükür it-: Tanrı'ya minnet duygusunu sunmak 241

Şükür kıl-: Tanrı'ya minnet duygusunu sunmak 466

-- T / T --

Ta'am: Yemek, aş 398

Tağ: Dağ; yer kabuğunun çıkıntılı, yüksek, eğimli yamaçlarıyla çevresine hâkim ve oldukça geniş bir alana yayılan bölümü 407

Tağ gibi: Çok büyük 157

Taht: Hükümdarların üzerine oturdukları koltuk 140, 141, 216, 259

Taḳati olma-: Gücü yeterli olmamak 147

Taḳdîr: Allah'ın her şey hakkında vermiş olduğu ezeli karar 55

Taḳdîru'llāh: Allah'ın takdiri, Allah'ın her şey hakkında vermiş olduğu ezeli karar 23

Tā ki: Yeter ki, sonunda, öyle ki 41, 124, 126

Tamām: Zaman ve yer bildiren kelimelerle anlamı kesinleştirir; tam, bütün, eksiksiz 242, 277

Ṭamu: Cehennem 289 303, 305

Ṭañla-: Şaşmak, şaşırmaq 198, 316

Ṭañla ol-: Şaşırmaq 483

Ṭaḳrî: Yaraticı, Allah 149, 264

Ṭapu: Huzur, nezt, makam 478

Ṭapusına yüz ur-: Saygı göstermek 122

Ta'rif it-: Tanımlamak, bir şeyin mahiyetini açıklamak 134

Ṭaş: Dış 219

Ṭaşra: Dışarı 459

Ṭavar: Binek hayvanı, dört ayaklı çiftlik hayvanı, mal 92

Ṭavşan: Tavşangillerden, eti yenen, hızlı koşan, kemirgen, postundan yararlanılan bir tür memeli hayvan 377

Tāze: Dinç, yıpranmamış, genç 92

Tedbîr kııl:- Önlem almak 49, 85

Teferrüç it:- Gezdirmek, dolaştırmak; ferahlatmak 84

Teferrüç eyle:- Gezdirmek, dolaştırmak; ferahlatmak 481

Teftîş it:- Bir şeyin aslını anlamak veya bir işin gereğince yapılıp yapılmadığını öğrenmek maksadıyla her yönden inceden inceye araştırma yapmak 433

Tek: Yalnız, bir başına 248

Temâşâ kııl:- Bakmak, seyretmek 18

Ten: Vücut, beden 184, 401, 455

Terk it:- Bırakmak, ayrılmak 313, 327, 393, 468

Tevbe it:- Tövbe etmek, bir günah veya suçu bir daha yapmamaya söz vermek 416

Tevekkül kııl:- Allah'tan gelene razı olmak 2

Tez: Çabucak, hemen 459, 471

Tezcek: Çabucak, hemen 218

Tilkü: Tilki; Köpekgillerden, uzunluğu 90, kuyruğu 30 santimetre kadar, ırklarına göre çeşitli renklerde olan, ağız ve burnu uzun ve sivri, kümes

hayvanlarına zarar veren, kürkü beğenilen bir tür memeli 339

Ŧoğ:- Gününü tamamlayıp ana karnından dışarıya çıkmak, dünyâya gelmek; (güneş, ay, yıldızlar) ufuktan yükselerek gökyüzünde görünmek, tulû etmek 162, 256

Ŧoğrı: Doğru; e-yönelmiş olarak, -e karşı 60, 170

Ŧoqu:- Vurmak, birbirine geçirmek; çakmak, kakmak 271

Ŧoqun:- Dokunmak, bir şey diğer bir şeye yaklaşıp hafifçe değmek, temas etmek 174, 174

Ŧol:- Dolu duruma gelmek; bir yere iyice yayılmak, kaplamak 70

Ŧoldur:- Doldurmak, dolmasını sağlamak 64

Ŧon: Elbise, kılık-kıyafet 384, 426, 434, 450

Ŧur:- Ayağa kalkmak; durmak; bir yerde olmak, bulunmak; beklemek, dikilmek, oyalanmak; bağlanmak, kendini vermek, mülazemet etmek 31, 102, 119, 151, 152, 213, 240, 248, 257, 382, 426, 429, 432, 433, 467, 471

Tuş ol-: Yönelmek; rastgelmek, isabet etmek, musadif olmak, karşılaşmak; nail olmak, mazhar olmak, erişmek 480

Tut-: Takip etmek, izlemek; ilerlemek 407

-- U --

Uc: Vesile, sebep 4, 7, 497

Uç-: Havada yol almak, havada gitmek 222, 262, 480, 482

Uçmak: Cennet 235, 236, 240, 242, 295, 303, 304

Ud: Hayâ, ar, hicap, edep, utanç 352

Uğra-: Bir yere kısa bir süre kalmak üzere gitmek, ziyaret etmek 34

Uğru: Hırsız 333

Uğurla-: Çalmak, hırsızlıkla ele geçirmek 398

Ulaşdur-: Ulaşmasını sağlamak, yetiştirmek 63

Ulu: Çok üstün niteliklere sahip, büyük, yüce 12, 68, 304, 440, 452, 489

Unut-: Aklında kalmamak 49

Ur-: Vurmak 410

Uriş-: Vuruşmak, çarpışmak, mücadele etmek 379

Uş: Akıl 245

Uş-: Uçmak 59

Utandır-: Onursuz sayılacak veya gülünç olacak bir duruma düşmekten üzüntü duymak, mahcup olmak 352

Uyku(su) gel-: Uyuma isteği duymak 48, 49

Uzad-: Uzamasına sebep olmak, uzamasını sağlamak 369

Uzunı: Uzunluk 227

-- Ü --

Üç: İki den sonra gelen sayı 422

Üğü: Baykuş cinsinden olan puhu kuşunun bir çeşidi 362

Üğürt-: İyisini seçmek 144

Ül: Yumurtadan yeni çıkan civciv için, mısır unu ve az suyla yapılan yem 224

Ümmet: Bir peygambere iman edenlerin, onun getirdiklerine inanıp tâbi olanların meydana getirdiği topluluk 269

Üst: Bir şeyin yukarı, göğe doğru olan yanı; bir şeyin görülen yanı, yüzü, üzeri 292, 345, 425

Üstâd: Herhangi bir ilimde söz sahibi olan; hoca, öğretmen 40

Üstine: Üzerine 178

Üşür-: Üşüştürmek, musallat etmek 365

Üzre: Üzerinde, üzerine 151, 152

-- V --

Vahy kıl-: (Allah) Bir emir, bir hüküm veya haberi bildirmek 225, 226

Var: Mevcut olma, yokun zıddı 11, 13, 41, 42, 44, 61, 61, 68, 69, 86, 87, 90, 90, 90, 94, 110, 110, 124, 126, 148, 157, 293, 295, 311, 330, 334, 417, 418, 445, 445, 459, 478

Var-: Ulaşmak, gitmek; evlenmek 18, 60, 93, 109, 114, 115, 120, 121, 122, 125, 130, 133, 135, 169, 199, 204, 206, 212, 213, 230, 250, 258, 307, 328, 335, 338, 410, 433, 435, 462, 467, 471, 494

Ve: İki kelime, cümle ve öbeği birbirine bağlar 271

Veledî: Oğlum 105

Velî: Ama, fakat, lâkin, şöyle ki 222, 350

Ve's-selâm: İşte bu kadar, son söz budur 119, 242, 504

Vezir: Osmanlı Devleti'nde askerî ve idarî yetkisi olan en yüksek rütbedeki devlet

memuru, vezirlik rütbesine sahip kimse 488

Vir-: Vermek, iletmek, eriştirmek; bağışlamak, ihsan etmek; ödemek; bırakmak, istifadesine sunmak; kızı, kadını biriyle evlendirmek 4, 45, 65, 72, 76, 92, 126, 146, 170, 206, 243, 287, 288, 362, 443, 487, 490, 493, 494

Vur-: Elini veya elindeki bir şeyi bir yere)Hızla indirmek, hızla çarpmak 173

-- Y --

Yâ: Ey 103, 105, 208, 503, 505

Ya: Tasdik bildirir, peki; ya da, veya 225, 416

Ya...ya: İki kelimeyi, iki kelime öbeğini veya iki cümleyi birbirine bağlar 101,

Yabalak yavuz: Kötü, fena 352

Yaban: Yabancı, el 382

Yabana at-: Önem vermemek, önemsiz görmek 456

Yağ gibi: Kolay bir şekilde 157

Yağıl-: Son derece hüznülmek; üzüntü nedeniyle ağıt söylemek 200

Yaqın: Arada az bir mesafe veya süre bulunma 56, 193, 246

Yaqınlıq: Yakın olma durumu, duygusal bağ 444

Ya'küb: Yakûb Peygamber 168, 191

Yalancı: Yalan söylemeyi huy edinmiş olan kimse 386

Yalan söyle-: Gerçeğe uymayan şeyler söylemek 328, 341

Yalıncaq: Çıplak 384

Yalnüz: Yalnız, bir başına 19, 52

Yalvar-: Bir şey isterken yumuşak ve acındırıcı bir tavır takınmak 72, 210, 395

Yaña: Taraf 109

Ya'nî: Demek oluyor ki; sözün kısası, doğrusu 200, 397, 461

Yap-: Yapı olarak kurmak, bina ve inşa etmek 277

Yapraq: Bitkilerin solunum, özümleme, terleme vb. olaylara yarayan, genellikle klorofilli, şekli bulunduğu bitkiye göre değişen yeşil uzantısı 218, 219, 221

Yār: Sevgili, dost 17, 54, 70, 84, 256, 263, 274, 345, 347, 393, 426, 490, 492, 494

Yaraşa/Yarasa: Yarasalardan, ön ayakları perdeli kanat biçiminde gelişmiş, vücudu yumuşak sık kıllarla kaplı, iskeletleri hafif yapılı, uçabilen memeli hayvan 223, 264, 356

Yarat-: Yoktan var etmek 222

Yarın: İçinde bulunulan günden sonra gelen gün 193, 206

Yarlığa-: Affetmek, mağfiret etmek, suç bağışlamak 503

Yār ol-: Sevgili, dost olmak 44

Yaş: Doğuştan itibaren geçen ve yıl birimiyle ölçülen zaman 287, 287

Yaş: Gözyaşı 201

Yat-: Bir yere veya bir şeyin üzerine boylu boyunca uzanmak 345, 360, 456

Yatıtur-: Yatmaya devam etmek 459

Yavlaq: Pek, çok, gayet 134, 152, 323, 397

Yavru: Çok küçük yaşta olan insan veya hayvan 188

Yavuş: Nişan, belirti 56

Yavuz: Kötü, fena 335, 395, 411

Yavuzlayıcı: Kötüleyici 406

Ya'nî: Sözün kıyası, demek oluyor ki 63

Yat-: Boylu boyunca uzanmak, uyumak 49

Yaz-: Söz ve düşünceyi özel işaret veya harflerle anlatmak, yazıya geçirmek 493, 503, 505

Yazı: Ova, sahra, ıssız kır 52, 58

Yazıl-: Yazma işi yapılmak 261

Ye-: Yenecek bir şeyle karnını doyurmak, ağızda çiğneyerek yutmak; başkasının parasını veya malını harcamak 404

Yedi: Altıdan sonra gelen sayı 262

Yedinci: Yedi sayısının sıra sıfatı, sırada altıncıdan sonra gelen 339

Yedi yüz: Bir sayı 228, 326

Yegrek: Daha iyi, efdal 149

Yemiş: Meyve 238, 239

Yeñ-: Galebe etmek, kazanmak 74, 75, 76, 95, 96, 99, 129, 252, 318, 420

Yer: Mekân, mahal, şehir, yerleşim yeri; bulunulan toprak, mevki 24, 233, 254

Yerinden tur-: Oturulan yerden hızla kalkmak 119

Yer yüzi: Yer kabuğu, dünya 57

Yetim: Babası ölmüş olan (çocuk), babasız 404, 405

Yıl: Dünyanın güneş çevresinde tam bir devir yapması için geçen zaman, sene 220, 240, 241, 242, 242, 243, 245, 245

Yılan: Omurgalı hayvanlardan, bacakları olmayan, üzeri pullarla kaplı, çatal dilli, büyük bir kısmı zehirli olan, uzun sürüngen hayvan 345

Yılandır: Yılandıl, yılanla beslenen bir kuş 405

Yımurta: Kümes hayvanları ve özellikle tavuk tarafından yumurtlanan, beslenmede çok önemli bir yeri olan, protein ve lipit bakımından çok zengin, üstü beyaz, kırılğan bir kabukla kaplı, beyzî biçimde bir besin maddesi; Bir dişinin vücudunda oluşan ve döllenen sonra gelişerek aynı türden bir canlı meydana getiren hücre 399

Yi-: Yenecek bir şeyle karnını doyurmak, ağızda çiğneyerek yutmak; başkasının parasını veya malını harcamak 162, 169, 184, 185, 186, 187, 188, 235, 340, 372, 398, 442, 481

Yigid / Yigit: Genç, delikanlı 34, 37, 38, 39, 40, 43, 45, 86, 88, 89, 100, 103, 106, 107, 112, 113, 114, 116, 119, 120, 123, 124, 125, 127, 127, 129, 131, 134, 137, 138, 139, 141, 142, 142, 151, 152, 196, 199, 204, 207, 208, 253, 257, 258, 259, 260, 276, 323, 411, 412, 413, 417, 420, 420, 422, 424, 437, 438, 446, 449, 451, 460, 466, 467, 469, 471, 474, 476, 484, 491

Yigirmi birinci: Yirmi birinci, yirmi bir sayısının sıra sıfatı, sırada yirminciden sonra gelen 372

Yigirmi ikinci: Yirmi ikinci, yirmi iki sayısının sıra sıfatı, sırada yirmi birinciden sonra gelen 375

Yigirminci: Yirminci, yirmi sayısının sıra sıfatı, sırada on dokuzuncudan sonra gelen 370

Yigirmi sekizinci: Yirmi sekizinci, yirmi sekiz sayısının sıra sıfatı, sırada yirmi yedinciden sonra gelen 390

Yigirmi üçüncü: Yirmi üçüncü, yirmi üç sayısının sıra sıfatı, sırada yirmi ikinciden sonra gelen 378

Yigirmi yedinci: Yirmi yedinci, yirmi yedi sayısının sıra sıfatı, sırada yirmi altıncıdan sonra gelen 388

Yil: Yel, rüzgâr 50

Yimiş: Yemiş, meyve 236

Yiñ: Galebe etmek, kazanmak 133, 249

Yine: Tekrar, bir daha 30, 59, 64, 103, 107, 180, 195, 208, 210, 231, 241, 243, 258, 268, 458, 467, 482

Yir: Yer; mekân, mahal, şehir, yerleşim yeri; bulunulan toprak, zemin 56, 59, 62, 152, 174, 174, 176, 179, 275, 276, 429, 462

Yit-: İtmek 230

Yoğ: Yok, mevcut olmayan 12, 352

Yoğsa: “Aksi takdirde” anlamında kullanılan bir söz 312

Yoğsul: Yoksul, fakir, maddi imkânı olmayan 340

Yok: Mevcut olmayan 56, 72, 155, 281, 281, 296, 362, 367, 379, 421, 500

Yok yere: Hiçbir gereği ve sebebi olmadan, boşu boşuna 312

Yok yire: Hiçbir gereği ve sebebi olmadan, boşu boşuna 319, 322

Yol: Bir yerden bir yere gitmek amacıyla içinden veya üzerinden geçilen yer 345, 407

Yola gir-: Yolculuğa çıkmak 32, 46, 79, 435

Yola git-: Yolculuk yapmak, yol gitmek 33

Yol baş-: Yol kesmek 333

Yol bul-: Bir hedefe, bir yere ulaşmak 161

Yolcu: Yolcu, yolculuğa çıkmış kimse 346

Yoldaş: Yol arkadaşı, dost, arkadaş 190

Yoldaş ol-: Yol arkadaşı olmak, dost olmak 35, 36, 43

Yolına fidâ olsun: Varsın gitsin, uğruna yok olsun 42

Yolına başı cāmı vir-: Birinin uğruna ölmeyi göze almak 91

Yolına baş u cāmı kurban eyle-: Birinin uğruna ölmek, kendini feda etmek 443

Yolına cām vir-: Birinin uğruna ölmek 431

Yoluña baş ko-: Bir amaca, bir gayeye yönelmek, bütün varlığıyla kendini vermek 149

Yöre: Bir bölgenin belli bir yer ve çevresini kapsayan sınırlı bölümü; mahal, civar 68

Yud-: Ağızda olan bir şeyi boğazdan aşağı indirmek, yemek; içine alıp yok etmek 156, 157, 160, 180

Yuşaru: Yukarı, üst taraf, üste doğru 301

Yumurta: Kümes hayvanları ve özellikle tavuk tarafından yumurtlanan, beslenmede çok önemli bir yeri olan, protein ve lipit bakımından çok zengin, üstü beyaz, kırılğan bir kabukla kaplı, beyzî biçimde bir besin maddesi; Bir dişinin vücudunda oluşan ve döllenen sonra gelişerek aynı türden bir canlı meydana getiren hücre 186, 238

Yünus: Yunus Peygamber 160

Yūsuf: Yusuf Peygamber 169, 192

Yüce: Yüksek, ulu, büyük 30, 211

Yük: Eşya 483, 484

Yüregim[üñ] yağı: Kalbin sevinci, mutluluğu 20

Yüri- / Yürü-: Gezmek, dolaşmak, hareket etmek, adım atarak ilerlemek; bir şeyin veya durumun üzerine gitmek; gereği gibi ilerlemek, gitmek 102, 132, 133, 164, 246, 307, 348, 391, 413

Yüz: Doksan dokuzdan sonra gelen sayı 245, 245

Yüz: Başın ön kısmı, surat, çehre 21, 69, 90, 110, 364, 370, 437, 467

Yüzin çevir-: Gösterdiği ilgiyi kesmek 392

Yüzin sür-: Aşırı sevgi göstermek için yere eğilmek 39

Yüzin tüt-: Yönelmek 100

Yüzin yire sür-: Aşırı sevgi göstermek için yere eğilmek 251

Yüzi şuyına: Yüzü suyu hürmetine; -nin sayesinde, onun yüksek hatırı için, şerefi, mevkii hürmetine 502

Yüzsüz: Utanmaz, sıkılmaz, çekinmez, arsız 381

Yüzük: Parmağa geçirilen genellikle metal halka 461, 465, 466, 484, 485

-- Z / Z / Z --

Zamān: Devir, dönem, çağ, vakit, süre 11, 18, 33, 80, 307, 492

Zār: Zayıf, dermansız; ağlama, inleme 355, 389

Zārī: Ağlama, inleme 211

Zārī eyle-: İnleyerek ağlamak 270

Zārī kııl-: İnleyerek ağlamak 200, 210, 269, 303, 332

Zebūn: Güçsüz, zayıf, aciz 58

Zebūn ol-: Zayıf ve düşkün duruma gelmek 204, 255

Zecr kııl-: Eziyet etmek 346

Zelil ol-: Hor ve hakir olmak, aşağılanmak 5, 500

Zer: Altın 76

Zerre: Çok az 424

Zerrece: Zerre kadar, çok az 112

Zıkr eyle-: Bahsini etmek, anmak 1

Zıkr ü tesbih eyle-: Okunması adet olan duaları okuyarak Allah'ı takdis etmek 159

Zinā it-: Nikâhsız olarak cinsel ilişkiye girmek 343, 357

Zinākār: Zina yapan kimse 357

Zinhār: Sakın, asla 109

Zîrâ: Çünkü, şundan dolayı
321, 500

Zûlm: Eziyet, cevr, cefa;
haksızlık, adaletsizlik 340, 404

Zulmet: Karanlık 256

Zühre: Utarit'ten sonra
güneşe en yakın gezegen,
Çulpan, Venüs 351

SONUÇ

Bu çalışmada, kütüphanelerde kayıtlı olmayan Bâyezîd'in *Dâsitân-ı Müşkûlât-ı Duhter-i Pâdişâh* adlı eserinin transkripsiyonlu metni oluşturulmuş, eser üzerine kapsamlı bir inceleme yapılmış ve çalışmanın sonuna eserin dizinli sözlüğü eklenmiştir.

Dâsitân-ı Müşkûlât-ı Duhter-i Pâdişâh, mesnevi nazım şekliyle kaleme alınmıştır. Beyit sayısı 505'tir. Eserin yazılış tarihi belirsizdir, 14 veya 15. yüzyılda kaleme alınmış olabilir. Hikâye, padişahın kızı ile ilim sahibi bir gencin ilmî mücadelesini anlatmaktadır. Kız, kendisiyle evlenmek isteyen kendisinin soracağı sorulara cevap vermesi gerektiğini, sorulara cevap veremeyenlerin başlarını kestireceğini ilan eder. Kız ile evlenmek isteyen birçok kişinin, bu uğurda başları kesilir. Kızın varlığından bir kitap vesilesiyle haberdar olan oğlan, başının kesilmesi pahasına kızla müsabakaya girer. Kızın sorduğu soruların hepsine cevap veren oğlan, sonunda kızı elde eder. Eser, ilimle uğraşmanın hem uhrevî hem dünyevî olarak amacına ulaşacağı mesajını vererek ilmin önemini nazarlara sunmaktadır. Eserin ismindeki “zorluklar, müşküller, engeller” anlamına gelen “müşkülât” kelimesi; padişahın kızının, oğlan karşısındaki zor durumu ifade etmektedir. Zira oğlan, kimsenin sorularına cevap veremeyeceği iddiasında olan kızın sorduğu bütün sorulara cevap vermiştir. Daha önce birçok kişi kıza sahip olmak için uğraşmış ama hiç kimse soruları bilip kızı elde etmeye muvaffak olamamıştır. Oğlan ise sorulara cevap vermiş ve kız hikâyenin sonunda oğlanla evlenmek zorunda kalmıştır.

Dâsitân-ı Müşkûlât-ı Duhter-i Pâdişâh ile *Binbir Gece Masalları* içerisinde yer alan *Şehzade Elmas'ın Harika Öyküsü* adlı masal arasında konu ve bazı motifler cihetiyle benzerlikler bulunmaktadır. *Dâsitân-ı Müşkûlât-ı Duhter-i Pâdişâh*'a *Şehzade Elmas'ın Harika Öyküsü* adlı masal kaynaklık etmiş olmalıdır. Zira masaldaki temel vakanın İslâmî bir çehre kazandırılarak hikâyeye uyarlandığı görülmektedir.

Eserin müellifinin Bâyezîd olduğu, 499. beyitten anlaşılmaktadır: *Hem bu sözi diñleyenler iy yara / Du'ā ideler Bāyezîd fakîre*. Eserin üslubu, yazıldığını düşündüğümüz yıllar ve diğer

özellikleri, eserin şairinin Bâyezîd-i Rûmî olma ihtimalini öne çıkarmaktadır. Lakin eserin, asıl ismi Bâyezîd olan Cemâlî mahlaslı şaire de ait olma ihtimali vardır. Bu çıkarımların bir tahmin olduğunu belirtmek iktiza etmektedir. Zira eser kaynaklarda zikredilmeyen başka bir “Bâyezîd” isimli şaire ait olabilir.

Hikâyenin diğer dikkat çekici ciheti, kahramanlarının isimlerinin olmayışıdır. Şair kahramanlara isim koymamıştır. Hikâyenin başkahramanları olan padişahın kızının ve kızla ilmî mücadeleye giren gencin dahi ismi yoktur. Metinde bu kahramanlardan “kız”, “oğlan” veya “yiğit” olarak söz edilmiştir. Bu durumun sebebi, hikâyenin dinî/didaktik gayeyle kaleme alınmış olması olabilir. Diğer halk tipi mesneviler gibi bu eserde de estetik kaygıdan ziyade verilecek mesaj ön plandadır. Muhtemelen okuyucuların zihinlerini meşgul etmemek, okuyucuları ayrıntıyla uğraştırmamak ve sadece hikâyedeki bilgi ve mesaja odaklandırmak amacıyla hikâyenin şahıs kadrosunda yer alan hiçbir kahramana herhangi bir isim verilmemiş, genel ifadeler kullanılmıştır. Belki de hikâyede betimlemelere az rastlanması da bundan dolayıdır.

Dâsitân-ı Müşkûlât-ı Duhter-i Pâdişâh her ne kadar aşk hikâyesi gibi gözükse de hikâyenin esasını, kızın oğlana sorduğu sorular oluşturmaktadır. Eserde, cehennemde konuşulan dilin ve Hz. Nuh’un ilk adının ne olduğu, ilk hacı yapanın kim olduğu, keçinin kuyruğunun niçin yukarıda, koyunun ise niçin sarkık olduğu gibi ilginç sorular sorulmuştur. Söz konusu sorular, inceleme kısmında ayrıntısıyla ele alınmıştır.

Eserde kızın oğlana sorduğu sorular vesilesiyle birçok hayvandan bahsedilmiştir. Bu kadar çok hayvan ismi olması ve bazı sözcüklerin lügatlerde yer almaması, eseri önemli kılmaktadır. Hikâyede zikredilen hayvanlar şunlardır: kuş, karınca, koç, deve, kurt, yarasa, arı, sinek, çekirge, göğercin, koyun, keçi, hıncır, maymun, sırtlan, fil, kerkes, tilkü, sansar, kerten, yılan, kirpi, örümcek, ügü, balıkçıl, balık, kurbağa, sülük, tavşan, it, sıçan, püre, baykuş, kuzgun, bağa, ayu, saksığan, serçe, keler, arslan, çetük, devlüngeç, kunduz, hüdhüd, yılcıncı.

Esere Eski Anadolu Türkçesi dil özellikleri hâkimdir. Eserin birçok arkaik kelimeyi ihtiva etmesi, bu düşüncüyü daha da

güçlendirmektedir. Hikâyenin en dikkat çekici yönü söz varlığıdır. Zira eserde, arkaik sözcüklerin yanında Anadolu ağızlarında kullanılan kelimeler de yer almaktadır: bayır, cıgan, ül, yavuk... Metinde yer alan bazı kelimelere ise sözlüklerde rastlanmamıştır: kerten, öykülü.

Hikâyede anlamı etkili kılmak ve üslubu akıcı hale getirmek amacıyla birçok deyim kullanılmıştır. “Kanını helâk etmek”, “tapusuna yüz urmak” “buyruğun sımak” gibi deyimler bugün kullanılmayan deyimlerdendir. “Oda yakmak” deyimini ise günümüzde kullanılan “ateşe atmak” deyimiyile anlam olarak benzerlik göstermekte olup “ateş” yerine “od” kelimesi kullanılarak oluşturulmuştur. “Katı gelmek” deyimini, bugün kullanılan “ağır gelmek” deyimiyile anlam olarak yakınlık arz etmektedir.

KAYNAKÇA

Akbayar, Nuri vd. (1977), *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi (Deyimler/İsimler/Eserler/Terimler)*, Dergâh Yay.

Aksoy, Ömer Asım (1988), *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 2 (Deyimler Sözlüğü)*, İstanbul: İnkılap Kitabevi.

Altuntaş, Halil; Şahin, Muzaffer (2010), *Kur'an-ı Kerim Meâli*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı.

Aslan, Namık (2006), “Manzum Dinî Hikâyeler ve Kirdeci Ali’ye Ait Olduğu Söylenen İki Hikâye Metni (Güvercin ve Geyik Destanları)”, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 20, Yıl: 2006/1, s. 189-207).

Aykanat, Timuçin (2012), “Geleneksel Anlatı Formları olarak Mesneviler ve Klasik Aşk Mesnevîlerinin Motif Yapısı”, *Turkish Studies (International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic)*, Volume 7/4, Fall, 2012.

Banarlı, Nihad Sâmî (1998), *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, C. 1, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Bâyezîd, *Dâsitân-ı Müşkûlât-ı Pâdişâh-ı Duhter Kızı*, Balıkesir: Balıkesir İl Halk Kütüphanesi, 10 Hk 1199/2, 88-107

Bayraktar, Sibel Fatma (2014), “Kutadgu Bilig’de Üçlemeler, Dörtlemeler ve Beşlemeler”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, Sayı: 3/2 2014, s. 29-53.

Bayram, Yavuz (2013), Adlî, Sultân Bâyezîd-i Velî bin Fâtih Sultân Mehmed, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü, <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/adli-sultan-bayezidi-veli-bin-fatih> (erişim tarihi: 20.10.2022).

Bayram, Yavuz (2018), *Adlî Dîvânı (Dîvân-ı Sultân Bâyezîd-i Sâni)*, Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü (e-kitap).

Binbir Gece Masalları (1993), Çev. Alim Şerif Onaran, İstanbul: Alfa Yay.

Bolay, Süleyman Hayri (1988), “Âdem”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 1, s. 358-363, İstanbul.

Canım, Rıdvan (2000), *Latîfî Tezkiretü's-Şu'arâ ve Tabsiratü'n-Nuzamâ (İnceleme-Metin)*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı.

Çelebioğlu, Amil (2018), *Türk Mesnevi Edebiyatı Sultan İkinci Murad Devri*, İstanbul: Dergâh Yay.

Çetin, İsmet (1997), *Türk Edebiyatında Hz. Ali Cenknâmeleri*. Ankara: T.C Kültür Bakanlığı Yay.

Çetin, Nurullah (2006), *Roman Çözümleme Yöntemi*, Ankara: Edebiyat Otağı.

Çiçekler, Mustafa (1998), “Şehzâde Bayezid ve Farsça Divançesi”, *Şarkiyat Mecmuası*, s. 8.

Çiçekler, Mustafa (2004), “Mesnevi”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 29, s. 320-322, Ankara.

Derdiyok, İ., Çetin (1988), *Cemâlî Dîvânı (İnceleme-Metin)*, Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Develioğlu, Ferit (2000), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara: Aydın Kitabevi.

Dilçin, Cem (2013), *Yeni Tarama Sözlüğü*, Ankara: TDK Yay.

Dilçin, Cem (2016), *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, Ankara: TDK Yay.

Ergun, Saadettin Nüzhet (ty.), *Türk Şairleri*, Yayinevi Bilgisi Yok.

Eryılmaz, Ayşe (2017), *Klasik Türk Edebiyatında Kaynaklar/Mesneviler*, Doktora Tezi, T.C. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Fidan, Ahmed vd. (1996), *Örnekleriyle Türkçe Sözlük*, C. 3, Ankara: MEB Yay.

Fidan, Ahmed vd. (1996), *Örnekleriyle Türkçe Sözlük*, C. 4, Ankara: MEB Yay.

Güleç, Fatih (2020), *Bâyezîd-i Rûmî, Hayatı, Eserleri Mecâlis ve Risâle-i âdâb-ı Sülûk (İnceleme-Metin-Sözlük)*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Harman, Ömer Faruk (1993), “Danyal”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 8, s. 480-481, İstanbul.

Harman, Ömer Faruk (2000), “İdrîs”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 21, s. 478-480, İstanbul.

Harman, Ömer Faruk (2001), “İsmâil”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 23, s. 76-80, İstanbul.

Harman, Ömer Faruk (2007), “Nûh” *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 33, s. 224-227, İstanbul.

Hazar, Mehmet (2014), *Türkçe (Sözcük) Anlam Bilimi –I*, Konya: Eğitim Kitabevi.

Horata, Osman (1990), *Cemâlî Hü mâ vü Hü mâ yûn (Gülşen-i Uşşâk) İnceleme-Tenkidli Metin*, Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Horata, Osman (1991), “XV. Yüzyıl Şairlerinden Cemâlî'nin Hayatı ve Eserleri”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 8, Sayı 1-2, s. 51-83).

Horata, Osman (2013), Cemâlî, Bâyezîd, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü, <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/cemali-bayezid> (erişim tarihi: 23. 10. 2022).

Ilca, İnciser (1961), *Gülşen-i Uşşâk (Hü mâ vü Hü mâ yûn)*, Mezuniyet Tezi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türkoloji Bölümü.

İbnü'l-Âkûlî (1989), *Arfü 't-Tib Fî Ahbâri Mekke Ve Medîneti'l-Habîb*, thk. Muhammed Zeynühüm Muhammed Azeb, Kahire, Mektebetü Medbûlî.

İpekten, Haluk (2016), *Eski Türk Edebiyatında Nazım Şekilleri ve Aruz*, İstanbul: Dergâh Yay.

Kardaş, Nevin vd. (1995), *Örnekleriyle Türkçe Sözlük*, C.1, Ankara: MEB Yay.

Kardaş, Nevin vd. (1995), *Örnekleriyle Türkçe Sözlük*, C.2, Ankara: MEB Yay.

Kartal, Ahmet (2018), *Doğu'nun Uzun Hikâyesi Türk Edebiyatında Mesnevi*, İstanbul: Do/u Kütüphanesi.

Kayaokay, İlyas (2021), *Yeni Bir Nüsha Işığında Eski Anadolu Türkçesi Devri Manzum Hz. Ali Cenk-nâmeleri*. İstanbul: DBY.

Kılıç, Filiz (2014), Şâhî, Şehzâde Bayezid, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/sahi-sehzade-bayezid> (erişim tarihi: 22. 10. 2022).

Kılıç, Filiz (2018), *Şâhî Dîvânı*, Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı (e-kitap).

Kocaturk, Vasfi Mahir (1964), *Türk Edebiyatı Tarihi (Başlangıçtan Bugüne Kadar Türk Edebiyatının Tarihi, Tahlili ve Tenkidi)*, Ankara: Edebiyat Yayınevi.

Köksal, Âsım Mustafa (2021), *Peygamberler Tarihi*, C. 1-2, Ankara: TDV Yay.

Meyveci, Asuman (1998), *Bâyezîd-i Rûmî'nin Sırr-ı Cânân Mesnevisi (İnceleme-Metin)*, Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Mutçalı, Serdar (1995), *Arapça-Türkçe Sözlük*, İstanbul: Dağarcık Yay.

Öger, Adem; Köse, Serkan (2014), “Uygur Kültüründe Tufan’ın Kuşları: Kırlangıç ve Güvercin”, *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 3, 2014, Sayfa: 163-175.

Özmen, Kerim (2003), *Bâyezîd Halife (er-Rûmî) ve Fatıha Tefsiri Secencelü'l-Ervâh ve Nukûşu'l-Elvâh*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Öztürk, Mustafa (2005), “İblis’in Trajik Hikâyesi -Allah, Şeytan, İnsan ve Kötülüğe Dair-“, *Ç. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 5, Sayı 1, Ocak-Haziran 2005.

Pala, İskender (2011), *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, İstanbul: Kapı Yay.

Parlatır, İsmail (2011), *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Ankara: Yargı Yayınevi.

Pekolcay, Necla (2010), *Mevlid (Vesiletü'n-Necât) Süleyman Çelebi*, Ankara: TDV Yay.

Saraç, M. A. Yekta (2019), *Klasik Edebiyat Bilgisi (Belâgat ve Biçim-Ölçü-Kafiye)*, Ankara: TDK Yay.

Şengül, M. Bakır (2011), “Romanda Zaman Kavramı”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 16.

Şükûn, Ziya (1996), *Farsça-Türkçe Lûgat (Gencinei Güftar Ferhengi Ziya)*, İstanbul: MEB Yay.

Taberî (Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî) (1967), *Târîhu’r-rusûl ve’l-mülûk*, thk. Muhammed Ebû’l-Fazl İbrâhim, 11 Cilt, 2. baskı, Kahire, Dârü’l-Me’ârif, 1967, 1. Cilt/s. 364.

Topaloğlu, Bekir (1993), “Cennet”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 7, s. 376-386, İstanbul

Topuz, Gülşah (2017), “Yavuz ve Yavlak Kelimelerinin Etimolojilerine Dair Düşünceleri”, *Dil ve Edebiyat Araştırmaları*, Güz, 2017; (16) 165-175.

Türer, Osman (1992), “Bayezid Halife”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 5, s. 242, İstanbul.

Ulutürk, Veli (1992), “Binbir Gece”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 6, s. 180-181, İstanbul.

Uzun, Mustafa İsmet (2013), “Ya’kûb”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 43, s. 276-277, İstanbul.

Ünver, İsmail (2011), “Mesnevi”, *Türk Şiiri (Divan Şiiri) Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, Ankara: TDK Yay.

Yavuz A. Fikri; Özen, İsmail (ty.), *Bursalı Mehmed Tahir Efendi Osmanlı Müellifleri*, 1. Cild, İstanbul: Meral Yayınevi.

Zavotçu, Gencay (2013), *Klasik Türk Edebiyatı Sözlüğü (Kişiler-Hayvanlar-Bitkiler-Tabiat Güçleri-Kişileştirilmiş Varlık ve Kavramlar)*, İstanbul: Kesit Yay.

Dijital Kaynaklar

<https://www.facebook.com/SevadiAzam/photos/a.424718864376738/552546634927293/?type=3> (erişim tarihi: 12.11. 2022)

<https://www.islamveihsan.com/hz-nuhun-a-s-gercek-ismi.html> (erişim tarihi: 18. 11. 2022)

<https://lehcediz.com/> (Tanıklı Türkçe Sözlük)

<http://lugatim.com/> (Kubbealtı Lügati)

- <http://lugatim.com/s/%C5%9Fey> erişim tarihi: 15. 01. 2022
- <https://www.osmanlicaturkce.com/> (Osmanlıca-Türkçe Sözlük)
- <https://sozluk.gov.tr/> (Türk Dil Kurumu Sözlükleri)
- <https://sozluk.gov.tr/> (erişim tarihi: 02.04.2022)
- <https://sozluk.gov.tr/> (erişim tarihi: 10. 01. 2022)
- <https://sozluk.gov.tr/> (erişim tarihi: 17. 02. 2022)
- <https://sozluk.gov.tr/> (erişim tarihi: 28. 03. 2022)
- <https://sozluk.gov.tr/> (erişim tarihi: 09. 12. 2021)
- <https://sozluk.gov.tr/> (erişim tarihi: 23. 08. 2021)

TIPKIBASIM

آئینه دون بيله كوتوز
بچه اولدوغهر كىلدى
آه ندم كى اول ياريدن ايريمه
بودي نديرك اشيدن هله
كوز دياقن برده كره كيه
شوبله اسي اولدى اولدى
آي دغي سوز اولدى و زون
باندكى كوردى بويه قوشلان
كوردى كوردى اكاظري كاز
بزيوسكار اولمش اده هم
اندى اوغلان اتندن اولدم
آد كينه دوزين اولمش دوز
آدولين طلد درين چكدي بيه

بشارت

چنارون آينه داخي و بوز
تاحت اولوب هم برنده قالو
اوفر وكن اول كتاب اچور مكر
اشت ايدى اول حكايه نيش
مكر اول شاد يئيله هم بر قوز
هر قاق عاقله كابر ايش اي ياد
بوج كيشي كرا في دبول ايش
آشيد بوج سال و بى مكله
ايد ايش كورل سه ايد ايش
كهر كره بى عيله بكار ايسه
بن كرم باشي ايك كسم
اول ايشي كاز سه بن اكا و بيه
بونه دوبا ايشي بوشاز

35

